
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 10 03 12 012 9

מבוא

אל

מקראי קדש

חברו

יהודא ליב בן זאב

להיות במקום הקדמה ומבוא אל כל ספר מספרי הנביאים והכתובים בכלל, ובפרט להמעתקים בל"א עם באור כשם מנחה חדשה.

Wien,
gedruckt bey Anton Schmid, k. k. priv. deutsch. und hebräischen Buchdrucker.
1810.

הקדמה כללית

ובה שמונה ענינים דרושים לכל חפציהם:

א) המניע הראשון אשר הניע את המחבר לחבר החבור הזה:
ב) כוונת החבור תועלתו וצרכו אל כ"ד ספרי הקדש:
ג) התנצלות המחבר באשר יביאהו הכרח הענין לתפוס בדעה מתנגד לדעת התלמוד בדברי אגדה:
ד) ראיות חזקות מכל גדולי הגאונים הראשונים כי רק בדברי הלכה אסור לנטות מן התלמוד· אבל בדברי אגדה, הרשות נתונה לתפוס בדעת מתנגד למאמרם, במקום שא"א לפרש דבריה"ם באופן מסכים אל מה שהתברר לאחרונים מן האמת:
ה) באור ג' מדרגות ספרי הקדש· תורה, נביאים, וכתובים· והספרים הנכללים בכ"א מהם:
ו) ההבדל שבין נביאים, לכתובים, ותכונות הנביא וסגולות המיוחדות לו:
ז) ג' מיני תועליות אשר ישיג כל קורא והוגה בכ"ד ספרי הקדש:
ח) ג' דעות חולקות בסבות הקרי והכתיב. ודעת המחבר מכריע ביניהם:

הקדמה כללית

א

החבור הזה היוצא מתחת ידי, לא היה כונה ראשונה ממני לחבר אותו על האופן הזה, ועל הסדר אשר הוא נמצא, כי הוא יליד ההזדמנות וסבה זולתי. והמסבב דבר, המדפיס המשבח אדון אנטאן שמיד, בהוציאו לאור ס' ישעי' בהעתקה אשכנזית ובאור מידי המשכיל כה' מאיר אוברניק ז"ל. ולא נמצא הקדמה להעתקה הזאת, כאשר נמצאו בשאר העתקות תהלים, משלי. ושאל המדפיס מאתי לחבר אליו הקדמה. ואנכי נעניתי לו בזה, אך לא לחבר הקדמה (אשר איננו ענין, לחבר הקדמה לחבור זולתו) כי אם לחבר מבוא אל גוף הספר. והעיון בענין הזה הובילני אל ההכרה לדעת הצרך וההכרח אשר לספר וספר אל מבוא כזה, המפיץ אור על עניני הספר בכלל, ומן הפרט הזה השתרעה המחשבה הזאת אל מקראי הקדש בכלל, כי כל ספר וספר נדרש לו מבוא כזה, ובכן חברתי' אחד אל אחד והיו לחבור אחד.

ב

ועתה מצאתי את נפשי מחויב לשים כה נגד עיני הקורא. לברר לו מה זה מבוא. ואיך ועל מה ולמה צריכים הספרים אליו. כי הנה לפניך עשרים וארבעה ספרי קדש, והם ממדרגו' שונות, מזמנים שונים, מענינים שונים, וממחברים שונים. המדרגות השונות, תורה, נביאים, כתובים. הזמנים השונים, כי בהצטרפות ה' ספרי תורה יקיפו זמן של שלשת אלפים שנים. וגם תולדות ישראל לבד מגלות מצרים ועד ביאת הארץ. וממנו עד בנין הבית, וממנו עד חרבנו, וממנו עד תחלת בנין בית שני, שאליו מגיע ספורי ספרי הקדש ג"כ משך זמן אלף שנים ועוד. הענינים השונים. מהם ספורים דברי הימים ותולדות העתים וקורות לאמים ומלכיהם. ומהם מעשי האל חסדו וטובותיו. ומהם נבואות, כוללות דברי אלוה לעמו, אזהרות והערות ותוכחות מוסר או יעודים טובים או רעים. גמול או ענש, ובשורות צרות או נחמות. ומהם שירים ותושבחות,

ומהם

ומהם מגילות אשר קדש משלי חכמה אלפי בינה ולקח טוב במדות ובדעות. המחברים הטובים מהם נביאים, ומהם מדברים ברה"ק, ומהם אנשי השם מכנסת הגדולה. הלא ראוי לך איפוא להבחין בכל ספר וספר, אם קורא מבחין אתה, טרם תלך לקרותו, לדעת מדרגה, זמן, וענין, ומחבר הספר אשר אתה עוסק בו. וביחוד בספרים הכוללים ספורים ומאורעות האומה, הנתלים בזמן ובמקום, וכ"ש כשהמאורעות האלה מצטרפות על עניני שאר אומות, במה שהם משולבים ע"י מלחמות בהתגברות יד אומה אחרת לשלוט בהם, או כי נהפוך הוא אשר ישלטו המה בשנאיהם. אשר לא היה עסק בעל הספר הכותב עתי עמו להרחיב בדברי מלכים אחרים. והקורא אם נעדרו ממנו השתלשלות הסבות והצטרפות הענינים בעזר ידיעת ספרים אחרים מיוחדים לזה, הוא ממשש כעור קיר בספרו אשר יקרא, כאשר עוררתי על זה במבוא לספר עזרא. אשר יעברו לפני הקורא גוים וממלכות, אשור, בבל, מדי ופרס, על בלי דעת גלגל הדברים, והשתלשלותם זה אחר זה, וזה מגמת פני עיוני במבוא לכל ספר וספר.

ג

ולפי הענינים האלה שזכרתי, לא כלם מבוררים באמתתם בלי דעות חולקות בהם, כי אם יש מהם אשר דעות בעלי הפלוסופות המדברים בהם חלוקות. וצריך דרישה ועיון אל מי מדעות הטובות יכריע הסברא הישרה ויסכים האמת. ומחובת המעיין ומשתדל לברר האמת בין דעות חלוקות, שיהיה לבו חפשי ותאותיו נקיות, לא ישחדהו דבר ולא ישא פני כל, ואימת כל לא תבעתהו, ואכפת איש לא יכביד עליו, שיהיה מוכרח, להחליט דבר הפך השכל ומתנגד אל הסברא הישרה, ולכסות עין האמת, וגם בלבו איננו נוכח, כי אם נקודת האמת צריך שיהיה מטרת כוונתו בעיונו. והמעיין על דרך זה ילך בטח. לכן גם אנכי באשורי אחזה רגלי ללכת נכחות, בתחלי מהלכים בעיונים העומדים האלה, ופגשתי לפעמים במשעול צר גדר מזה וגדר מזה, רבותינו חכמי התלמוד כמו

בדעתם

בדעתם והיו לעבר אחד. וסופרים אחרים חכמים גם הם ויודעי העתים, נטו לצד והיו לעבר אחד. והיה כה משפטי, חפשתי לאהובה אמתחות רבותינו חכמי התלמוד, לראות היעמדו דבריהם עם מובן פשטי המקראות, ונוטים אל סברא הישרה, ובלתי מתנגדים אל דבר מן האמת המבורר, אזי אחזתי בדבריהם ולא סרתי מהם. אכן אם לא יכלתי להשוות דבריהם עם הבנת פשטי המקראות מפני זרות רבות אשר אלנוכי, אזי הטיתי אזן אל חכמי הדורות יודעי העתים המפורסמים במדע ועדותם נאמנה מאד, והיו כוונים להגיע אל בירור הדברים, באשר עקר השתדלותם בזה, ובאמנה היו עושים.

ואתה קורא! פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, לשום לי עלילות דברים לאמר: בועט אני בדברי חכמינו בעלי התלמוד. חלילה לך מחשוב זאת, כי אם דעה לך הלא תדע להבדיל בדברי חז"ל, אם הם בדברי דת ודין, חק ומשפט, מנהג והלכה, עליהם בא הצווי: **לא תסור מכל אשר יגידו לך ימין או שמאל וגו'**. ואולם בדברים היוצאים ממין הזה, אשר אמרו דרך סברא או דרש או אגדה. גם הן רסן החוב מעל פנינו שלחו, מלקבל דבריהם, כי לא רצו לקבוע בזה אמונה, ולא להחליט בו אמת, כ"א ע"ד דרוש וקבל שכר.

ד

ולמען תדע ותשכיל מן מולא הדבר, מה שאמרתי להבדיל בין הלכה לאגדה בתלמוד, כי לא מלבי אני בודא ההבדל הזה, אביא לך פי המדברים, ואם מעט ואוסיפה לך בהנה וכהנה. הרמב"ם בפ"א מה' ממרים כתב, שמע דבריו „כל דבר כקטן כגדול הנמסר לנו מהם, באמרם שכך נתקבל „ממרע"ה. וכל מה שילמדוהו באחת ממדות התורה, או „שהם עשוהו סיג אליה, לא נהרהר ח"ו אחריו מאומה, „לדרוש ולתור עליו ולבוא אתם במשפט, כאלו עדותם לא „נאמנה, חלילה לנו מעשות זאת כו' אמנם הדברים אשר בבחינת טבעם,

„פעמים אי איפשר שהאמרו להם נסיוני, כגון ספור תולדות הימים, או דבר שתדע בברור שהאמרו מסברת כפשט בלי הכרח כתבי הקדש, אם איפשר לפרש אותם באופן מסכים אל מה שהתברר לאחרונים, ראוי לכל אדם מעולה שיעשהו. אך בהעדר זה, אין להקפיד אם לא יאות מה שהאמרוהו אל האמת הנמצא, יען לא דברו בו דרך קבלה מן הנביאים, רק מצד שהיו חכמי הדורות בענין ההוא, או ששמעוהו מחכמי דורות ההם." ובמורה חלק ג' פמ"ג כתב וז"ל: „נחלקו בני אדם בדרשות התלמוד לב' חלקים. האחד ידמה שהם באור ענין הפסוק, וכלהם ומתגבר לאמות הדרשות ולשומרם, ומשפטם כמשפט הדינים המקובלים. והשני מבזה אותם ויחשבם לצחוק, אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הכתוב. ולא הבינה אחת מב' הכתות שהם ע"ד מליצת השיר שהתפרסם דרכה בזמן ההוא". ועיין בפי' המשניות שלו מסכת חלק. ורב שרירא גאון כתב במגלת סתרים וז"ל. „הני מילי דנפקי מפסוקי ומקרו מדרש ואגדה אומדנא נינהו". ורב האי בנו מסכים עמו והגאון ר' ישעי' אחרון ז"ל בפסקיו דסנהדרין פ' ד' מיתות כתב וז"ל: דע כי המדרשים על ג' דרכים. יש מהן גוזמא, כאמרם פ' גיד הנשה דברו חכמים בל' הבאי. ויש מהם מעשי נסים, כספורי ר' בנאה בפ' חזקת. ויש מהם שכוונתם לדרוש המקרא בכל ענין שיכולין לדרוש, וסמכו על מ"ש. אחת דבר אלהים וגו' והלא כה דברי כאש. למדו מזה שמקרא א' מתחלק לכמה טעמים. ואמרו אין מקרא יוצא מ"פ. הלא תראה אומרם פ"ק דתענית (ו' ע"ב) **אר"י יעקב אבינו לא מת. א"ל וכי בכדי ספדו ספדניא חנטו הנטי' א"ל מקרא אני דורש**. ר"ל גם אני יודע שמת אלא לדרוש אני רוצה. והוא ר"י אמר בתל' ירושלמי (פ"ז דנזיר). **„וכי המדרשות אמנה הן? אלא דרוש וקבל שכר"**. והרמב"ן בהקדמת פי' החומש כתב וז"ל. „אם יש כפקוחא של דינים לא נסוג מן הגמרא ואם לא אחרי רבים להטות". והר"ן גאון בפ' הרואה על מעשה דאבא טמיא כתב וז"ל. „הא מילתא אגדתא היא, ודה ובכל דדמי לה, אמור רבנן: אין סומכין על דברי אגדה". והרד"ק בפ' ויהי כי זקן שמואל,

הקדמה כללית

שמואל. במעשה דבעלת אוב, הביא דברי הגאון ר' שמואל בן חפני, אמר: "אעפ"י שמשמעות דברי חז"ל שהחיתה בעלת "אוב את שמואל" לא יקובלו הדברים במקום שיש להם מכחישים "מן השכל". ולא זו בלבד אלא שכל גדולי המפרשים הרש"י, והראב"ע, והרד"ק, והרמב"ן, והרלב"ג והאברבנאל חולקים בהרבה מקומות על פני המקרא על דעות התלמודים כאשר לא יתישב בפשטי הכתובים, או שידחק להם איזה סתירה במספר השנים, בחיי המלכים, ומשך ממשלתם וכדומה מן הענינים. רש"י בפ' וארא (שמות ו) כתב וז"ל. "ואין המדרש "מתישב אחר המקרא וכו' ואומר אני יתישב המקרא על פשוטו "והדרשה תדרש כו'". ועיין הראב"ע פ' וישב במעשה דער ואונן. ובפ' עקידה, ועיין הרד"ק סוף פ' שופטים. והרב אברבנאל בפי' לס' שמואל בהרבה מקומות מתנגד למספר השנים המנויות בתלמוד. והרמב"ן בפי' לפ' נח (ה' ז') כתב וז"ל. "כתב רש"י (והוא מהמדרש) מכאן שהיתה התיבה "משוקעת במים י"א אמה כו'. ואומר אני שאין החשבון שאמרו "נאות בל' הכתוב". ועל דברי כל הגדולים האלה השענתי ללכת בעקבותיהם, ולא הייתי כלוחכי עפר שהם מקצת מחברים החדשים אשר בחנפי לעגי מעוג ידמו להיות כבוד לחכמינו ז"ל, בהחליט לאמתות כל הדברים אשר אמרו דרך העברה ודמוי בעלמא. ובכן ראיתי הקדמת מדפיס אחד בשם מחבר דברי ח"ות הרים יד בהרב אברבנאל על אשר מאן בדעת חז"ל להיות יהושע כותב ספרו. וסיים דבריו "כלל העולה אין לזוז מקבלת חז"ל אפי' זיז כל שהוא". הרי מה שאמרו באגדה קרא המחבר הזה קבלה שאין לזוז ממנה. ומה יעשה המחבר הזה במאמר הנזכר בתל' (בב"ב טו ע"א) ר"ל ב"ח אמר איוב בימי משה היה ר"י ור"א אמרו איוב מעולי הגולה היה. ר"א איוב בימי שפוט השופטים היה. ריב"ק אומר איוב בימי אחשורוש היה, וההוא מרבנן אמר איוב לא היה ולא נברא ע"כ. היאמר ג"כ שהם דברי קבלה? וכ"ז היה להם באשר אין דעה הבדלה מכין להבדיל בין הלכה לאגדה בדברי חז"ל ואיך יזכו שטרא שיבא דבי תרי, ליחס הקבלה לכל א' לבדו בהיותם מחולקים במציאות, הלא אנשים האלה הן המה ממעטים בכבוד חז"ל

בהיות

בהיות מיוחסים לשם אמות דברים נמנעים כמ"ש הרמב"ם באריכות מזה בפי' ריש פרק חלק. וכבר האוכתי בזה יותר מהראוי. וכלל העולה מזה, כי במקום שנטיתי מדברי חכמינו ז"ל מפני התנגדותם אל הענין, לא נגעתי בזה בכבודם כמלא נימא ח"ו, לפי שההתנגדות מורה שלא אמרו דבריהם במקום זה דרך החלטה ע"כ שקבלה כי אם דרך העברה או השערה.

ה׳

ועתה אשוב אל דברי אשר החלותי, ואומר כי שלש מדרגות שזכרתי במקראי קדש, המדרגה הראשונה היא התורה, כי היא פנת הדת כתבה מפי אל ע"י משה אדון הנביאים וכמוה לא יקום. ע"כ היא ראשונה במעלה ובקדושה. המדרגה השנייה ספרי הנביאים, נקראו כן לפי שמחבריהם היו נביאים. ויפה העיר הר"ב אברבנאל. כי מה שנקראו הספרים האלה נביאים ולא נבואות, כשם תורה על הענין. לפי שאין כל עניניהם כלם דברי נבואות, כי רבם של נביאים הראשונים ספורי דברי המלכים ומנהגי העם ודברי מלחמותם, ואף שנביאים אחרונים כלם דברי נבואה לא הרבו בשנוי שמות. המדרגה השלישית ספרי כתובים, על שהם כתובים ברוח הקדש, ולא ברוח נבואי. והספרים הנכללים בתורה הם חמשה. והספרים הנכללים בנביאים הם שמונה. יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, ישעי', ירמי', יחזקאל, ותרי עשר. והספרים הנכללים בכתובים אחד עשר. חמש מגלות, תהלים, משלי, איוב, דניאל, עזרא (ובכללו נחמי') דברי הימים, סך הכלל עשרים וארבעה ספרי קדש.

ו׳

והיה ראוי לי לבאר גדר הנבואה והבדל שבינה ובין רה"ק. ונמנעתי מזה, כי הדרוש הזה עמוק מאד. וכבר האריכו בזה גדולי הראשונים הרמב"ם בפ' מ"ה מח"ב מספר המורה. והרמב"ן בפי' התורה פ' בהעלותך. והעקרים

במאמר

הקדמה כללית

במאמר ג׳ מפ׳ ח׳ עד י״ב. והרב אברבנאל יחד לו ספר בפני עצמו בשם מחזה שדי (אשר לא זכה לצאת לאור). והמעמיק בדבריהם ימצא שהם בלתי מסכימים בגדר הנבואה ומדרגותיה, ועל דעתי כל השתדלות המעיין לצייר מהות הנבואה לאשר איננו נביא, כהשתדלות העור בתולדה לצייר לו המראות והצבעים. וע״ז יצדק מאמר החוקר, אלו ידעתיו הייתיו. אבל יספיק לי לבאר תכונות הנביא וסגולותיו המיוחדות לו, הם שלשה. א) לשנות הטבעים בתפלו לעשות אותות ומופתים. ב) להגיד עתידות ודברים נעלמים מבני אדם. ג) לדבר במליצה נשגבה. ומן התימה, כי יש מן הנביאים אשר לא התפרסמו לנו כי אם בעשות האותות ושנוי הטבעים לבד, כאליהו ואלישע, ויש אשר נודעו לנו בספריהם המפלאים לבד, ולא נזכר בהם עשיית אות כלל או שנוי טבע דבר. וזה מגיד הבדל מדרגותם, כי אלישע בעבור שמץ קטן עלה קרח אשר קראו אחריו הילדים (מ״ב ב׳) הטלה דבים מן היער ויטרפו מהם מ״ב ילדים, וירמיהו קללוהו אנשי דורו, הכוהו נתנוהו בית המהפכת עד שהטבעו בבץ רגליו. והוא לא התנקם בהם בכח אשר לנביא לחדש דבר בטבעיים. כי לא נמצא מיוחס לו אות או מופת כלל. ומן התימה עוד איך ידומה כי נביאים מפלגים כשמואל, נתן, גד, אליהו ואלישע, לא חברו ספרים בנבואה כעמוס יונה ונחום, הבלתי נעלים כ״כ. ומן השלשה תכונות שזכרתי. האחרונה היא אשר ישוה בה המדבר ברה״ק לנביא, והוא לדבר ענינים נשגבים בדרך מליצה ושיר. כי כל המדבר בהתפעליות הנפש תלהט רוחו, ותתרומם נפשו. וכל פעולה או דבור אשר יהיה בהתגברות הנפש ורוממותה מחשבה נקראה רוח ה׳ ע״ד ותצלח עליו רוח יי ורוח יי לבשה. ותהי עליו רוח יי׳. ומסגולת ל׳ עברית, לכנות המליץ המדבר ברה״ק לבד בשם נביא, כמו שיכנהו המושפע ברוח אלהי להגיד עתידות. לפי שהשם נביא כולל ג׳ המושגים האלה בלשון. **השב אשת איש כי נביא הוא** (וואהרזאגער) (בראשי׳ כ׳) היודע סוד נעלם: **ואהרן אחיך יהי׳ נביאך**. (שמות ז׳) מיטיב לדבר. וזה על דעתי הסבה אשר רק בימי שמואל הוסב שם הרואה לנביא. באמרו: **כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה.**

רואה. (ש"א, ט', ט') אשר לזה יחשב, איכה נשכח שם נביא מישראל והוא נזכר בתורה? אמנם אחרי שידענו כי שמואל הוא היה הראשון אשר הקים בתי מדרש למליצה ולשיר. (ע' ספרי אוצר השרשים ש' נבא) ורק בימיו נאמר חבל נביאים, אבל בתחלת ימיו אמר: **ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ**. (ש"א ג') ומזה הבן אשר יקרא בימי שמואל נביא ע"ש כח המליצה אשר לו, נקרא לפנים רואה, מצד שהיה מגיד לבני אדם נעלמות, ע"ד איזה חכם הרואה הנולד, כי הנביאים לא היו נפרצים עד כה. וכבר יצאתי מן המכוון בהקדמה הזאת. והיה נשאר עוד לבאר, אם הנבואה הרשומה בספר היא בעצמה ככתבה וכלשונה אשר הגיעה לו בשפע אלהית. או הענין והכוונה הוא אשר קבל הנביא, והענין ההוא לבש הנביא במליצתו כפי השגתו וכפי מדרגת שלמותו במליצה *). אמנם הכרעת השכל ועדות המקראות נוטות לדעת השניה מב' חלקי האפשר שזכרתי, כי אם היתה הנבואה ככתבה וכלשונה הגיעה לנביא בשפע אלהי, מה היתה תפארת ישעי' באמרו: "נתן לי לשון למודים לדעת וגו'. (ישעי') ומה היה ירמי' ירא ללכת בשליחות השם באמרו:

לא

---

*) ועצור במילין לא אוכל, אשר ראיתי בהקדמת מנחה טהורה, ביחוד שם סלת למנחה, במאמר צורת הנבואה. בא שם מאמר כולל הסתירה בעצמו. אמר: „כי אין בכל הספר הזה (ר"ל ספר תרי עשר) מלה או אות אחת אשר הוסיפו או שנו המדברים ההם מדעתם, כ"א כלו רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו". הנה תוספת או שנוי במאמר לא יצוייר כי אם בהצטרפות אל מאמר שאומר שקדם, א"כ דברי הנביא אשר הגיד לעם היו אות באות מלה במלה אשר שמע או קבל בשפע נבואי, ותכף אח"כ מפרש דבריו. „לא שהיו שומעים הדברים מהאל ית' כו'". היא סותר למה שקדם לו. ושאר הדברים שהביא שם בצורת הנבואה. כמוהו ידעתי גם אני שמקור ממנו שאב הדברים האלה. והוא גבר חכם עלה בעז הוד והדר פעלו ויאות הדברים לאומרם לאשר לא תאלמהו עול הדת והאמונה. ואנחנו אין עלינו כי אם להאמין היות הנבואה סגולה נפלאה חנן האל בה בחירי עם סגולתו, ובדבר שהוא סגולה אין לבקש סבה.

הקדמה כללית

לא ידעתי דבר כי נער אנכי וגו'. הלא ה' אלהים דבר מי לא ינבא. ולזה יסכים המאמר בתלמוד (סנהדרין פט) סגנון אחד עולה לכמה נביאים (ר"ל ענין הנבואה) ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד (ר"ל הלשון והמליצה שהענין מלובש בו, נתלה לפי שלמות הנביא כלשון ומליצה) ע"כ. ובהקדמה לנביאים אחרונים אמלא יד להשלים עוד הענינים המתיחסים לדרוש הזה.

ז

אמנם התועלת אשר יכוון הקורא להשיג בקריאת כ"ד ספרי הקדש האלה, מלבד התורה שהיא חיי האדם ואורך ימיו, באשר היא אוצר חמדת כל חק ומשפט אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, הנה יש להגיע בהם שלש תועליות.

א) **יזכור** הקורא ימות עולם ויבין שנות דור ודור, כי אחת מהידיעות היקרות והמוכרחות אדם לדעת קורות אבותיו ואבות אבותיו, והעתים אשר עברו עליהם מעולם דור ודור כי בם יקנה בחינות עולם ותכונות הלבבות ומדעות השונות שבבני אדם, יאסוף בחינה וירבה נסיון, מלבד מה שמקיף לדעת שעור הזמן ומדת העת מימי עולם. ואם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו השתדלו להקיף ולדעת שנות הראשונים וגבולי הימים דור אחר דור, כדי לדעת מספר שנות עולם, ואיך לא נעמוד אנחנו לדעת השתעפות הדורות מראש הבריאה, אשר ממנו תחלת התורה, ונמשך והולך עד גלות הארץ המסיימת עם ד"ה. אף כי יש יתרון לתורה שלנו משיחת חולין שלהם הכתובה באצבע השמים והמעשים מעשי שמים המה, המורים על דביקת השגחה אלהית באומה.

ב) **כי** השם מקוה ישראל, בראותם במו שנתקיימו היעודים גם הטובים גם הרעים בזמנם, כאשר הקדימו ליעד אותם הנביאים קדושי עליון, כן יש בטחון על שאר היעודים

הטובים

הקדמה כללית

הטובים מצמיחת קרן ישראל ותשובתם לאיתנם, אשר לא יצאו עוד אל המציאות עד יום מועד המעותד להם הכמוס עם ה'. ועל ענין זה יכוון מאד השיר אשר חברתי כולל תהלת ספרי הקדש מב' מיני תועליות אשר זכרתי:

* * *

מִימוֹת עוֹלָם   מִיוֹם בְּרֹא אֶרֶץ וְשָׁמַיִם
תּוֹלְדוֹת אֲבוֹתֵינוּ   עַד צֵאתָם מִמִּצְרָיִם
כָּל זֹאת יוֹצֵר כֹּל   בְּאֵשׁ דָּתְךָ רָשַׁמְתָּ
אָכֵן קוֹרוֹתָם   מִיוֹם אַרְצָם יָרָשׁוּ
עֲדֵי הִשְׁחִיתוּ דַרְכָּם   עֲדֵי מֶנָּה גֹּרָשׁוּ
גַּם עֲלוֹתָם גַּם רִדְתָּם   בְּיַד נְבִיאִים חָתַמְתָּ:

* * *

הֵן הֵם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ   מִפָּז יָקָרוּ
אָחוֹת וּתוֹרָה כָּמוֹהָ   מִפִּי אֵל נִקְרוּ
אוֹצַר כָּל חָזוֹן   רוּחַ פִּי נְבִיאֵינוּ
הֵם תּוֹלְדוֹת דוֹר וָדוֹר   קוֹרוֹתָם יַשְׁמִיעוּ
הֵם סוֹד אֵל לַעֲבָדָיו   הֵם מוּסָר יַבִּיעוּ
הֵם רוּחַ אֵל חַי   הֵם חַיֵּי רוּחֵנוּ:

מעשי

* * *

מַעֲשֵׂי אָבוֹת לְבָנִים הֵן הֵם יְסַפֵּרוּ
כִּי שָׁמְרוּ בְּרִית אֵל וְכִי אוֹתוֹ הֵפֵרוּ
עַל טוּבָם וְעַל רָעָתָם קַו קַו נִגְמָלוּ
הֵיטִיבוּ דַרְכֵיהֶם הִצְלִיחוּ בָּאָרֶץ
הִשְׁחִיתוּ מַעַלְלֵיהֶם אָז יִפְרֹץ בָּם פָּרֶץ
מִקְדָּשׁ מַלְכָּם חָרֵב וּמֵאַרְצָם גָּלוּ

* * *

גַּם שָׂבוּ תֵּת תִּקְוָה טוֹבָה לְאַחֲרִיתֵנוּ
כִּי נָשׁוּב מֵרָעָה כִּי נֵיטִיב מַעֲשֵׂינוּ
נָשׁוּב לְבִצָּרוֹן יְמֵי אֵבֶל יַשְׁלִימוּ
חָזוֹן מֵרָחוֹק לָנוּ הַטֵּף יַטִּיפוּ
מוֹעֵד אַחֲרִית יָמִים חָשַׂף יַחְשִׂיפוּ
נֹחַם לִנְבִאֵי לֵב כִּשֵׁל בֶּרֶךְ יָקִימוּ

ג) יש בהם ספרים מלמדין להועיל בדרכי חכמה ובמדות ובמוסר ודרכי עולם והנהגת בני אדם. ומנין הזה

משלי

משלי איוב קהלת *). ובבחינה הזאת המעולים שבחכמי הנוצרים עשו בספרי הקדש חלוקה אחרת על סדור כאות לענין. א) דתיי (לעגאלי"ע) ובו חומש חלקי התורה. ב) ספורי (היסטו=ריאלי"ע) ובו יהושע, שופטים, רות, שמואל, מלכים, ד"ה, דניאל, עזרא, ואסתר. ג) נבואי (פראפעטיקוס) ובו ישעי', ירמי', קינות, יחזקאל, תרי עשר, וחלק אחרון מס' דניאל. וכללו בו ס' תהלים, לגדל מעלתו על מעלת הנבואה. ד) מדעי (שאפיענטיש) ובו איוב, משלי, קהלת, שיר השירים.

ח

עוד דרוש אחד ראיתי נכון לדבר בו בהקדמה הזאת לפי שיש לו התיחסות עם כל ספרי הקדש. והוא לדעת הסבה בקרי וכתיב, קרי ולא כתיב וכתיב ולא קרי? ומצאתי ג' דעות חלוקות בסבת המליאות הזאת.

הדעת הא' דעת הרד"ק כתב בהקדמתו לנביאים הראשונים וז"ל. "לפי שבגלות הראשון אבדו הספרים וטלטלו, "והחכמים יודעי התורה מתו. ואנשי כנה"ג, שהחזירו העטרה "ליושנה, מצאו מחלוקת בספרים, והלכו בהם אחר הרוב לפי "דעתם, ובמקום שלא השיגה דעתם אל הבירור, כתבו הא' "ולא נקדו, או כתבו מבחוץ, או כתבו בדרך א' מבפנים, ובדרך "אחר

---

*) ואחרי בארי התועליות המושגות בכ"ד ספרי קדש, נפלאת היא בעיני להבין מאמר אחד מצאתיו בתל' ירושלמי מס' מגילה. "ר"י ור"ל חד אמר נביאים וכתובים עתידין ליבטל וה' חומשי "תורה אין עתידין ליבטל וכו' ריש לקיש אמר אף מגילת אסתר "והלכות אין עתידין ליבטל", ע"כ. ואף אם נאמר כי אחרי קיום היעודים המבושרים בנביאים. לא יהי' צורך אליהם עוד. ולו יהי' כן. הלא הלמודים היוצאים מכתובים עומדים וקיימים לעולם. וגם הנביאים בעצמם נשארים לעולם ביקרם מפני הדרת לשונם וחמדת מליצותם. והרוצה לזכות יתרץ המאמר הזה ולו תהי' צדקה.

הקדמה כללית

"אחר מבחוץ". ועמו מסכים האפודי בס' דקדוק שלו, וז"ל,
"השלם עזרא הכהן ראש הסופרים שם כל מאמצי כחו לתקן
"המעוות וכן עשו הסופרים הבאים אחריו, ותקנו הספרים
"בתכלית מה שאיפשר, ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול
"עשו הקרי והכתיב להיותם מסופקים במה שנמצא", עכ"ל.

הדעת הב' דעת הרב אברבנאל בהקדמתו לס' ירמי' אחרי שהרחיק דעת הרד"ק, כי כבדה עליו לסבול היות טעות או הפסד נמצא באחד מכ"ד ספרי הקדש, חלק הקרי והכתיב לב' מינים. המין הא' שנמצא מלה או מלות כתב הנביא כן בכוונה בזרות לטעם הכמוס עמו, לרמוז איזה סוד מסתרי התורה, ולכן הניחם עזרא על מקומם ושם הקרי מבחוץ, כמו פי' למלה ההיא להבין אותה כפשוטה, והמין הזה כל הקרי והכתיב שבתורה. והמין הב' שנמצאו מלות זרות מצד שגיאת הכותב שלא היה שלם בשלימות דקדוק הלשון והכתיבה, והוא עזרא לא רצה לשנות מדברי הנביא דבר, לכן כתב המלה כפי נכונה על הגליון מבחוץ, ועיין במבוא לס' ירמי' ויחזקאל.

הדעת הג' דעת ן' אדוניהו כותב הקדמה לספרי מקראות גדולות. על דעתו כל הקרי והכתיב הם הלכה למשה מסיני. ונשען בזה על מאמר בתלמוד פרק אין בין המודר (דף לז, ע"ב) **אמר ר' יצחק מקרא טופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל"מ.**

ואומר אני כי משלשת הדעות הכי נכבד הוא דעת הרד"ק, ועם זה משפטי שלשת הגדולים האלה אמת צדקו יחדו, ולא היה האחרון סותר דעת שלפניו, לו היה מבחין בין מיני הקרי והכתיב. ואין סבת כל אחד על הכלל כלה יצא, אבל יש מהם בסבת מה שהביא הרד"ק, ויש מהם לטעם שנתן הרב אברבנאל, ויש מהם הל"מ כדעת התל'.

ואברר אמתות הדברים האלה. הן לא צדק החכם ן' אדוניהו בכל דבריו באמרו כי כל הקרי והכתיב הל"מ הן,

כי

כי הראי' שהביא הוא מעשה לסתור, לפי שבעל המאמר הנזכר בתל' פירש ולא הבין את דבריו, ומה דעתו באמרו **קרין ולא כתיבן פרת דבלכתו** (ש"ב ח) **איש דבאישר ישאל** (ש"ב יז) כו' **כתיבן ולא קריין נא דיסלח** (מ"ב ה) **אם דהגואל** (רות ד) · הנה ממה שפרש דבריו נשמע כי רק אלו הן הל"מ ותו לו · ועוד, כי כל אלו שהביא, הוא רק או שחסר מלה שלמה וצריך לקרותה או שנוסף מלה שלמה ואין לקרותה, אבל לא קרי וכתיב שהמלה שבכתיב משתנה למלה שבקרי, עד שהוא נראה שהכתיב הוא בטעות · מלבד שמאמר התל' בעצמו אומר דרשני, לומר על מלה שכתוב או חסר בס' ירמי' או במלכים שהוא הל"מ ·

גם הר"ב האברבנאל צדק במקצת, במה שאמר כי יש מין קרי וכתיב, אשר הכתיב מהם בכוונת מכון, אשר ממין הזה יכל להיות כל הקרי וכתיב שבתורה, כי מי לא יודה כי הכתיב ישגלנה, ועפלים, איכה מלך בלבל והפסד, או שגיאה וטעות הכותב, באשר המלה הכתובה, יש לה כוונתה, ואף כי מלת עפלים כמלא מלבד התורה בספרי הנביא' ג"כ מתוקן בקרי טחרים · ועל מיני קרי וכתיב כאלה לא כיון הרד"ק · ושגה במקצת במין הב' ממיני הקרי והכתיב, כי הוא כבורח מגחלים שלא יכוה בהם להמלט אל יקוד אש · כי הרחיק לתלות הטעות הנמצא בספר בכותב המעתיק · וקיים דבר יותר זר ממנו לתלותו בנביא או בהמדבר ברה"ק, מחסרון שלמותו בדקדוק הלשון והכתיבה ·

אמנם דעת הרד"ק היא אשר אין עליה תשובה, כאשר תפתור כוונתו על האופן שאדמה שכיון אליה, וכאשר נראה כן מלשונו, שלא כיון אלא במלות שהקרי הוא טעות בדקדוק הלשון · שבא זכר במקום נקבה יחיד במקום רבים והפכו · או שאותיות המלה הפוכות · כמו עריו נלתה (ירמי' ב) וקרי נלתו · באות נפשו שאפה (שם) קרי נפשה · מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה (שם) הקרי וגרונך · סוסים מוזנים (שם ה) קרי מיוזנים, או שנתחלף דל"ת בריש · כמו ותאמרי

לא

הקדמה כללית

לא לעבוד (שם ג) הקרי לעבוד · ומי לא יראה בעינים פקוחות, כי טעות כאלה יותר קרובים לתלות בסופר מעתיק שלא בהשגחה, מליחס אותה לנביא או למדבר ברה"ק · ולמען הראותך כי לא הוא לבד האומר כי עזרא וסיעתו מצאו מחלוקות בספרים וכו'; אביא ראיה לדבריו ממאמר אחד בא בג' מקומות, בפ"ו ממס' סופרים, הביאו הרב ן' אדוניהו בהקדמתו הנזכרת, ובמגלת ירושלמי, הביאו רש"י בד"ה (א, ח, כח) בשנוי לשון קצת, וזה ענינו · ג' ספרים מצא עזרא ס' מעון, וספר זאטוטי, וספר היא · באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם · ובשנים מצאו מעונה אלהי קדם, וקיימו שנים ובטלו האחד · באחד מצאו כתוב ואל זאטוטי בני ישראל, ובשנים מצאו ואל אצילי בני ישראל, וקיימו השנים ובטלו האחד ע"כ · ורש"י שם הביא המאמר הזה לראי' על מה שנמצא פרשיות כפולות הענין בד"ה וביחסים הבדל בשמות ובמספר, ואמר לפי שמצא עזרא הספרים שהעתיק מהם ד"ה שלו מחולפי הנוסח אשר לא היה יכול לשפר ביחסם והניח את שניהם בחלופם, ע"ש · ואם הענין כן במאמרים שלמים אף כי במלות פרטיות · ואתה הקורא שים לך המאמר הזה למשמרת, כי אצטרך אליו במקומות רבות מחבור הזה ·

ואחרי הקדימני כל אלה לא נשאר לי כי אם לתור לך הדרך אשר התויתי לי בחבור הזה, והענינים אשר נתתי את לבי לדרוש אחריהם ולתור אותם · א) הזמן עלין עניני הספר מתיחסים, ואשר בו חי הנביא או זולתו אשר עקר הספר מצטרף אליו: ב) מעמד האומה בבחינה מדיני או מוסרי, והצטרפותה אל שאר האומות המשולבים בספור · ג) מאיזה מין עניני הספר, מן המינים שזכרתי · ד) מי כותב הספר ובאיזה זמן ועל איזה אופן חוברו עניניו · ה) אבקש לכוין חשבונות ומספרים הבאים בספר אל שנות עולם · כי עם הידיעות האלה יש לקורא מבוא גדול להבנת הספר:

וויען יום ד' ח' שבט תקסט

י — ל בן זאב

מבוא

לנביאים ראשונים

כולל

יהושע שמואל
שופטים מלכים

יהושע

א) תוכן עניני הספר ומי כתבו!

הספר הזה, הראשון מהחלק הנקרא נביאים, הוא המשך הספורים אשר התורה פסקה בהם, מהעברת הירדן, וכבישת הארץ וחלוקתה לשבטיה עפ"י גורל· עד מות יהושע בן נון מנהיג האמה אחרי משה, אשר הספר נקרא על שמו· אך אם נקרא הספר על שמו מצד שהוא הכותב, או בעבור שכולל עניניו· הוא הענין אשר שמתי עין עיוני עליו· כי מהספר בעצמו לא נוכל לברר דבר מב' חלקי האיפשר· כי מה שכתוב, (יהושע כד, כה) ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים, זה מוסב על כריתת ברית הנזכר קודם לו בסמוך, כמשמעות כל הענין שם, וב' בספר כמו עם·

לכן שאל נשאלה בראשנה פי הכמי התלמוד, הם אמרו (ב"ב יד ע"ב) יהושע כתב ספרו· והכתיב וימת יהושע? דאסקיה אלעזר· והכתיב וימת אלעזר? דאסקיה פינחס: העולה מדעתם כי עקר הספר כתב יהושע, ודברים מעטים נוספים מדורות שאחריו· והנה גם העיון מסכים לזה, על ענינים רבים שבהם שלא יצוייר מבלתי היותם נכתבים ונרשמים לאלתר בזמן המעשה, והם חלוקות הארץ לגלילותיה, ומספר הערים ושמותיהן לכל נף ונף, וגבול וגבול· כל אלה נמנעים מסופר מאוחר לדעת אותם בפירוט, מבלתי היות לו לוח

רשום

רשום לפניו, מהאנשים אשר מדדו ורשמו הגלילות · ובלי רשימת הגלילות, לא היה איפשר ליהושע להלק את הארץ בגורל · ע"כ אין לספק בחלק גדול מן הספר כתבו ובלשונו כתב יהושע, או נכתב על פיו ·

אך לעמת זה יש בו מאמרים ולשונות רומזים באצבע, כי הם מעשי ידי סופר מאוחר · מלבד אלה שהתלמוד מעיד עליהם · א) הוא אשר העיר עליו הרב אברבנאל בהקדמתו לנ"ר: ממה שנזכר פעמים רבות עד היום הזה · בהקמרת האבנים; ויהיו שם עד היום הזה (ד, ט) · במילה: ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה (ה, ט) · בעכן: עמק עכור עד היום הזה (ז, כו): בגבעונים: חטבי עצים וגו' עד היום הזה (ט, כז) · ועוד הרבה (י, כז · יד, יד · טו, סב · יו, י) · וכח מאמר עד היום הזה יורה בהכרח שנכתב זמן רב אחר שקרו הדברים · וכן כתב הרשב"ם (בראש' יט, לז) „כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב את הדבר" *) · ב) ג"כ העיר האברבנאל בו · בנחלת בני דן: ויעלו בני דן וילחמו בלשם (שם יט, מה) וידוע שזה היה ימים רבים אח"כ בימי השופטים (שופטי' יח, כט) **) ועיין פירש"י · וכן מה שנאמר: ויורש מבם

*) והקדמת המדפיסים לנ"ך דפוס אופיבאך ממחבר דברי תו"ח בקש לדחות טענת האברבנאל בקש, ואמר כי יהושע בסוף ימיו כתב ספרו, ועל ימים מועטים כאלה נופל עד היום הזה · והנה זאת תשובה מספקת ע"ד דרוש וקבל שכר, אבל לא לאוהב האמת בפשוט · כי אם היה איפשר לזכור שהוא היה מנהג הכותב להשתמש בל' הזה, מבלתי שיורה על המשך הדבר זמן רב · כמו וישימו אבנים גדולות ע"פ המערה עד עצם היום הזה (שם י, כז) · אך לא יספיק זה בכל מקום, כי אמר: וישב היבוסי את בני יהודה בירושלים עד היום הזה (טו, סג) ומאי דכוותי' הלא הם נאחזים ג"כ בימי דוד · ובימי יהושע נשארו ערים רבות לכבוש · מלבד ירושלים, והכנעני ישבו יחדו עם ישראל ולא אמר בהם עד היום הזה:

**) וגם הטענה הזאת בקש המדפיסים הנ"ל לדחות, בתשובה של מה בכך, והוא יהושע נביא ה' וכתב דברים עתידים, מאשר ידע בנבואה תבונתו כפי השגתו ולימודו מענין הנביא, ולו ידע כי הנביא כאשר ידע ויגיד דברים עתידים יגיד אותם ע"ד כלל ולא ע"ד פרט, לא עלה על לבו לדבר כדברים האלה · ואם היה יהושע רוצה לכתוב דברים עתידים היה לו לכתוב ענינים רבים ונכבדים מאלה ·

משם כלב את שלשת בני ענק : (יהושע טו׳ יד) · ג״כ היה אחרי מות יהושע, כמו שנאמר בשופטים (א, י) · וכן כתב רש״י · וכן ממה שנאמר : ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו׳ (יהושע טו · טז) · ובפסוק שלפניו אמר : ושם דבר לפנים קרית ספר · ע״כ סופר מאוחר כתב זה · כי בימי כלב עוד קרית ספר שמה · [זולת מה שנפלאת בעיני כי מלך חברון ומלך דבר נזכרים בין ל״א מלכים שכבש יהושע ולכד עריהם (שם י)] · ג) מאמר : ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו, מורה על זמן רב אחרי המעשה מהעמדת השמש · וכן לא יהיה תפארת הנביא לאמר על עצמו : לשמוע יי׳ בקול איש (שם) · או : ויהי שמעו הולך בכל הארץ · (שם ו, כו) :

על כן ! אשים לפניך הנחה כוללת · תצטרך אליה בהרבה ספרי הקדש · בה יתישבו לך הספקות האלה · וההנחה הזאת היא · כשתמצא אומר בתלי פלוני כתב ספרו · איננו הכוונה שהוא חבר אותו מראש ועד סוף על הסדר שהוא נמצא בידינו · כי זה כמעט דבר נמנע · אבל הכוונה · שהוא רשם בספר, הדברים אשר עשה בעצמו · או אשר נעשו בזמנו, אחד לאחד · ונביא דור אחריו · או עזרא וסיעתו קבצו ולקטו הדברים להבר אותם לספר מיוחד · ומידי עסקם בחבורו, הוסיפו הרבה דברים במקומות מיוחדות · מענינים מאוחרים לזמן המעשה · אבל הם כמו באור וברור הדבר · או השלמת הענין · במה שנעשה בזמן מאוחר אל מה שנעשה קודם לו · ואם הנחה הזאת מקובלת · נוכל לומר · כי כל עד היום הזה, תוספת סופר מאוחר · וכן מאמר · ושם דבר לפנים קרית ספר · ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו · וספור כבישת לשם א ליש בבני דן, ג״כ תוספת המתקן והמקבץ · וכמו שנראה משמעות ל׳ רש״י (יהושע טו׳ טז) והאברבנאל כתב בפי׳ (שם יט · מז) שהמתקן ומקבץ דברי הספר כתב דברים רבים שהיו אחרי מות יהושע · ומה שישים עוד ידים מוכיחות · שקלו ידי אחר בספר הזה ממה שנאמר : אשר הוביש יי את מי

הירדן

הירדן מפני בני ישראל עד עברנו ק׳ עברם (שם ה׳ א) · מה תקן זה , אם לא כותב אחר אשר לא היה בזמן ההוא ! —

ב) איזה הערות ודרכי לשון הספר

ומה שיש לעורר עוד בחלופי שמות ערי הלוים ומספרם המנויין בדברי הימים (א׳ ו נד — עד סוף הפרשה) ממה שהם מנויים בספר הזה (כא, ד — מב) אשר המה לקוחים ממנו · מלבד מה שבאו שם שני פסוקים שלמים . אשר הם חסרים בספר הזה , לפי עדות המסורה · ועיין רד״ק (יהושע כא, ו) ·

ומה שנתיחד עוד הספר הזה בלשונו ובדרכי דבורו · א) דרכו לכפול ולשנות דבור אחד , או בעבור תוספת דבר , או להרחבת באור : אשר אנכי נותן להם לבני ישראל (יהושע א — ב) : אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (שם ד, ז) : כל העם היוצא ממצרים וגו׳ מתו במדבר בצאתם ממצרים (שם ה, ד) : כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך (שם ה, ז) ויסבו את העיר וגו׳ שבע פעמים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים (שם ו, טז) : כאשר בראשונה ונסנו לפניהם וגו׳ כאשר בראשונה ונסנו לפניהם (שם ח, ה — ו) · ועד״ז אפרש : וישימו העם את כל המחנה (אשר) מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר (ח, יג) הוא כפל ענין למה שנזכר בפסוק י״א י״ב : ויכו אותם עד בלתי השאיר להם שריד (שם ח — כב) כפול בפסוק כד ; ויכרת להם ברית (שם ט, טז) אחרי אשר כרתו להם ברית (שם ח, ט — טו) : והוציאו אלי את חמשת המלכים וגו׳ ויעשו כן ויוציאו וגו׳ ויהי כהוציאם וגו׳ (שם י, כ — כד) : למען החרימם וגו׳ כי למען השמידם (שם יא, כ) : כי לא נפל דבר אחד וגו׳ לא נפל ממנו דבר אחד (שם כג, יד) : ב) מנהגו להשתמש בדבור · אחרי אשר , במקום שיכתוב סופר אחר כאשר , או המקור עם כ״ף בכל״ם · אחרי כאשר יצאו הרודפים (ב, ז) כמו אחרי צאת · אחרי אשר הכך (ז, ח) אחרי אשר כרתו להם ברית (ט, טז) : אחרי אשר היטיב לכם (כד, כ) :

ד) יבוא

ד) יבוא כי במקום אשר והפכו, או שיבוא כפול ונוסף ללא ענין: כי עשיתי עמכם חסד (ב, יב) כמו כאשר. אשר ישאלון בניכם (ד׳ כג) במקום כי: אשר הוביש, כי: כי ערלים היו כי לא מלו (ה, ז) כי למען השמידם (יא, יב) נוסף: כי רכב ברזל לו כי חזק הוא (יז, יב). אשר רכב ברזל לו ואשר הוא חזק:

ג) כמות הזמן יכילו ספורי הספר

ומה שראיתי עוד מועיל מאד לשים במבוא לכל ספר וספר הכולל ספורים וד״ה ותולדות דור ודור. השנים הנכללים בספור מהחל ועד כלה, ובאיזה שנה משנות עולם הספור מתחיל. ואומר כי בשנת ב׳ אלפים תמ״ה לבריאה (2448) יצאו ישראל ממצרים. מ׳ שנה עשו במדבר, הרי בשנת ב׳ אלפים תפט (2489) באו לארץ. וכתב בסדר עולם, פרק יב. יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמנה שנים. ואם נצרף אליהם ימי הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע עד שפוט השופט הראשון עתניאל בן קנז, שהם ג״כ י״ז שנה, לפי חשבון ספר הקבלה להראב״ד. נמצא מתחיל הספור משנת ב״א תפ״ט (2489) ונמשך עד שנת ב״א תקלד (2534) משך זמן של מ״ה שנים. ומשם ואילך מתחיל ספור השופטים *) ועם זה נשלם מה ששערתי לשום מבוא לספר הזה:

יום ב׳ יג׳ שבט תקסט

---

*) ודע כי מה שאומר לך בספר שנות הדורות לא תבקש ממני אותם ברור ומחלט, לפי שגם המחברים והמפרשי׳ בלתי מסכימים בזה, מפני מבוכות החשבונות. באשר הרבה מן השופטים לא פרש בהם הכתוב, מספר שנים אלה פקידתם, או שיפול הספק בכוונת המספר. כי לא הודיע לנו המקרא, עד מה ארכו ימי ממשלת יהושע, והסדר עולם מונה ליהושע כ״ח שנה אשר פרנס את ישראל. אשר כ׳ רש״י (שופטי׳ יא, כו) וז״ל ואין לי מקרא ממי ללמוד. ובזמן שלאחר מות יהושע עד עתניאל בן קנז, לדעת ס״ע לא היתה שנה, ומזה שנאמר (יהושע כד, לא) וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע, יראה שהאריכו שנים לא הרבה. ולדעת ס׳ הקבלה להראב״ד היו י״ז שנה, ולדעת סופרי העמים יהיו לפחות ג״ג שנה, כאשר אמלא מקום יותר ונכון לדבר מזה בספר שופטים: ולפי החשבון שבררתי שם יהיו שנות יהושע והזקנים מ״ד שנים דהיינו שנות יהושע י״ד ושנות הזקנים ל״ג, ויהי׳ סיום הזמן ב׳ אלפים תקל״ו (2536)

שופטים

א) מה המכוון בתאר שופט הבא בספר הזה!

הספר הזה שהוא דבק ונמשך לספורי הספר שלפניו, מתאר בשם שופטים, הנגזר מפעל שפט, אשר עקר הוראתו חריצת דין בין ב' מריבים בדבר, כמו ושפטו את העם (ריכטען, ענטשיידען) ושפטתם בין איש ובין אחיו (אורטהיילען), וממנו מסתעף לנוקם נקמת זולתו להושיע נלחץ מיד לוחצו ועשוק מיד עושקו · כי שפטו ה' מכל אויביו (רעכען,) שפטני יי ודינה ריבי · והתאר הנגזר ממנו ג"כ על ב' פנים האלה · המין הא', פקיד ממונה בבחירת העם להיות יושב ודן כל משפט הבא לפניו כדת וכתורה, כמו: שופטים ושוטרים תתן לך · והמין הב' שיתעורר האיש מעצמו לעזור לנלחץ מיד לוחצו · וממין הב' הזה תאר השופטים לרב הבאים בספר הזה, בהיות העם נגש ונענה נכנע תחת יד אויב, והתעודד איש רוח להושיעו מיד אויבו הוא הנקרא שופט, וזה יתבאר יותר מעיון :

ב) מעמד האומה בימי השופטים

מאז צאת ישראל ממצרים והיו לגוי חפשי, לא היו בענין יותר רע מאשר היו מדי מת יהושע עד מלוך שאול · כי שר צבאם ומנהיגם מת, ואיש אחר לא בא במקומו, לצאת ולבוא לפניהם, וללחום את מלחמותיהם, ולכבש את הארץ

אשר

אשר נשארה עוד הרבה ממנה · כי יהושע לא הפקיד עליהם איש, וגם התורה לא קבעה בזה דבר, ואין מתעורר מלבו למשל בעם ולחזק אותם למלחמה · והעדר מנהיג קבוע פקיד נגיד חק, הסב קלקל גדול לעם, כי לא היה קצין שוטר ומושל להחזיק השבטים לאגדה אחת · ונתפרדה החבילה, וכל שבט ושבט חושש לחלקו לבדו, וע"י הפרוד הזה רפתה הרוה ·

אף כי גוי אשר אבות אבותיו מאז עבדים היו נכנע והדוי תחת שבט שטרי מצרים ונוגשיו · כי על כן לא עצרו הדור היוצא ממצרים כח, לרשת ארץ אשר לא נכבשה כ"א בחרב ובקשת ובמלחמות תנופה, וינועו במדבר ארבעים שנה עד תם כל הדור ההוא · ואם אמנם בבניהם הילודים במדבר החל נצוץ רוח חפשי לזרוח בחם ועשה פרי גבורה במלחמת יהושע, אך כמעט מת יהושע כהה נץ המתנוצץ ההוא, ועמם מעט מעט · כי המלחמה אשר נשארה להם עוד עם הכנענים נהגו בכבדות ובעצלות עד כי חדלוה · והספיק להם המס אשר שמו על הכנענים הנשארים בם · והמה ראו מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה, התגודדו על רב דגן ותירש, ואכלו זתים וכרמים אשר לא נטעו · ובכן היו הוזים שכבים בתרדמת העצלות ונשתה גבורתם אחת אחת, והאויבי' אשר נכנעו תחת ידם פרקו עול מעט מעט, עד אשר גבוה ידם · לשוב למשל בהם ולשים מועקה במתניהם, והנה הגיעו אל מדרגת השפלות וההכנעה והמורך כ"כ, עד שאסרו שופטם ומושיעם, ומסרוהו ביד הפלשתים כי נפל פחדם עליהם, כמו שמסופר אצל שמשון :

ואף גם זאת בהיותם נכנעים זמן מה תחת יד אויב, קם מעת לעת בן דדור ואיש נלבב, אשר קצה נפשו לראות בעני עמו, וחגר כעז מתניו, וקרא לאנשי לבב כמוהו לתת ידם אתו, ונלחם באויב, ויך צריו אחור ופרק עול מעמו והשיב דרור לארצו · ויש הושיעה לו ידו לבדו מעוז גבורתו להפיל חללים בצרי עמו ושבטו ·

והיה

והיה איש חיל כוה אשר עשה שפטים באויבי עמו, ויתן נקמות בלוחצי ישראל, יש אשר היה לראש ולמנהיג לאנשים אשר הלכו אתו, עד יום מותו, ויש אשר נבחר משבט משנים ומיותר, להיות לראש ולקצין להם, לפי מה שהיו מעשי גבורותיו ומלחמותיו ולפי המקום שהיתה שם לחיצרת האויב, ולפי מספר השבטים שהשתתפו עם השופט במלחמה, ויש אשר קם למושל ומנהיג ולפי שעה לערוך מלחמה ובסוף סכנת האויב שב על ענינו הראשון.

הלא תראה גדעון נשאו העם עיניהם אליו למשל גם הוא ובניו אחריו, ודחה מעליו (שופטי׳ ח) יפתח נבחר רק משבטו בלי הסכמת יתר השבטים. שמשון נתעורר מעצמו, וכפורה דרך פלשתים לבדו ומעמו אין איש אתו. ובאמץ רוחו לבדו שם מתג פחד על הפלשתים כ׳ שנה, וככה תמצא מתארים בשם שופטים אשר לא נמצא להם רשם גבורה ומלחמת כמו תולע, יאיר, אבצון וגו׳. ועלי ושמואל, והם היו שופטים ממין הראשון שזכרתי. והחכם דון יצחק אברבנאל, לא ידעתי מה היה לו, עקב היתה רוח אחרת אתו ולא מלא אחרי מנהגו ולא הלך כפעם בפעם לקראת פשטי המקראות, והמציא לו שתוף והבדל בין שופטים ומלכים, אשר לא נמצא זכר למו במקרא ולא רמז מחס.

ג) חלוקת הספר לפי ענינים הנכללים בו

אם נבחין הספר הזה לפי הספורים הבאים בו, נמצא כי מראש הספר עד סוף פרשה י״ז, הוא מה שראוי להתכונן לחבור אחד שלם מסודר ונמשך בהתיחסות הענינים והזמן. אבל חמש פרשיות האחרונות הכולל ספורי פסל מיכה ומעשה פילגש בגבעה, נספחו במקרה אל גוף הספר, מבלי היות להם התלות בו לא בענין ולא בזמן. ומה שהם נבדלים מצד הענין, הוא כי כל הספר מראש ועד פרשה י״ז, הולך על כוונה אחת, לסדר מפלת העם ותשועתם על פי פעלם, מדי

בגדו

בגדו באלהיהם ללכת אחרי הבעלים היו לעבדים נלחצים מאויב. וכשובם מרעתם שלח להם יד מושיע · ולענין זה יתחיל בפרשה א׳ לספר תוכן עניני הספר · והוא ספור המשך המלחמות לכבוש יתר הארץ הנשארת · ומה שנשאר עוד מכל שבט ושבט מן הערים אשר לא הורישו משם את האויב · וממנה נשתרבב הענין שדבר ממנו בפרשה הב׳ וחג׳, השקפה כוללת על עניני העם ועל מה שיספר אח״כ בפרט · ואמר כי בעזיבת מצות אלהיהם היה סבה אל ההתרשלות בגרוש הכנענים, ועי״ז היה להם לצנינים ולצדים, פעם מנצחים ופעם מנוצחים, מדי עזבם את ה׳ נמכרו ביד אויב, וכשובם אליו שלח להם שופט מושיע, ונוח להם מאויביהם כל ימי השופט, ובמות השופט סרו מהר מדרך הטוב, ובסורם כן עמד עליהם אויב אחר, תחת הראשון אשר נושעו מידו · וכה משפטם כל ימי השופטים · ומן הכלל יצא אל פרטי הספורים · והולך ומפרש שמות העמים הקמים עליהם בכל פעם, ומשך זמן השעבוד · ושם השופט המושיע, ועל איזה אופן היתה התשועה · ומשך זמן השקטת הארץ · ובכל פעם ופעם יקדים חטאת העם סבה להכנעתם בל׳ ויעשו בני ישראל הרע וגו׳ או ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וגו׳ וימכרם ביד וגו׳ ובמקום התשועה ויצעקו בני ישראל אל ה׳ · ויקם ה׳ להם מושיע, וגו׳ · ולענין זה חוזר וכופל דברים שכבר באו בספר יהושע לקשר בהם ספוריו, ועל הכוונה האחת הזאת הולכים כל הספורים עד פרשה י״ז, אבל משם ואילך כלו ענין אחר, בהם לא יסופר מהכנעה ותשועה ולא ממלחמה באויב ותקומת שופט חדש · אבל ספור פסל מיכה מתיחס לשבט דן לבדו, ומעשה פילגש בגבעה מתיחס לשבט בנימין · ומה שהם נבדלים מגוף הספר מצד הזמן · כי מתוך הספורים יש כמה הוכחות שהיו זמן רב קודם שמשון, ולדעת הס״ע היו שתי המעשים האלה בימי כושן רשעתים ועיין פי׳ דש״י ריש פ׳ י״ז הראיות שהביא והם מס״ע · ואני אוסיף ראי׳ על ראיותיו ממה שנאמר ובַּעֵט בּדני מִזְקֵם

נו נחלה וגו׳, וזה דומה רחוק שיהיה השבט הזה תועה ימים רבים כאלה עד זמן שמשון מבלי מצא לו נחלה. וכן דעת הרלב״ג להקדים המעשה זמן רב ממקום שהוא כתוב. ולא ידעתי מה הביא את הרב אברבנאל לנטות מדעת ס״ע במקום שאין דבר סותר ומתנגד לו, זולת מה שהמוקדם בזמן מאוחר במקום, וגם זה לא לזר יחשב במה שאשים פני עיוני:

ד) מי הוא כותב הספר הזה?

רבותינו חכמי התלמוד אמרו (ב״ב יד ע״ב) שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות. ונוכל להסכים עמהם בזה, מבלי מצא סותר ומתנגד, שיהיה שמואל כותב עקר הספר. אבל בה׳ פרשיות האחרונות, הוא המקום אשר יפול הספק מכמה בחינות. א) מלבד שהם נבדלים מגוף הספר בענין ובזמן, כמ״ש, הם שונים ממנו ג״כ בלשון ודרכי הדבור. ב) ממה שאין לו לפרש זמן אחר יותר מגבל. להויות המעשי׳ כי אם: בימים ההם אין מלך בישראל, וזה כופל ושונה ד׳ פעמים (שופטי׳ יז, ו. יח, א. יט, א. כא, כה) זה מורה שהיה זמן רב מאוחר לזמן המעשה, וכי בימיו היה מלך בישראל. ואף כי שניהם נופלים על שמואל, אך. ג) ממה שאמר (שם יח, לא) כל ימי היות בית אלהים בשילה. ירמז בזה על זמן שלקח דוד ארון אלהים משילה ויביאהו ירושלים. שהוא זמן רב מאוחר לשמואל. ד) ממה שאמר (שם ל) ויהונתן בן גרשם וגו׳ היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ. הלשון הזה לא יפול כ״א על גלות העם, ואם נתפוס הגלות היותר קדום, יהיה גלות בני גד ובני ראובן ע״י תגלת פלאסר (עיין רש״י). ומקצת המפרשים פותרים ל׳ גלות הארץ. אל הלקח הארון מיד פלשתים (ש״א ד) וזהו דעת הרד״ק. ומה שמחזק אצלו הפירוש הזה, כי בו ימצא שווי בין ב׳ הזמנים הבאים וצופים זה אחר זה, ר״ל גלות הארץ וכל ימי היות בית אלהים בשילה, כי מאז גלה הארון מיד פלשתים לא שב עוד אל שילה, אבל עמד בקרית יערים זמן רב, וממשם

ילמקום

למקום אחר· ואבל הלשון רחק מאד לפי׳ הזה, והראי׳ מהשואת הזמנים איננה ראיה· כי כל זמן יפרט ענין אחר, בפסוק עד יום גלות הארץ מפרט משך זמן כהונת בני גרשם, ובימי היות בית האלהים בשילה מפרט קיום פסל מיכה· אשר גם בביטולו בזמן הנזכר, איפשר שעשו להם פסל אחר תחתיו· ואם ההתדבקות צודק שכותב מאסף הספר היה זמן רב אחר שמואל, הנמשך מבואר מעצמו, למה אחר במקום המעשה הקודם בזמן, וגם מפני שלא רצה לפסוק שלשלת הספור, הרבק ונמשך מיהושע לשופטים בדברים המתיחסים לכלל האומה, להפריד ביניהם בעניני שבטים פרטים· ע״כ שמו כמאסף לכל הספר·

ה) כמות מהזמן יכילו ספורי הספר הזה?

מאשר אמרתי במה שקדם התבור, כי לא היה מכוונת הספר לספר דברי הימים שלם בכל חלקיו, כי לא יודיע לנו דבר ממעמד האומה וסדור המדיני שלה· ולא התיחסות השבטים וסדר ממשלתם· ולא ממדת כח השופט ושעור ממשלתו ושאר ענינים המתיחסים לדברי הימים, אבל כל ישעו וכל חפצו לספר קבוץ של שעבודים והצלות אשר הגיעו לעם מדי שפוט השופטים· אשר סבת השעבוד היתה פנות העם אל האלילים, וסבת ההצלה שובם באלהיהם· ועם זה מפרט שנות השעבוד בכל פעם ופעם· ושנות ההשקטה ונוח העם תחת השופט אשר בימים ההם· ולפי שלא היתה מכוונת הספר למנות מספר השנים על הסדר, ולהגביל כמות הזמן אשר יכילו ספוריו, לכן לא דקדק לפרט לנו ג״כ מקום ששנות השעבוד נמנים לבד, ושנות השופט לבד, ומקום ששנות השעבוד נבלעים במנין שנות השופט·

אמנם לא היתה נפלאת בעינינו, למנות תמיד שנות השעבוד לבד ושנות השופט לבד בלי תנאי, לולא פרט לנו הכתוב במקום אחד מספר כולל, מביאת הארץ עד יפתח ג׳ מאות שנה (שופטים יא כו)· ומעתה אי איפשר לנו לכוין פרטי המספרים עם המספר הכולל, לא אם נבליע כל שנות השעבוד בתוך שנות השופט, ולא כשנבדיל כלם אלה מאלה, מבלתי שיצא לנו חשבון הפרט

שופטים

אל חשבון הכלל שרוע או קלוט· ואשר מוסיף המבוכה עלינו הוא, מה שלא פרט הכתוב שנות יהושע, ושנות הזקנים שהאריכו ימים אחריו· ובעבור זה יפרדו ראשי המפרשים והיו למחלקות שונים, בברור החשבונות האלה· אשר בכללם הם שלש כתות· מהם הולכים במספר שנות יהושע והזקנים על פי חשבון סדר עולם· ולכוין החשבון הכולל עם הפרט· יכללו מקצת שנות השעבוד בשנות השופט, ומקצתם יפרדו עד שיצא להם המספר של ג׳ מאות שנה· ומהם ישסעו תמיד שנות השעבוד משנות השופט ויבדילום, וכאשר יצא להם המספר הפרט שרוע, יגרעו משנות יהושע והזקנים מהפרט כס״ע· ומהם יבליעו כל שנות השעבוד בתוך שנות השפטי׳ וכאשר יצא להם מספר הפרטי קלוט, יוסיפו על שנות יהושע וזקנים· או שישימו מספר ג׳ מאות בלתי מצמצם· ולהעמידך על ברור הדברים האלה, וטרם אביא דעות המפרשים, אציג לפניך לוח שמות העמים ששעבדו בישראל ושנות השעבוד של כל אחד ואחד· וכן שמות השופטים ושנותם בצדם כמ״ש במקרא·

שעבוד כושן · · · · · · · · · ·	ח	8
עתניאל · · · · · · · · · · · · · ·	מ	40
שעבוד עגלון · · · · · · · · · ·	יח	18
אהוד · · · · · · · · · · · · · · ·	פ	80
שמגר · · · · · · · · · · · · · · ·	—	—
שעבוד יבין · · · · · · · · · ·	כ	20
ברק, דבורה · · · · · · · · · · · ·	מ	40
שעבוד מדין · · · · · · · · · ·	ז	7
גדעון · · · · · · · · · · · · · · ·	מ	40
אבימלך · · · · · · · · · · · · · ·	ג	3
תולע · · · · · · · · · · · · · · ·	כג	23
יאיר · · · · · · · · · · · · · · ·	כב	22

		301
שעבוד עמון	יח	18
יפתח	ו	6
אבצן	ז	7
אילון	י	10
עבדון	ח	8
שעבוד פלשתים } שמשון	מ	40
		390

וכשאתה מונה משעבוד של כושן עד יפתח שנות השעבוד לבד ושנות כל שופט לבד יעלה לך י"ט שנה יותר מג' מאות, ואף כי תוסיף עליהם שנות יהושע והזקנים מזמן ביאת הארץ ועד כושן, ואיך אמר יפתח (שופטי' יא, כו) בשבת ישראל בחשבון ובנותיה וגו' שלש מאות שנה וגו'. וא"כ ע"כ צריך אתה להבליע שנות השעבוד בשנות השופטים, ועתה הט אזנך ושמע דברי חכמים וחשבנותם:

הרש"י בפרשת יפתח (שם) בשם ס"ע מביא החשבון וז"ל. יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה, ואין לי מקרא ממי ללמוד. עתניאל מ' ושני שעבוד של כושן בכללם. אחריו אהוד פ' שנה, ושעבוד י"ח של עגלון בתוכם הרי קמ"ח. דבורה מ' שנה ושני שעבוד של יבין בתוכם הרי קפ"ח. אחריו שבע שנים של שעבוד מדין וארבעים של גדעון. ושלש של אבימלך הרי רל"ח. אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם. וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות. (ובס"ע שלפנינו כתוב עד שנת ב' של יפתח ויהי' ב' שנים יתרות על ג' מאות). וגם הרד"ק שם מביא החשבון בשם ס"ע אלא שבמקום ז' שנות השעבוד של מדין מכניס ו' שנים של יפתח. והרלב"ג תפס ג"כ החשבון הזה, בהסרת ז' שנות השעבוד של מדין. ואמר כי יפתח תפס ג' מאות שנים ע"ד הקרוב, ולא חשש לז' שנים החסרות.

ספר הקבלה להראב"ד מונה רק מספר שנות השופטים ושנות שעבוד איננו מונה כלל· ותחת י"ח שנות השעבוד של בני עמון מכנים י"ז שנים לזקנים שאחרי יהושע, ותחת ז' שני שעבוד של מדין מונה ו' של יפתח· והוא ספר שאין לסמוך עליו מפני שעלו בו טעיות הרבה, כאשר אוכיח עוד·

והרב דן יצחק אברבנאל בפי' לס' שמואל (א· יג, א) מאסף לכל המחנות הדעות האלה ומשיג עליהן (אך מה שמביא שם דעת רש"י אין כן ברש"י שלפנינו) ואם לא צדק בכל השגותיו, הלא רובם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת· ומוציא חשבון מדעתו, עפ"י ג' הנחות· א) כל שנות השעבוד נבלעו בשנות השופטים· ב) ממה שסתם לן הכתוב ולא פירש שנות יהוש' והזקנים אין ליחס להם יותר שנים ממה שנראה מסכים למקרא וממה שיסדו חז"ל ז' שנים לכבוש וז' להלוקה הרי י"ד ליהושע הוסיף עליהם ו' שנים לזקנים הם כ'· ג) ג' מאות שנה שתפס יפתח לא כיון בו מספר מלא מצמצם, כי אם ע"ד הקרוב, ולא חש אם הסר ממספר הזה, כי אמר החכם הדבר יקנה השם מהגבול הנוטה אליו· ועל פי הדברים האלה כך הוא מונה· יהושע והזקנים כ'· עתניאל מ', אהוד פ'· דבורה מ'· גדעון מ'· אבימלך ג'· תולע כ"ג· יאיר כ"ב· ויהיה מספר הכולל רס"ח שנים, ואותו המספר תפס יפתח בשם ג' מאות שנה· ולבי אומר לי כי הפריז הרב על המדה, כי לא יתכן לתפוס במספר שלם במקום שיחסר כמעט חלק הרביעי מן הכל, כי אם מנהג הלשון לתפוס מספר מלא במקום החסר, אמנם זה כאשר החסר מעט מזער בערך המספר השלם כמו ארבעים יבנו, שבא עליו הקבלה מ' חסר אחת· אבל לא כשהחסר הרבה· על כן נ"ל להוסיף על פי דרכו, כי ממה שנאמר (שופטי' א, י)· וגם כל הדור ההוא נאספו ויקם דור אחר אשר לא ידעו וגו'· הרי שנמשך זמן ממות יהושע עד זמן שאמר אליו ויעשו בני ישראל הרע, דור שלם· ולפי המסכם חושבים זמן דור שלשים שנים, ר"ל זמן שנאמר עליו דור מת ודור אחר קם· ולפי זה יהי' שנות יהושע והזקנים מ"ד שנים· מעתה צא וחשוב כל שנות השופטים מעתניאל

מעתניאל עד יפתח ושנות השעבוד נכללו בתוכם יעלה לך חשבון של רמ״ח שנים: תן עליהם מ״ד של שנות יהושע והזקנים הרי רצ״ב שנים ואם נאמר כי בשנת ב׳ או בשנת שלש ליפתח שלח אל מלך בני עמון כדעת ס״ע וכפי הסברא הנותנת, יהי׳ רצ״ד או רצ״ה שנים · ועל חסרון מספר מעט מן מספר מלא נופל יותר לומר שתפס מספר השלם ע״ד הקרוב, כנ״ל ·

אמנם יתר פרטי השנים מיפתח עד עלי, יפתח ו׳ שנים, אבצון ז׳ אילון עשר שנים, עבדון ח׳ שנים ושמשון עשרים שנה · הרי מ״א שנים, תן אותם על מספר רצ״ב · יצא לך מספר של״ג · חסר מהם מ״ד שנים שמיהושע עד עתניאל · יעלה לך השבון רפ״ט שנים · העולה מדברינו לפי החשבון שהנחנו יהיה מדת הזמן אשר יכילו דברי הספר מעתניאל ועד מות שמשון מספר רצט שנים בקרוב · משנת ב׳ אלפים תקל״ב (2532) עד ב׳ אלפים תתל״א (2831) · ומה שנאמר (בשופטים יג, א) ויתנם ה׳ ביד פלשתים ארבעים שנה, אותם מ׳ שני שעבוד הם עשרים של שמשון ועשרים בימי עלי, לדעת הר״ב אברבנאל · ועל דעתי מ׳ שני שעבוד של פלשתים עולים בשוה במ׳ שני עלי וכ׳ שני שמשון נבלעים בתוכם כאשר אבאר להלן בס׳ שמואל ·

ועוד דע לך, כי מה שאמרתי לפני זה רצ״ט שנים בקרוב, לפי שאי אפשר לצמצם המספר לפי פרטי השנים, כי כמה פעמים, שנה אחת עולה לכאן ולכאן, ר״ל השנה שמת בה שופט ונמנה שופט אחר בתוך השנה ההיא נמנה השנה לשניהם, וע״דז איפשר שיחסר ממספר הנזכר ג׳ או ד׳ שנים · לכן אמרתי בקרוב · ושמור זה הכלל כי אי אפשר לכוין החשבון זולתו · ועם זה נשלם מה ששערתי לשים מבוא לספר הזה ·

יום ה׳ טז שבט תקסט ·

שמואל

א) תוכן עניני הספר?

הספר הזה תחלתו המשך דברי השופטים, אשר הם עוד שנים, עלי ושמואל, עד מלוך מלך בישראל, והוא החלק המעט ממנו, והשאר ספור ענינו מלוכת שאול ומלחמותיו, והוא עקר הספר· ומשיחת דוד למלך תחת שאול, מעט ממנו בחלק א׳ מספר זה ועקר מלוכת דוד בספר שמואל ב· והיה ראוי שיבואו גם שני שופטים האחרונים האלה בכלל שאר השופטים ולהתחיל הספר החדש בעניני המלכים, אלא מפני כבוד שמואל הפסיק בענין, להבדיל בינו ובין השופטים אשר לפניו, להיותו נבדל מהם במעלה ובקדושה· כי בתפלה בא הריון לאמו ומבטן ומלידה היה קדוש· והוא היה נביא מעולה ועל ידו נמשחו ב׳ מלכים, על כן נתן לו היתרון להתחיל הספר בתולדתו· וכפי הקבלה היתה שנת עבורו שנה שבה נמנה עלי לשופט, על כן בא משולב בספורו·

ב) סבת שם הספר?

אם נקרא ספר על שם איש מיוחד, שתים הנה סבותיו· אם מפני רוב ספורי הספר הכוללים עניני האיש ההוא ומעשיו· או על שם כותב הספר ומחברו· ונחפשה נחקרה אם תחול אחת משתי הסבות על קריאת הספר הזה על שם שמואל· כי הנה הוא נחלק לשנים חלקים, אשר החלק הראשון

ממנו

ממנו כולל ענינו שאול ומלחמותיו ומותו כנזכר במה שקדם· והחלק השני ממנו כולל מלוכת דוד וכל קורותיו, וממה שידענו כי מיתת שמואל קדמה למיתת שאול, אם כן אי איפשר שתחול אחת מב׳ הסבות אל שיקרא החלק השני ממנו בשם שמואל, אפס גם בחלק הראשון ממנו, בעבור מעט הנזכר בו מעניני שמואל, אין כאן סבה עצומה שיקרא הספר יותר אחרי שמואל, משיקרא אחרי שאול שרובו ספורי עניניו· ולמה מיחס חרוב אחר המעט ולא בהפך כפי מה שראוי, או כי תאמר כי מיוחס הוא אחרי הכותב? על זה נשים פני עיונינו·

ג) מי כותב הספר?

כבר הבאתי, במבוא לס׳ שופטים· דעת חכמי התלמוד (בב״ב י״ד ע״ב) ומאמרם שם, שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות· אמנם כן הם בארו שם דבריהם כי לא על כלל הספר יצא המאמר הזה, כי אמרו· שמואל כתב ספרו? והכתיב ושמואל מת? דחסקיה נתן הנביא וגד החוזה· הנראה מדבריהם ראוי שייוחס לו עכ״פ רוב דברי הספר· אך נראה איך יתקיים זה עם שאר המאמרים אשר שמו ליסוד מונח בספורי הספר, כי לפי דעתם (כאשר אבאר להלן) לא ארכה מלוכת שאול יותר מב׳ שנים· והנה מיתת שמואל קדמה למיתת שאול, ולמה שרוב עניני החלק הראשון מהספר דברי שאול ומלחמותיו ודברי מריבותיו עם דוד· א״כ אי איפשר ליחס לו הכתיבה כי אם מעט מזעיר המדבר מענינו ומזמנו, וגם על אותו המעט יתעוררו בו זרות וספקות מכמה פנים· א) מה שהתעורר עליו הרב אברבנאל בס׳ יהושע גם בספר הזה, מלשון עד היום הזה (ש״א, ה· ו, יח) אשר מורה על כותב מאוחר זמן רב אחר המעשה· ב) הכתוב; כי לנביא היום יקרא לפנים רואה (שם ט, ט), מורה ג״כ על כותב זמן רב אח״כ· וכן כתב רש״י הסופר כותב זאת, כי שמואל בעצמו היה אשר קראו שאול רואה· והרד״ק מישב זה, כי בימי שמואל שנפרצה הנבואה הוסב שם רואה לנב״א, (עיין הקדמה כללית) אך לא היה מורגל עוד כ״כ לכן

תפס

תפס נער שאול עוד הלשון הנהוג מאז שם רואה· ג) נאמר: ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים (שם ז, ב) והנה לפי החשבון ס"ע והתלמוד, לא הגיעו לשמואל מהם כי אם י"א שנה ושנתים לשאול, וז' שנים שמלך דוד, הרי עשרים שנה ואח"כ העלה אותו דוד ירושלים, וא"כ איך כתב שמואל עשרים שנה· שהם כמו ט' שנים אחרי מותו· (אמנם הקושי' הזאת רק לפי חשבון הס"ע פי"נ והתלמוד, אבל לפי דעת המפרשים שאביא להלן בכוון חשבון שנות שמואל ושאול לא יהי' זה קושי')· ד) נאמר: לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה (שם כז, ו.) ותנה שם הזה מלכי יהודה לא יפול כי אם אחרי שלמה, בהחלק ממלכת העם לשנים· וא"כ מורה זה על כותב יותר מאוחר גם מנתן הנביא וגד החוזה· ויש מעוררים עוד זרות אחרות אשר יארך לי להזכיר כלם·

על כן הנכון לומר, בדי להמלט מכל הזרות האלה, כי מה שאמרו שמואל כתב ספרו, הכוונה רק הדברים הפרטים המתיחסים לענינו, (ואין הלשון הזה זר בדבריהם, כאשר תמצא דוגמתו בס' עזרא ונחמי' עיין במבוא שם)· ונתן וגד הוסיפו איש איש לפי זמנו מן הענינים שנמשכו אחרי מות שמואל· ואחריהם היה מאסף לכל הספורים האלה והמסדר אותם לספר שלם· והמאסף ההוא הוסיף אנה ואנה לשונות ובאורים בתוך דבריהם מן הדברים שמתיחסים על זמנו· כמו כל עד היום הזה, ומאמר לפנים בישראל, ומאמר ויהי מיום שבת הארון וגו' וכדומה· והטעם אשר נקרא הספר על שם שמואל· הוא הטעם· אשר הבדיל אותו משאר השופטים, לכבודו וליקר ערכו, ובעבור שהתחיל בספור לידתו, ואיך היה הולך הלוך וגדול במעלת הנבואה והיראה, וראוי הוא שיתעלם (מל' עולם) שמו בספר בעבור מה שהעלה את העם בימיו אל מדרגת השלמות במדיני, ותקן מדותיהם מהרבה שחיתות אשר נפרעו מימי השופטים אשר לפניו·

ד) עיין

ד) עיון גדול בשאלות וספקות אשר יפלו בספור מעשה דוד וגלית

רבו השאלות והזרות והסתירות אשר יפלו בספור מעשה דוד וגלית (ש"א יז) אם נבחר הפרשה הזאת כעצמה ואם בהצטרפותה אל מה שקדם לה ואל מה שאחריה. והוציא מן הספורים קצור מופלג. להעמידך על מקצתם תראה: בפרשת י"ו יספר, שנמשח דוד בסתר למלך תחת שאול. ויזכיר שמו ושם אביו וכמות אחיו. אח"כ נקרא דוד אל חצר המלכות, אחרי אשר מתואר בזרע בן גבור חיל ואיש מלחמה וגו'. והיה מנגן המלך להעביר רוח הרעה מאת שאול. וישאל אהבהו וישימהו נושא כליו. ולא נתנו לשוב אל אביו. והנה יבא עתה הפרשה י"ז. והמבין יבין אל פרשת י"ז תמצא בה מאמרים בלתי מתישבים עם מה שנזכר בפרשה שקדם לה. וכל הזרות מתחיל מן פסוק י"ב ועד פסוק ל"ב ומן פסוק נ"ה עד סוף הפרשה, ואזכיר אותם על סדר המקרא. א) ודוד בן איש אפרתי הזה וגו' (שם יז, יב). מדוע שב לספר שם דוד ושם אביו ומספר בניו, אחרי אשר הודיע כל זה בפרשה הקודמת? וגלוי מה שהלשון הזה אין לו דמיון ולא המשך אל הקודם. ב) ודוד הולך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו וגו' (שם שם טו) איך יתישב זה עם מה שספר לפניו. ששאול אהב אותו והיה מבוא אליו לנגן לפניו, והיה לו נושא כליו. ואיך יצא למלחמה ונשא כליו כל עמו? ולמה לא הזכיר שפטרו שאול מעליו והרשה לו לשוב בית אביו? ואיך ועזב המלך איש אשר היה מפאר לפניו בגבור חיל ואיש מלחמה. ולקח תחתיו שלשת אחיו הבלתי מפארים כמוהו? ויותר מתנגד הספור הזה אל המאמר הנזכר בפרשה שאחריה: ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה וגו' ודוד מנגן בידו כיום ביום (שם יח, י) והלשון כיום ביום מורה שהיה הולך בנגון הזה על התגלות הנחות מתמול שלשם בלי הפסק. ומן הספור הקודם נראה כי היה הפסק זמן רב, וכי היה שב בינתים לרעות צאן אביו. ואין זכרון בכל הספור כי השיב אותו על כנו לנגן לפניו: שני הפסוקים האלה כשוה קם זה נופל. ג) דוד אשר היה

מתעמדים

מהעומדים ראשנה את פני המלך ורופא נכבד להעביר ממנו רוח רעה, ואהוב בעיניו ונושא כליו. מה היה לו לשאול את האנשים העומדים עמו מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי? כי איש אשר לו יד ושם כמוהו, לא יסב דרכו, אבל ילך בעצמו ויעמוד לפני המלך וישאל את פיהו ולא צריך למליץ בינו ובין המלך. ד) ויחר אף אליאב בדוד, למה זה ירדת וגו' (שם יז כח). וכי לא היה ביד דוד אותות נאמנים כי לא מלבו הלך, כי אם אביו שלחו לראות את שלום אחיו, ולתת תשורה לשר האלף, ולקחת ערבתם? ומה שאל אותו למה ירדת? ואיך ערב לב אליאב לדבר קשות אל אחיו, אשר הוא מנגן למלך ונושא כליו ואהוב מאד בעיניו. הלא ישים אל לבו כי יש בידו לעשות עמו רעה. או כי לא היה לו לשאת לו פנים אחרי אשר נמשח למלוכה? ומה היתה תמיהתו על דוד אשר שם לבו לחקור הדבר. הלא ידע מגבורת אחיו אשר הכה את הארי ואת הדוב, ואיש גבור כמוהו לא נעלם כי אותות הגבורה מתנוססים בכל מעשיו. ואיך לא חס דוד על כבוד נפשו, והתאפק בדבר אחיו אליו כדבר אחד פרחח הילדים חובקי אשפתות. ואיך לא יחם לב גבור כמוהו בשמעו דברי נאצות כאלה ויהי כמחריש. ותחת מענה חמה מפיץ אף ושופך זעם, ענה רכות הלא דבר הוא! ה) שלשה דברים הבטיח המלך למכה הפלשתי הערל הזה, להעשירו עשר גדול, ולתת לו בתו לאשה, ולעשות ביתו חפשי בישראל (שם שם כה). ודוד הנה שם נפשו בכפו והרג את הפלשתי. ולא די שאחת משלש אלה לא נעשה לו אלא כשבאו אליו עבדי שאול בדברי אדניהם להתחתן בו (שם יח כג) היה נפלא בעיניו ולא האמין להם, כי הרחיק שיתחתן המלך באיש רש כמוהו, הלא באה לו בשכרו? ומדוע בטח בשכר מאה ערלות יותר משכר הריגת הפלשתי? כי גמי שלא קיים הבטחתו ראשנה לא יקים אותה שנית. ו) ויקח דוד את ראש הפלשתי ויביאהו ירושלם ואת כליו שם באהלו (שם יז נד) שני זרות בו, כי ירושלים לא נקראה עוד בשם, כי אם שנים רבות אח"כ. ועוד היתה עיר יבוסי, ולא היה בה לא הוא ולא בני משפחתו כי הוא יושב בבית לחם.

ועוד

ועוד לא היה שם לא ארון ולא מזבח, ולמה הביא שמה ראש הפלשתי? וכליו שם באהלו, והסופר בעצמו יספר כי חרב גלית הפלשתי לוטה אחרי האפוד בנוב (שם כא, י)· ז) השאלה הקדומה אשר נגפו בה כל הראשנים, והמפרשים, תיא: איך נכר דוד לפני שאול אשר עמד לפניו יום יום ונגן בידו ורוח לו, ואשר אהבהו וישימהו לנושא כליו, עד אשר הוצרך להקור על אודותיו בשר צבאו בן מי זה הנער? וגם אבנר נשבע בחי המלך שלא ידעו· ולמה לא שאל אותו אבנר כמצות המלך? וכבר ידעת ישוב חכמי התלמוד על הזרות הזה (יבמות עו עב), שהיו נושאים ונותנים בדבר הלכה עד שנצחום דואג שאסור לבוא בקהל· ואם ישכך זה מעט לאשר רוחם נוחה בדרש, אבל ההולך דרך המלך דרך הפשט לא ישיב נפשו בזה· וגם ראיתי את הלחץ ואת הדחק אשר המפרשים לוחצים את עצמם להוציא פי׳ נכון ולא יכלו· והמבאר לספר שמואל בשם מנחה חדשה, השתדל ג״כ לתת סבה אל התנכרות דוד לפני שאול מארבעה פנים באי הרוח, והכל הביא גם הוא ואת כלם ישא הרוח· הא׳) „כי לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו, לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט והוא ל׳ הרל״בג״· טעם הזה כטעם ריר חלמית, כי זה יצדק באיש המוני, אבל לא באיש נסמך ומתנוסס לפני המלך יום יום בהיטיבו לנגן ורופא אמן לו לרפאותו מקשה רוחו, ונחמד בעיניו ונושא כליו, איש כמוהו באלף לא בטיל· הב׳) „לא ראה אותו אלא בהיות רוח ה׳ רעה עליו, ואז לא היתה נפשו נכונה להשיג מושג מה וכו׳״· והכתיב ויאהבהו ויהי לו נושא כליו? ועוד ע״י הנגון רוח לו· הלא יכיר החולה את רופאו המשיב אותו משעמום לדעת מיושבת, וזכרו מתרשם יותר בדמיונו· הג׳) והד׳) מפורכים מהכתוב ודוד מנגן בידו כיום ביום בשאלה הב׳· אף כי לדעת התל׳ כל ימי מלוכת שאול לא ארכו מב׳ שנים· אך התשובה היותר מספקת בזה מכל היא, כי לא היתה שאלת שאול כי אם על אבי דוד· אותו ידע היטיב כי היה יוצא ונכנס בביתו, אבל שם אביו אפשר ששכח· כי לא עלה על לבו לזכור בו תמיד אחרי

ששמע

ששמע ממנו פעם, על כן דרש דרש על שמו· כי אמר איפשר יבקש שאוו אשר הבטחתי לו, וארעה לבן מי אתן את בתי· אך עם זה לא הועלנו בישוב שאר השאלות·

וראיתי לחכם אחד מספוני הכמי הנוצרים גיביגיקי העיון נדרושים כאלה, והוא במחאה אחת מסיר כל הקושיות והזרות האלה· באמרו כי כל הענין מפסוק י״ב המתחיל ודוד בן איש אפרתי הזה, ועד פסוק ל״ב ומפסוק נ״ג עד פסוק ה׳ בפ׳ י״ח לא מן שם הספר הם· ועם זה לא יבוטל מסדור הספור והמשך הענין דבר· וישמע שאול וכל ישראל וגו׳ ויראו ויחתו - ויאמר דוד אל שאול וגו׳ עבדך ילך· וראיותיו על זה· א) כי המאמרים אשר יסירם מן הספר אינם נמצאים בהעתקה היונית לע״ב הזקנים· ב) אלו היה הענין ודוד בן איש אפרתי מכותב הספר היה מתחיל בו פרשה· ג) שנוי לשון הספור ודרכי הדבור מגוף הספר· אשר אחת ממנהגו כפילת לשון וילכו שלשת בני ישי הגדולים הלכו אחרי וגו׳ אשר הלכו וגו׳, הגדלים הלכו אחרי שאול (שם יז, יג, יד)· וילך הפלשתי הלך וקרב וגו׳ (שם שם מא) הוא כפל לשון עם פסוק מ״ח שאח״כ· ויחזק דוד מן הפלשתי וגו׳ (שם שם ו), הוא כפל לשון של פסוק שלפניו· ורבו עוד הראיות שהביא בספרו על קיום הנחה הזאת, ומשים עוד סניף כמו עד מוכיח כי קרה לספור הזה תוספת ושנויים ממגידים שונים, ממה שנמצא בתרגום יונתן שלנו (שם פסוק ח), ענין שלם נוסף ממה שלא נמצא במקרא· הלא כה דברי החכם איש אשר לא מבני ישראל הוא אשר לא תאלצהו הקבלה לקחת הדברים כהוויתן מבלי הוסיף או לגרוע מהם דבר· אבל אנו איך לנו רשות למשוך אחרי המחשבה הזאת, וישוב השאלות האלה שזכרתי יספיק לנו מה שנמצא מן הישוב עליהם במקצת מן ספוני המפרשים· כי על שאלת הה׳ יחשוב הר״ב אברבנאל שלא היתה הבטחת המלך אבל גוזמא בעלמא הוציא החמון בענין מפחיד כזה בהפרזת המדה· ועל שם ירושלים הנזכר במקום הזה הביא הרד״ק בשם אביו, כי קרא נוב בשם ירושלים· ושאר מקראות הזרות יספיק עליהם מה שאמרו חכמי התלמוד

על

על מקראות זרות שבספר עז״א. שיגתיד אליהו לדרש אותם·

אמנם תוכן ענין ספר שמואל ב׳. ועל השנות הספורים בספר דברי הימים א׳· ועל ההבדל שביניהם בתוספת ובגרעון· ושנוי הלשון, וגם על הסתירה שיזדמן לפעמים בין ב׳ הספרים תמצא הכל מבואר במבוא לס׳ ד״ה·

ה) כמות זמן מן השנים יבילו דברי הספר הזה?

ארבעה ראשי אנשי שם הם הנקובים בספר הזה חייהם ומעשיהם· והם עלי, שמואל, שאול, ודוד, שנים מהם פרט בהם הכתוב שנות ממשלתם וימי חייהם והם עלי ודוד· והשנים האחרים סתם לנו הכתוב ולא פרש לנו בהם מספר· על כן אם נרצה לדעת מספר שנות שמואל ושאול אין לנו תחבולה אחרת כי אם לכוין השנים על סדר הדורות· ולצרף פרטי החשבונות אל מספר הכולל, ועי״ז נראה כמה שנים יגיעו אליהם עד שיהיה הפרט מכוון עם הכלל· רוצה לומר כי בשני מקומות מסר לנו הכתוב חשבון כולל, ואליהם צריכים אנחנו לכוין תמיד פרטי החשבונות· ושתי חשבונות הכוללות האלה המה, האחד (שופטים יא, כו) ובשבת ישראל בחשבון וגו׳ שלש מאות שנה, החשבון הכולל הזה מביאת הארץ ועד יפתח ג׳ מאות שנה· והשני (מ״א ו, א) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל וגו׳ בשנה הרביעית וגו׳· הרי מיציאת מצרים עד בנין הבית בשנת ד׳ לשלמה ת״פ שנים· וממה שידענו כי מיציאת מצרים עד ביאת הארץ מ׳ שנה, ומשם עד יפתח ג׳ מאות שנה, יהי׳ נשאר לנו מיפתח עד שנת ד׳ לשלמה ק״מ· אך כבר הודעתיך במבוא לס׳ שופטים מן המבוכות אשר יקרה לחשבון של ג׳ מאות דיפתח· והעולה מדברינו שם כי אין חשבון של ג׳ מאות מספר מלא מצמצם. כי אם ע״ד הקרוב ועל פי החשבון הזה צריך אני לכוין ג״כ החשבון הנותר מיפתח עד בנין הבית· וכדי להעמידך על ברור הדברים, אעירך ראשונה על הספקות אשר יפלו אם נקח הדברים ככתבם. ולולא אשים שנות

דורות

דורות המפרשים עד שנת ד׳ לשלמה· אם נניח כי הג׳ מאות
של יפתח הוא מספר מלא· הרי ש״מ שנים מיציאת מצרים עד
יפתח, ועתה, ו׳ שנים של יפתח, ז׳ של אבצן, וי׳ של אילון·
וח׳ של עבדון· ועשרים של שמשון הרי נ״א שנים· עלי שפט
ארבעים שנה· דוד מלך מ׳ שנה וד׳ שנים לשלמה הרי פ״ד·
סך הכולל מי״מ עד הנה תע״ה שנים· ולא נשאר א״כ לשנות
שמואל ושאול כי אם ה׳ שנים למלאת חשבון של ת״פ שנים,
והוא דבר נמנע· ועתה הט אזניך ושמע דברי חכמים ולבך
תשית לדעתם·

כבר הגדתי לך דעת הס״ע בחשבון שלש מאות שנים של
יפתח· ועתה אשים לפניך סדר חשבונו של ת״פ שנים
מי״מ עד בנין הבית· אמר בס״ע פרק מו „ויהי בשמנים שנה
„וד׳ מאות שנה וגו׳· ובשנת ב׳ ליפתח אמר שלש מאות שנה
„וגו׳ ומן השנה השנית ליפתח ועד שנבנה הבית ק״מ שנה,
ומ׳ שנה שהיו במדבר הרי ת״פ ע״כ„· והחשבון הזה מפרש
בפ׳ יב וי״ג שלפניו· אמר „עשה יפתח ו׳ שנים, אבצן ז׳ שנים
צא מהן שנה אחת לזה ולזה· וימכרם ביד פלשתים מ׳ שנים
עשרים שנה בימי יפתח, ועשרים בימי שמשון „ע״כ בפ״יב
הרי שמונה כל השנים מיפתח ועד עלי מ׳ שנה· ובפי״ג כתב„
עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה· כל ימיו של שמואל
נ״ב שנה (וכן הוא בתענית ה׳ ע״ב) ויום שנתמנה עלי לשופט
נולד שמואל, והוא שפט מ׳ שנה נשתיירו י״ג לשמואל,
צא מהן שנה אחת לעבורו שתי שנים מלך שאול אחת בחיי
שמואל ואחת במותו, הרי נ״ב שנה· מ׳ שנה מלך דוד וארבעה
לשלמה, הרי ק״מ שנה„· (ואף שבפרטם אי אתה מוצא אלא
קל״ד שנים, דהיינו מ׳ שני שעבוד של פלשתים ובתוכן כ׳ של
שמשון· מ׳ של עלי· י״ב לשמואל ושאול ומ׳ של דוד, וד׳
לשלמה, הרי קל״ד, וצ״ל כי מה שאמר בס״ע וימכרם ביד
פלשתי, מ׳ שנה עשרים בימי יפתח, ר״ל ממות יפתח, ונמצא
נוספות עוד ד׳ שנים משנת ב׳ ליפתח· שאמר חשבון של ג׳

מאות

פּאות שנה עד התחלת העשרים לפלשתים ויצא חשבון של ק"מ מכוון) :

אך מה שיפלו מן השאלות והספקות והזרות על החשבון הזה של ס"ע · א) נראה דחוק מאד לפרש כוונת הכתוב שאמר : (שופטי' יג) ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה , שיהא מונה השעבוד מיפתח · והוא נאמר אחרי מות עבדון , ואיך יהיו שנות ארבעת השופטים האלה (יפתח , אבצן אילון עבדון) נכללים בשנות שעבוד של פלשתים ? ועוד אף כשתסיר שנות יפתח , ותצרף שנות אבצן ואילון ועבדון עם עשרים של שמשון יעלו לך ג"כ ה' שנים יותר מארבעים שנה ? ועוד כפי הנראה מהכתוב נמשכו שנות השעבוד של פלשתים כל ימי עלי , ולמה אמר א"כ ארבעים שנה , והלא המה כפול ? ואף שנמצא מאמר בירושלמי (דסוט' פ"א) למה נאמר בשמשון ב' פעמים וישפט את ישראל עשרים שנה , א"ר אחא , מלמד שהיו יראים ממנו עשרים שנה אחרי מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו · מלבד שהוא דרך דרש , הנה נראין דבריו סותרין לדברי ס"ע , כי לפי ס"ע נקראו ג"כ עשרים של שמשון בהייו שנות השעבוד · ואף כי לאחר מותו · ב) ומה שהוא יותר זר ורחוק , אם היו כל ימיו של שמואל רק נ"ב שנה , איך אמר הכתוב : ויהי כאשר זקן שמואל (ש"א ח) ואני זקנתי ושבתי (שם יב , ב) · ומאמרם בתלמ' (תענית ה עב) על פסוק ויהי כי זקן שמואל , ומי שיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב הוה , א"ר יוחנן זקנה קופצת עליו שנתאבל על שאול · הלא ג"ז דרש · ועוד לפי דעת ס"ע לא משכה מלוכת שאול יותר מב' שנים , ולא קדמה מיתה שמואל לשאול כי אם ד' חדשים · ושמואל בזמן המליכו את שאול היה כבן מ"ט או כבן נ' לפי חשבונו · ומעתה השאלה בן כמה היה שאול בעת ההיא שנמשח למלך ? אם תאמר שהיה צעיר משמואל או שהיה עמו בערך אחד , ויהי' ג"כ בן נ"ב במותו · איך יצדק א"כ הכתוב : בן ארבעים שנה איש בשת במלכו (ש"ב) והוא בן הרביעי לשאול כי קדמו לו שלשה בנים ושתים בנות · ויהי' א"כ שאול מוליד כבן ד' או כבן ה' והוא דבר זר אין זר

ממנו

ממנו · וצריך אתה לומר ע"כ שהיה זקן משמואל כעשר שנים ויותר ויהי' עכ"פ בן ס"נ בהגיעו למלוכה, וע"ז היה עדיין בבית אביו, ושלחו לבקש אתונות? וע"ז שמואל שהיה בן נ' בעת המשיחה נקרא זקן ושב, ושאול שהיה אז בן ס' נקרא בחור וטוב (ש"א ט, ב)? ג) איך איפשר שתקיף שנה אחת או שנתים, כל המעשים האלה וכל המלחמות אשר עשה שאול וסכסוכיו עם דוד ורדיפתו · מצורף לזה שעמר שאול ומן שנה מעת המשחו עד החזיקו במלוכה, ודוד ישב בשדה פלשתים לבר שנה וד' חדשים, מלבד שישב בא"י וממה שהיה מסתתר במדבר זיף במצודה ובכרמל · ובכל זה יחסו שנות מלוכת שאול שתי שנים, הלא זה כהררים התלוים בשערה? וכבר הרגישו בזה כל המפרשים ומאנו בקבלת החשבון הזה ·

ובמעתה נשוב אל החשבון על הדרך אשר החזקנו בו במבוא לס' שופטים · כי מכל הדעות השונות שהבאתי שם · בחרתי בדעת האברבנאל וכחשבונו זולתי מה שנטיתי ממנו באיזה מקומות · ולכן אשיב את דבריו הנה מחשבון ביאת הארץ עד עלי ומה שנטיתי מחשבונו, ואח"כ אשלים החשבון שמעלי עד שנת ד' לשלמה, ואחבר עליו מה שנטיתי מחשבונו גם בזה, אך לפני מזה, אצרף בכור בחינתי את הראיה שעליה סמכו בס"ע למנות כל ימי שמואל נ"ב, אם היא חזקה, ואם איפשר לדחותה · וזה כי הם סמכו חשבונם על שני מאמרים · האחד ממה שנאמר: ועלי הכהן יושב על הכסא וגו' (ש"א א') ישב כתיב שבאותו השנה נתמנה לשופט, הרי שבשנה שנמנה עלי לשופט נתעברה חנה · ועלי שפט ארבעים שנה ויום שמת עלי נשבה הארון, והיה שמואל בן ארבעים שנה · והמאמר השני ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וגו' ויהיו עשרים שנה (שם) צא מהם ז' שנים לדוד, כי אחרי אשר מלך דוד בחברון שבע שנים העלה את הארון מקרית יערים · ונשארו א"כ רק י"ג לשמואל · צא מהן שנה אחת לעבורו הרי נ"ב שנה · ועל שתי הראיות יש להשיב, כי ראית ישב · הוא דרש ואומרנא · ואין משיבין מן הדרש ואין מקשין מן האגדה · והראיה השנית

ג"כ איננה ראיה, כי לא בא תכתוב לפרש כמה שנים ישב הארון בקרית יערים בכלל, כי כבר ארכו לו שנים הרבה עד העלותו דוד ירושלים. אבל העשרים שנה הם עד זמן שהתעורר העם לתשובה ע"י שמואל. כי אם לא כן מה לו לכתוב לחזכיר כאן חשבון הזה. ואחרי שהחשבון הזה נסתר יצדק לומר שנולד שמואל כמה שנים לפני מנוי עלי לשופט או לכה"ג. ויצדק לומר ג"כ כי יראת ה' תוסיף ימי הצדיק שמואל והיה זקן ושבע ימים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו.

ועתה אשוב על דברי האברבנאל ומחשבתו אשר חשב מביאת הארץ עד יפתח רצ"ה שנים. יפתח שפט ו' שנים אבצן ז'. אילון י'. עבדון ח'. שמשון כ'. עלי מ'. (ומ' שנות שעבוד של פלשתים, הוא נותן כ' לשמשון וכ' לעלי) שמואל שפט כ' שנה, שאול י"ז. דוד מלך מ' שנה, וד' לשלמה הרי ת"פ שנים מצמצמים, כשתוסיף עליהם מ' שנה מיציאת מצרים עד ביאת הארץ. והנה הוא הוצב התבנית לפי הנ"ל, כי אין לו ראיה נכונה על שנות שמואל שהאריך יותר על עלי כי אם מעדות הכתוב, שבת הארון בקרית יערים כ' שנים. וי"ז של שאול הם אומדנא למלאת המספר של ת"פ שנים. וכבר אמרתי לך הסבה אשר הביאני לנטות מחשבונו הכולל של רס"ח שנים. ובכוח שיחסתי לזקנים שאחרי יהושע ל' שנים עלה חשבוני מביאת הארץ עד יפתח רצ"ר או רצ"ה שנים. ועתה אגיד לך המקום שאסור מהשבונו ביתר השנים שמיפתח ועד בנין הבית והסבה עליו. וזה כי רחוק בעיני לחלק מ' שנות שעבוד של פלשתים בין כ' דשמשון ומ' דעלי, כי לא מצאנו תשועה מידם כל ימי עלי? ע"כ נ"ל. כי כ' שנים דשמשון נבלעים בתוך מ' שנים של עלי. והם היו מ' שני שעבוד של פלשתים. ואל יקשה בעיניך שיהא מונה לשמשון כ' שנה ששפט בתוך המ' ששפט עלי? כי שמשון היה שופט על כוונה אחרת ועלי היה שופט על כוונה אחרת. כמ"ש בראש שופטים, כי שם שופט נאמר בשתוף על דיין מכוונה על ריב ומשפט ועל מתעורר ברוח גבורתו

לנקם נקמת אוהבו מיד אויבו · וא״כ עלי היה שופט דין ממונה על פיו היה כל ריב וכל נגע מ׳ שנה · ובכ׳ שנים הראשונים · היה שמשון שופט את ישראל מיד אויביהם בנקמתו בפלשתים כ׳ שנה · ועתה אציג לפניך לוח חשבון האברבנאל מי״מ עד בנין הבית בצד ימין ובצדו השמאלית ארשום רק המקומות שנטיתי מחשבונו ·

האברבנאל			המחבר	
הליכת מדבר	מ	40		
יהושע	יד	14	ל	30
זקנים	ו	6		
עתניאל	מ	40		
אהוד	פ	80		
שמגר				
ברק, דבורה	מ	40		
גדעון	מ	40		
אבימלך	ג	3		
תולע	כג	23		
יאיר	כב	22		
יפתח	ו	6		
אבצן	ז	7		
אילון	י	10		
עבדון	ח	8		
שמשון	כ	20	מ	40
עלי	מ	40		
שמואל	כ	20	לג	33
שאול	יז	17		
דוד	מ	40		
שלמה	ד	4		
סך הכולל	תפ	480		

הנה כפי העולה מחשבוני יהי׳ מנין השנים מיציאת מצרים ועד בנין הבית בשנת ד׳ לשלמה, מלבד ימי שמואל ושאול תמ״ז שנים, וא״כ רווחו לשנות שמואל ושאול ל״ג שנים· ואם נצרף עוד ההנחה אשר אין לספק בה, כי כמה פעמים שנה אחת נמנה לשנים במנין השופטים· כאשר מת שופט, וקם שופט אחר תחתיו בתוך שנתו, נמנה השנה לשניהם, ירווחו לנו לימי שמואל כארבעים שנה, ויהיה החשבון קרוב לדעת יוסיפון לרומים, אשר הושב למלוכת שאול לבד ארבעים שנה· ודומה בעיני לסברא ישרה להכניס שנות שמשון בימי עלי· ונראה כן דעת הרלב״ג (ש״א, ז׳ ב)· ויתכן לפי״ז שחיה שמואל אחרי מות עלי· עוד ל׳ שנים ויותר, והיו ימיו שבעים שנה, ואם נאמר כי נולד לפני התמנות עלי יתכן שיהיו ימיו שמונים שנה·

העולה מדברינו עפ״י החשבון שהנחנו יהיה מדת הזמן אשר יכילו דברי הספר משנות עלי עד קרבת ימי דוד למות מספר של מאה וי״ג שנים· מ׳ של עלי· ול״ג של שמואל ושאול· ומ׳ של דוד· צא מהם כ׳ שנים הראשנים של עלי הנכללים בכ׳ שנים של שמשון הנזכרים בספר שופטים וישאר לך צ״ג שנים, והוא משנת ב׳ אלפים תתל״א (2831) עד שנת ב׳ אלפים תתקכ״ד (2924) הוסיף עליהם ד׳ שנים לשלמה זמן בנין הבית· ויצא לך חשבון מכוון של ת״פ שנים· שמשנת ב׳ אלפים תמ״ח (2448) שיצאו ממצרים· עד שנת ב׳ אלפים תתקכ״ח (2928) שבו נבנה הבית· וכן איתא בסדר עולם זוטא, אך בפרטי החשבונות שם לא דק, או שנשתרבבו בו טעיות· ועם זה נשלם מה ששערתי לשים מבוא אל הספר הזה·

יום ד׳ כב שבט תקסט

מלכים

א) תוכן עניני הספר ומי כותבו ?

הספר הזה נמשך ודבק למה שלפניו להשלים חיי דוד ולספר מלכות שלמה בנו אחריו . וכפי שהוא בידנו נחלק חלוקה כוללת לשני חלקים או ספרים . אך לפי חלוקת עניניו יפרד והיה לשלשה ראשים . הראש האחד מתחלת הספר עד פרשה יב, כולל מלוכת שלמה ומעשיו בנין ביתו ובית המקדש וחכמתו ועשרו . הראש השני, מפרשה י"ב עד פרשה י"ח במלכים ב' . כולל קריעת מלכות בית דוד לשנים, ועניני מלכי יהודה ומלכי ישראל, עד שביתת מלכות ישראל . הראש השלישי יתר דברי מלכי יהודה עד תם ממלכת העם וגלות ירושלים וחרבן הבית :

וכפי הנראה מכותב הספר כשהוא מספר משני בתי הממלכות, יהודה וישראל, הנה בדברי מלכי ישראל הוא הולך ומרחיב הספור, ובדברי מלכי יהודה הוא מקצר ועולה . וכן נראה מדבריו, שהוא הכותב והמסדר את הספר היה זמן רב מאוחר למלכים האלה או עכ"פ בסוף המלכים . ואם הוא כדעת חכמי התלמוד (בב"ב יד ע"ב) היה ירמיהו כותב הספר : אשר לא נמצא עליה חולק או דבר מתנגד, וכל מה שכתב בספר הזה, לא הניח דברי הימים של חיי המלכים כהוויתם, וכספרי הזכרונות אשר היו לפניו, אבל הוציא מכלל דבריהם קצור מכל מעשי מלך ומלך . וזה ירמוז לנו במה שיסיים

בחייו .

בחיי כל מלך ומלך. ויתר דברי . . . הלא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה — למלכי ישראל · והספרים אשר הוא קורא בשם, שהוציא מהם ספוריו אשר הוא רומז עליהם, הם שלשה כשלשת ראשי ספוריו אשר זכרתי · כי בסיום חיי שלמה אמר ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי שלמה (מ"א יא, מא) · ובסיום מלכי ישראל הביא ספר דברי הימים למלכי ישראל · ובמלכי יהודה מביא ספר דברי הימים למלכי יהודה · ואל ישיאך לבו כי רומז בזה על ספר דברי הימים אשר בידינו בין כ"ד כתבי הקדש, כי זה לא יצוייר באשר מחברו עזרא הסופר, והוא נבדל ונוטה הרבה מספורי הספר הזה · וגם הוא מורה על ספרים אחרים שמהם הוציא ילקוט ספוריו · כי בסיום חיי שלמה אמר (ד"ה ב ט כט) ושאר דברי שלמה וגו' הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדו החוזה · כאשר אדבר מכל זה באריכות במבוא לספר דברי הימים ·

ואם כן ראוי העיון בזה, מה ראה כותב הספר על ככה ומה הגיע אליו, כי הביא מקצת הספורים מספרי הזכרונות דברי הימים אשר היו לפניו והשמיט קצתם? ולמה לא הניח הדברים כהויתם? ולא מצאתי היתר אחר לשאלה הזאת, זולתי מה שאמר בה הרב אברבנאל, ומה שהוא מסכים אל השערת השכל, כי אין ספק שהיה המנהג במלכי ישראל (כמו שהוא גם היום במלכי עולם) שאנשי הדור כותבים עניני המלכים ומעשיהם בספר זכרונות · וסופרים הקדמונים מודיעים לנו המנהג הזה אצל מלכי קדם, מלכי מצרים, ומלכי בבל וסינא · וכמוהו מצינו במלכי יהודה · ויהושפט בן אחילוד מזכיר (ש"ב ח, יז) ויואח בן אסף המזכיר (מ"ב יח, יח) והמזכיר הוא ממונה על ספר הזכרונות, רשם דברי המלך ומלחמותיו והעתים אשר עברו עליו · וברשמי זכרונות כאלה יש בהם דברים יקרי הידיעה לדורות, ומהם ענינים וספורים נכבדי הידיעה לשעתם לבד · וכן יש בהם דברים נוטים מהאמת, ושקולים בכף השבח או הגנות כפי רצון הסופר לאהבה או

לשנאה · וכאשר עלה ברצון הבורא יתעלה, אשר הכל צפוי לפניו, להודיע דרכי המלכים לבאים אחריהם ומשפטיו ועלילותיו לדורות עולם בחר בנביא נאמן רוח · ובאור אלהי אשר השפיע עליו, נתן בידו פלס ומאזני משפט · לשקל הכל באבני צדק וכף אמת, והיה הנביא הזה בורר הדברים המועילים והמאומתים וסדר אותם על ספר לזכר עולם, וחתם אותם בחותם אמת, ושאר הרחבת הספודים מתפארת גדולת המלכים ועשר כבוד מלכותם ומאכל שלחנם ומעמד משרתיהם והרוחת בניניהם וכדומה; השמיט מספרו ללא תועלת בידיעתם, ע"כ הוא מרמז עליהם הלא הם כתובים על ספר ד"ה וגו' :

וכל הקורא בספרי נביאים האלה; מלבד ההסכמה המפרסמת בקצוי הארץ וכל המונם, על עדותם כי נאמנו מאד · יתן עדיו ויצדיק אותם מצד הספורים בעצמם שהם ערבים בדבר, שא נא עיניך ושוטט מקצה ועד קצה בספרים האלה, בכל המלכים ורוזנים ונסיכים אשר תכונותם ומעשיהם מתארים בחרט אנוש · לא נשא פני אחד מהם · וכאשר זכר מעשיו הטובים ומדותיו המעולות כן לא העלים עיניו מהסרונותיו ולא כסה אותם מעיני העדה · כי לא לפניו חנף יבוא, אך בתם לבבו ובנקיון כפיו ספר הדברים כאשר הם · ומן שאול ראש המלכים עד צדקיהו האחרון שבהם · הסופר שומר אמונה, לתאר שבח וגנות יחד · לא יפריז על זה ולא יבצור מהאחר · שאול מתאר איש בחור וטוב משכמו ומעלה גבוה מכל עם : אבל קצר רוח מעט דעת מחיר חמה ורוח רעה מבעתו · ודוד איש גבור חיל לכל דרכיו משכיל, זוכר ברית וגומל חסד למיטיבו, אבל בעל גובר התאות, שלמה חכם מכל אדם אבל איש מפנק ובעל תענוג · סרוח על ערסות אלף נשיו אשר הסיתו את לבבו לעת זקנותו · *) וכאשר לא נשא פני מלך, כן

---

*) ומה מאד יתיישב לפ"ז מאמר אחד במדרש רבה (פרשה פז) שאלה מטרונא את ר' יוסי, איפשר יוסף בן שבע עשרה היה עומד בכל תומו והיה עושה דבר הזה? (ר"ל ויעזוב בגדו אצלה וינס

כֵּן לא הסתיר פניו מעמו ולא חפא על מעשי תעתועיהם , כי כל ספורי סֵפֶר שופטים לא לכבוד יהיה למו בשנותו ושלושו ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וגו׳ וילכו אחרי הבְעָלים · כי עד עדן לא רחץ העם מזהם חלאת דור המדבר אשר נאמר בהם עם תועי לֵבָב הם · כי כל עוד התעסק עם בִּמלחמה וכבוש לא ישאר לו זמן לסדר מדותיו ולשים לֵב לידיעות ומשכלות ומלאכת מחשבות אשר המה יסודי הצלחת המדיני · וגם שוטר ומושל לא היה להם ואיש הישר בְּעיניו יעשה , עד כי ארכו להם הימים לשבת בהשקט ושלוה, ותתישב דעתם · אז התרומם מעלת העם מעט מעט, וכן תמצא עלותם ממדרגה למדרגה משאול ועד שלמה · כי אז היתה האומה בתכלית ההצלחה והשלוה ובמדות מתאַרות , ובסדור מדיני · אך בהיות העם בענין הזה , יפרצו גם פרצות אחרות , רוממות מלכי העם וגדוליהם , ויגברו בתאוות : ע״ד ורם לבבך ושכחת · וישמן ישרון ויבעט : והכוונה בכל מה שאמרתי , באשר הספורים משתלשלים מספר אל ספר על נוהג העולם ועל טבעי האנשים זה אות נאמן על אמתות הספורים · וזה הענין בעצמו סבה ג״כ למה שאמרתי בהקדמה הכלליה · שהתעלו הספרים האלה בתרומת שם נביאים , לפי שהנביאים כותבים הדברים על אמתתן בלי נטיה אל האהבה או אל השנאה, ע״כ נבדל מהם ספר דברי הימים להכנס במדרגת הכתובים אף שהוא כולל ג״כ הספורים הנזכרים בשני הספרים האלה שמואל ומלכים

וינס פתולה) הוציא לפניה ספר בראשית והתחיל קורא לפניה מעשה ראובן ובלהה מעשה יהודה ותמר · אמר לה מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהם, לא כסה עליהם הכתוב, זה שהוא קטן וברשות עצמו עא״כו ע״כ · כמה גדולים דברי חכמים להשיב דבר דבור על אפניו · ולא יקשה לך עליהם שבמקום אחר מהפכין הסדר, אמרו (שבת נו) כל האומר דאובן חטא וכו׳ יהודה חטא אינו אלא טועה, ועל פסוק ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו אמרו (סוטה) לג ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וח״א לעשות צרכיו, כי הדרשה מדרש ואין מקרא יוצא מדי פשוטו ·

ומלכים, אך שם אסף ולקט רק הענינים המגדילים שם בית דוד ומהללים תפארת צאצאיו, אבל המעשים אשר יכההו כמעט זיו הדרו החריש, כאשר אמצא מקום לחרחיב הדבור מזה בראש ספרו:

ב) מדת הזמן ומספר השנים יכילו דברי הספר:

אם נרצה להוציא מספר השנים מאז נבנה בית הבחירה ועד חרבונו, (כי הוא הזמן אשר יכילו דברי הספר) צריכים לצרף שנות המלכים אשר מלכו זה אחר זה. ולפי שמאז נחלקה הממלכה בין שני כתרים, באו ג"כ שני חשבונות, חשבון למלכי ישראל לבד, וחשבון למלכי יהודה לבד, ושני החשבונות משלבים ומצטרפים זע"ז, כי הסופר מזכיר בכל פעם, בשנת פלני למלך פלני ממלכי יהודה מלך מלך פלני בישראל, ולהפך. ואתה כשתצרף פרטי המספרים האלה יחד, תמצא סתירה ביניהם, כי, א) הרבה פרטי השנים אינם מכוונים בעדך פרטי שנות מלכי יהודה וישראל. וגם ב) חשבון הכולל אינו מכוון אל פרטי המספרים, ומה שהוא מענין הא' העירו עליהם המפרשים במקומם. ומה שהוא מענין הב'. כשתחשוב מן ירבעם (שהוא הראש למלכי ישראל) עד גלות הושע בן אלה, על סדר שנות מלכי ישראל תמצא חשבון של ומ"א שנים שנמשך מלכות ישראל. וכשאתה חושב משנת א' לרחבעם, (שהוא ג"כ שנה הראשונה לירבעם) עד שנת שש לחזקי, שבו גלה הושע וישראל, יעלה לך חשבון של רס"א שנים שנמשך מלכות ישראל. כאשר תראה כ"ז בלוח שנות המלכים שאציג לפניך. וע"כ חשבון אחד בלתי מכוון, אשר צריך אני לברר מי משני מיני חשבונות האלה יותר מכוון. ואולי זאת היתה סבה שנפלו חלוף דעות בזמן עמידת הבית הראשון בין הראשונים ובין האחרונים, ע"כ טרם אצרף ואברר ואבוין חשבון שנות המלכים. אביא דעות הקדמונים והאחרונים ומחלוקתם בזמן עמידת הבית:

דעת

דַּעַת הראשונים · התלמוד (פ"ק דיומא, ט · ופ"ק דא"ילים ז ופ"ב דערכין יא ופ' בתרא דזבחים קיח) מונה לבית הראשון ת"י שנים · ידידיה האלכסנדרני (פילון היהודי) מונה משנת ד' לשלמה עד חרבן הבית ת"מ שנים · והיוסיפון ל' ומיכה מונה תס"ו עד ת"ע שנים · אמנם האחרונים ת"ל מספר ממוצע בין שניהם · והנקובים בשמות הם הרד"ק ג"כ לספר מלכים בפסוק זבנת חמש יעקדם לחמליס (מ"ב יד, כג) והוציא זמן עמידת הבית ארבע מאות ועשרים ותשע שנים וששה חדשים (ואעפ"י שברד"ק אשר במקראות דפוס באזיליאה שלפנינו הנוסח ד' מאות ותשע שנים וששה חדשים כבר הביא ר' עזריה מן אדומים בספרו המאור מאור עינים פ' ל"ה, עדות נאמנה מארבעה כתיבות יד רד"ק ישן נושן ובכולם הנוסחא ד' מאות ועשרים ותשע ומחצה) · והרב אברבנאל בהקדמתו לס' מלכים, וכתב שם זמן עמידת בית ראשון ת"ל שנים וכן דעת ר' דוד ן' דאור בעל הקבלה (ואעפ"י שבספר הקבלה להראב"ד ד' אמסטרדאם שלפנינו כתוב תל"ג שנה, כבר מלתי אמורה שאין לסמוך על ספר כזה שנדפס בטעות) וזהו החשבון המסכים לשנות מלכי יהודה, כי כשתצרף שנות המלכים מן רחבעם עד שנת י"א לצדקיהו על סדר הלוח שסדרתי לפניך יעלו לך סך שצ"ג שנים, הוסיף עליהם ל"ז שנים של שלמה כי ארבעים שנה מלך ובשנת ד' למלכותו התחיל בבנין הבית יצא לך חשבון מלא של ת"ל שנים :

מלכים

מלכי יהודה

שם המלך	שנות מלכותו		שנות עולם	כהן	נביא
רחבעם	יז	17	2964	אחימעץ	שמעי׳ · עדו ·
אביה	ג	3	2980	עזרי׳	עדו ·
אסא	מא	41	2984	יהורם	עזריהו · חנני · יהוא ·
יהושפט	כה	25	3025	יהואחז	מיכה ב״י יהוא ב״ח
יהורם	ח	8	3050	יהוידע	אליהו התשבי
אחזיהו	א	1	3058	יהושע	אלישע
עתלית	ו	6	3059	יהוידע	אלישע
יואש	מ	40	3065	יהוידע,פדי׳ ·	זכריה
אמציה	כט	29	3105	צדקיהו	אמוץ
עוזיה	נב	52	3134	יואל	הושע, עמוס, ישעיהו ·
יותם	יו	16	3186	יואל	הושע, עמוס, ישעי׳ מיכה
אחז	יו	16	3202	אוריה	הוש׳ עמו׳ ישעי׳ עודד מיכ׳
חזקיהו	כט	29	3218	נריה	הושע, עמוס, ישעי׳, מיכה,
מנשה	נה	55	3247	הושעי׳	יואל, נחום, חבקוק, חוזאי,
יאשיהו	לא	31	3304	חלקי׳	ירמי׳, צפני׳, חולדה ·
יואחז	—	—	3335	חלקי׳	ירמיה
יהויקים	יא	11	3335	עזריה	ירמי׳ אודיה
יהויכין	—	—	3346	שריה	ירמיהו
צדקיהו	יא	11	3346	יהוצדק	ירמיהו יחזקאל

סך הכולל שצג 393

מלכי ישראל

שם המלך	שנות מלכותו		שנות עולם	שם נביא הדור
ירבעם	כב	22	2964	אחיה השלני עדו החווה
נדב	ב	2	2986	יהוא בן חנני
בעשה	כד	24	2988	יהוא בן חנני
אלה	ב	2	3012	יהוא בן חנני
זמרי	—	—	3014	יהוא בן חנני
עמרי	יב	12	3014	יהוא בן חנני
אחאב	כב	22	3026	אליהו, מיכה, עובדיה
אחזיהו	ב	2	3048	אליהו
יהורם	יב	12	3050	אליהו, אלישע
יהוא	כח	28	3062	אלישע, יונה
יהואחז	יז	17	3090	אלישע, יונה
יהואש	יו	16	3107	אלישע, יונה
ירבעם	מא	41	3123	יונה, הושע, עמוס
זכריהו	—	—	3164	יונה, הושע, עמוס
שלום	—	—	3165	הושע, עמוס, מיכה
מנחם	י	10	3165	הושע, עמוס, ישעיה, מיכה.
פקחיה	ב	2	3175	הושע, עמוס, ישעיה, מיכה.
פקח	כ	20	3177	הושע, עמוס, ישעיה, מיכה.
הושע	ט	9	3197	הושע, עמוס, ישעיה, מיכה.

סך הכולל רמא 241

וראוי

וראוי שתדע, כי מה שהבאתי בלוח מלכי ישראל חשבון הכולל של שנות מלכותם רמ"א שנה אמנם זה לפי פרטי שנות המלכים הנזכר בכתוב בחשבון מלכי ישראל, אבל לפי חשבון צדק של מלכי יהודה הלא אמרתי לך במה שקדם כי מרחבעם (שבו החלה מלכות ישראל) ועד שנת ו' לחזקיהו שבו גלה הושע וישראל הם רס"א שנים · והם השנים שמשכה מלכות ישראל · וידעתי כי לא תנקני מלשאול, מה חזית דסמכת אהני סמוך אהני, ובמה יודע איפא כי חשבון מלכי יהודה יותר מכוון מחשבון מלכי ישראל? ואף כי יותר ראוי לתפוש בחשבון מ"יש, כי ע"ז יצדק דעת חכמי התל' בזמן עמידת הבית ת"י שנים, במה שלא יהיה מרחבעם עד ו' לחזקיהו כ"א ומ"א שנים · ושנים העודפות בשני מ"יה הם כפולים · לזה אשיבך מלים, כי שנים עמודים הם אשר עליהם יש להשען להחזיק במעוזי חשבון מלכי יהודה יותר מדקדק מחשבון מלכי ישראל · אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא ; איבעית אימא קרא ·

א) כי פרטי שנות מלכי יהודה נאמרו במלכים ונשנו בד"הי, ועל פי שנים עדים יקום דבריהם ברור וצדק · משא"כ פרטי שנות מלכי ישראל, לא יקום בהם כי אם עד אחד וטובים השנים מן האחד · ואבע"א סברא :

ב) יש יתרון גדול למלכי יהודה על מלכי ישראל, וגדלה מדרגתם בקדימה בזמן ובמעלה וביחס · בזמן כי מלכות בית דוד פשטה על העם פ' שנים לפני מלכות ישראל ונמשכה ק"לג שנים אחריה · ובמעלה כי במלכי יהודה נמצאו אנשי שם טובים וישרים, ובמלכי ישראל אין עושה טוב אין גם אחד : וביחס, כי במלכי יהודה נשתלשלה המלוכה בירושה מאב לבן (הוצא מהם מלוכת עתליה) וסדור המלכות כמוה, בה מדקדקים יותר בחשבונם, ויודעים לכוין השנים יותר · אבל מלכי ישראל וגם לא היה בהם נין ויורש עצר, אבל עבדים והמתפרצים מאדניהם, לחטף מהם כתר מלכותם ולשימם בראשם, ובא זה והרג את זה וכל האלים גבר, ופעמים

פעמים

פעמים היה הכסא פנוי מאין יושב עליו, ושבתה המלוכה, ועמדו ימים במרד ובמהומה עד התחזק יד אחד להחזיק בעטרה ולמלוך ביד חזקה, ע"כ אי איפשר לדקדק בשנותיהם. ואעידה לי עד נאמן על זה, רש"י בפי' לספר מלכים בפסוק בשנת י"ז ליהושפט (מ"א כב, נד) כתב וז"ל יש מתמיהים על מקרא זה כו' אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים למלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיהם כו' עכ"ל. הנה הבאתי לך ראיות בידים מוכיחות שיש לסמוך יותר על חשבון שנות מלכי יהודה שהם מדקדקים יותר משנות מ"יש:

ואל ישיאך לבך לאמר. כי הסבה שמנו חכמי התל' לעמידת הבית ת"י שנים, לפי שתפסו שנות מלכי ישראל לחשבון יותר מבורר, זה לא יתכן, כי גם לפי החשבון הזה יעלה משך מלכות ישראל בט' שנים יותר על ומ"א שנה. וזה כי בשנות המלכים מונה להושע בן אלה תשעה שנים בין הכל שמלך עד שגלה, שנאמר (מ"ב יח, י) בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע להושע נלכדה שמרון והנה החשבון הזה סותר למה שאמר לפניו שהושע קשר על פקח והרגו ומלך תחתיו והוא בשנת ד' לאחז (ערש"י מ"ב טו ל) ואחז מלך ט"ז שנה, הרי י"ב לאחז, ושש לחזקיה הם י"ח שנה, מלך הושע. כאשר עורר על זה התנא בעצמו בסדר עולם פכ"ב וז"ל בשנת שתים עשרה לאחז וגו' בשנת תשע שנים. איפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת ארבע לאחז, אלא מה ת"ל תשע שנים, ט' למרדו ע"כ (ועיי' רש"י מ"ב יז, א) וט' שנים היה כמו נציב מלך שהיה עבד מלך אשור לכן לא מנה לו כי אם ט' שנים האחרונים. הרי גם לפי חשבון הזה משך שנות מ"יש לא פחות מר"נ שנים. ויהיה זמן עמידת הבית תי"ט שנה. אבל סבת חשבונם כתב הרב **אברבנאל** שהם פחתו משנות יהורם בן יהושפט ומשנות עזיהו עשרים שנה. ולולי כן הייתי אומר לכוין השבון של ת"י שלא לסתור החשבון של ת"ל: כי הם מונים ההרבן מגלות יהויכין נמצא הסרי' י"ב שנה, וז' שנים מאז נבנה הבית עד הגמרו, שלא מנו ויהיו חסרים לך כעשרים שנים.

ויצא

מלפים

ויצא לך מכלל מה שאמרנו כי מדת הזמן אשר יכילו דברי הספר משנת שבת שלמה על כסא אביו, עד שנת י"א לצדקיהו שהוא שנת חרבן הבית · תל"ד שנים משנת כ' אלפים תתקכח (2924) עד שנת ג' אלפים שנ"ח · (3358) ולפי דעת ס"ע היתה גלות האמתי ג"א של"ח · וע"ז נשלם מה ששערתי לשים מבוא לספר הזה ׃

יום א בו שבט תקסט

מבוא

לנביאים אחרונים

כולל

ישעיה ירמיה
יחזקאל תרי עשר

הקדמה שנית

א) ההבדל שבין נביאים ראשונים לאחרונים׃

הספרים האלה, אין להם שתוף אחר עם הספרים שקדמו להם, זולתי בשם לבד. אבל בענין ובלשון יש ביניהם הבדל גדול ויתרון רב. בענין, כי הספרים הקודמים כוללים לרוב ספורי המעשים ודברי הימים שעברו, והספרים האלה כוללים לרוב תוכחות ויעודים לימים העתידים. ובלשון, כי הספרים הקודמים כתובים דרך ספור והגדה. והספרים האלה כתובים בלשון נח ומליצה נשגבה. הספרים הקודמים נקראו נביאים על שם כותביהם שהיו נביאים, אבל הספרים האלה השם להם בקנין על הנבואות הנכללות בהם.

ב) מה ענין הנביא ומה מעשהו באומה׃

כבר גדרתי בעדי גדר בל אפרוץ, לבלתי דבר מחקירה שגבה ממידיעתי, והיא באור מהות הנבואה, ועל איזה אופן חל שפע אור אלהי על הנביא, ומעלת נביא על זולתו, אבל מה שראוי לבאר הוא מה ענין הנביא ומה מעשהו ותועלתו באומה, ואומר כי הנביא היה חכם הדור כלו ונעלה מאנשי דורו במעלות המדות והמושכלות, צדיק בדרכיו ותמים במעשיו, דבריו אמת ומחשבתו

ומחשבתו אמונה, וכאשר התחזק בעם בקנינים האלה היה נכבד בעיניהם ודבריו נשמעים. אותו נתן השם להיות מנהיג לעם, יועץ למלך, מעז לדת, מחזיק לתורה, ומשען למצות, מצוה על דבר מצוה מאת השם, יועץ על דבר טוב, מזהיר מדבר מעות, מורה האנשים בדרכי ה' ובתורתו ומוכיח החטאים ועוברי בריתו' הוא מתקן המדות ומיסר דרכי האנשים המעבטים ארחותם ללכת ארחות עקלקלות. והיה לבו חזק ורוחו אמיץ ובקראתו לאלהיו היו דבריו כאש וכפטיש יפוצץ סלע. להכות ארץ בשבט פיו, שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אוכלה, להגיד לעמו פשעם ולבית יעקב חטאתם. לא חש לכבוד מלך ולא נשא פני שריו, לא כסה על שוטי עמו, מקולם לא יחת ומהמונם לא יערה, גם מזדים לא חשך מוסרו ומשובבים לא נסוג אחור, גיו נתן למכים ולחיין למרטים לא הסתיר פניו מכלמות ורק והוא כצור חזק כלב מפני כל לא ישוב, עדי השיב התועים והנדחים, ועל הפשעים והמורדים פקד מוסר חזק לרעות ופרעות העתידות למו.

ג) סגנון הנבואה בכלל.

הסגלה הנפלאה אשר נפלה בה עם סגלה מכל העם אשר על פני האדמה. היא השראת הנבואה אשר היתה למנה ראשונה למשה מחוקקנו, והוא השאירה לדורותיו אחריו ברכה, בהבטחת מה שאמר. נביא מקרב אחיך אקים לך כמני. ולא עמד בהבטחה לבד, אבל כאשר הוא היה יוצר האומה ומסדר כל עניניה, הוא נותן הדת הוא שם למו חק וסדור מדיני, הוא הנביא הראשון לעמו, היחיד אשר לא קם כמוהו במעלה, כן הוא יסד פנת יסוד הנבואה בתוכחתו היקרה אשר דבר לפני מותו בפרשת האזינו, שם שם מדה ושם ירה אבן פנתה, ועל תבנית ציור אשר חרת לפניהם בשירה הזאת יתארו הנביאים הבאים אחריו תמונת נבואתם. כי זה משה איש האלהים ואדון הנביאים חזה למרחוק קורות עמו ואת כל אשר ימצא אותם באחרית הימים ע"כ הקדים להגיד להם מראש. ולהעד בם מלפנים בתוכחתו הנפלאה למען ישמעו וישימו על לב. והיא כוללת שלשה פנות. הפן הא' חטא

העם

העם והעמים באחרית הימים, אשר ראשית החטאת עבודת אלילים. הפן הב' העונש המסובב להם בפרי חטאתם, אשר העקר הכולל כל הרעות, הגלות והפזור בארצות לא להם. הפן הג' נחמת העם, בגלו להם בארץ אויביהם וישובו אל ה' ויביאם אל ארצם וישמח אותם תחת אשר ענם. ויגדל האשר וההצלחה העם ושפעת הענג. ואבדן האויבים הצרים להם. ועל הפנות האלה יסובו כל דברי הנביאים אשר הקים ה' בכל דור ודור, להוכיח להזהיר לעם ולנחם ליעד ולבשר. אך מה שבהירת האזינו דרך כלל, ישוב בדברי הנביאים דרך פרט. כי אם אדון הנביאים לפה מראש שיחטאו, הנה כל נביא בזמנו, יפרט מי ומי החוטאים, ומיני החטאים והפשעים והעונות אשר פרצו גברו בדורו. אדון הנביאים הגיד להם מראש ענש כללי על חטאה. והנביא איש איש בזמנו, נוקב בשם הגוי והממלכה אשר היה שבט אף השם לרדות בו עם קדשו, והארץ אשר ידחו שם. או יפרט שאר מיני עונשים אשר פרש להם על פי ה' לפי רוב חטאם ועצם עונם, מדבר, חרב, רעב, וכדומה. וכן כל נביא ונביא לפי לשון למודו, ולפי הכשרו והכנתו יתאר גדל העון ועצם הענש, בציורים ודמיונות ומשלים לקוחים ממקומו ומזמנו ומעניני מעמדו, וכיד ה' אשר עליו. וזה אומר בשתי פנות הראשונות. אמנם בפן הג' מן היעודים הגדולים והטובות העליונות, והאשר הגדול ורבות ההצלחה והענג המפלג אשר יעד השם לעשות למחכי לו לאחרית הימים ולקץ אחרון, אשר כל הנביאים ממשה ועד מלאכי תקעו סוף נבואתם בהם ביתד במקום נאמן, כולם יעודים כוללים, אין לבקש בהם פרט, והתיחדות, זמן, מקום, ואיש. כי המה הנסתרות לה' אלהינו עין לא ראתה אלהים זולתך, על כן פרשו עליהם מסך התעלמה בסתר מדרגות המשל והדמיון והמראה והחזיון והתמונה, ואם קרן אור על פני הנביא כי נראה לו אלהים לדבר אתו ולגלות לו נצורות וגדולות, לא ידעם אדם, הוא נתן מסוה על פני הנבואה לבל יבוא העם לראות כבלע את הקדש, מן הסודות אשר גלה אל עבדיו הנביאים.

אלה שלשה פנות עליהם יסודו דברי הנביאים בכלל, זולת מה שמשלבים עוד בדבריהם, אם קינה ונהי על רעות גדולות היוצאות לפעל בימיהם ועיניהם עידיהן, כמו ירמיה ויחזקאל. או יתנו קולם בקול ענות שיר ושמחה והלל ותודה, על טובה גדולה או נצחון גדול כישעי' במפלת סנחריב, וכדומה. וזהו הגנון הנבואות בכלל.

ד) התגלות הנבואה במליצה כהגלות אור בשמש.

למה שתכלית הנבואה לפעול בנפש השומע, אם היא תוכחה מהזכרת פשע, לעורר געול ותעוב ופחיתות. אם היא ענש, לעורר איום ופחד ולהפיל אימה בתמונות בלהות מבהילות. אם היא נחמה ובשורה לעורר גיל ושמחה. על כן המליצה כלי חפץ לנבואה לגלות בה רעיוניה, כי היא לבדה מוכנת לפעולי בנפש השומע, כי כל דבריה גחלי אש להב התפעליות רוח המדבר, וחדו דבריה לחדור בקרב איש ולב עמוק. לה תקף ועז להכניע המרדות ולהפוך אותם מרע לטוב. לה החן והסגולה לתאר הדבר נאה או מגונה. לרומם הדבר ביתר שאת ויתר עז ההוד והדר או להשפיל בתכלית השפלות, לכן אחוזה הנבואה במליצה כשלהבת באבוקה, וממנה תפיק אורה, והגלות הנבואה בה כהגלות האור בשמש.

ה) סגולות המליצה.

הדבור בגדר המליצה וכל תנאיה הוא כרי נרחב, ונדרש לזה ספר שלם. ואין זה מכוונת החבור הזה, אבל אזכיר מקצת מעניניה כשעור המצטרף על מאמרי הנבואה הנכתבים במליצה, ואומר. כי חמר המליצה שיהיו מאמריה קצרים וחזקים וצורתה לדבר בהקרבת המושגים והרעיונים, במשל, ודמיון, וכנוי, הפלגה, וגוזמא, והגשמה. א) **המשל**, להמשיל דבר בלתי נודע באיכותו ותאריו, ופעולותיו, ותכונותיו, בדבר נודע יותר בסמנים האלה. ויש שבא המשל לבד והנמשל אחריו כמו כרם היה לידידי, ויש שהנמשל נכלל בתוך המשל

ומובן

ומובן ממנו, ולרוב המושאל מדבר שפל לדבר נכבד ממנו.
ב) הדמיון, לשער כח איזה מדה ממדות הנפש בכמות הרפיון
והחזק, בדמיון אל דבר ששעור כחו ידוע, כמו כי עזה כמות
אהבה, הוא כמות ולא ישבע. ג) הכנוי המליצה
תכנה איזה מדות בשמות הנאה עליהם, כמו שמנהגה לכנות
ההצלחה בשם אור. ורעה בשם חשך, לידיעה תקרא יום ולהעדר
ידיעה לילה, וההשגחה בשם עין. יד, זרוע, ימין רומזים
לגבורה, צור, סלע, רומזים למחסה, נשר רומז לחיל רב.
ד) ההפלגה להפליג הפעולה בשעור עצום, כמו כי
תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. ועסתם
רשעים האלה כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם.
ושמתי כדכד שמשתיך והיו מלכים אמניך. כל
יושבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו.
ה) הגוזמא, לחזק איזה תכונה או פעולה להתפעל השומע
ילין דברים שלא יבאו למציאות. השמש יהפך לחשך
והירח לדם. השמי' כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה,
אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. הככבים
יאספו נגהם. ו) ההגשמה היא ליחס אברים, תכונות
ופעולות לנושאים שאין הענינים האלה נופלים עליהם בטבע, כי
אם ע"ד ההשאלה והקרבה לשכל האזן: הים ראה וינוס הירדן
יסב לאחור ההרים רקדו כאלים, אשכיר חצי מדם
וחרבי תאכל בשר, כי ברית כרתנו את מות ועם
שאול עשינו חוזה. הרחיבה שאול נפשה פערה
פיה לבלי חק. ושאבתם מים בששון ממעיני ישועה,
ונסו יגון ואנחה. ותחת זה נכלל האברים והחושים והפעולות
והתכונות המיוחסות להשם יתעלה. ומי שיבין הגדרים האלה
ואין ערך המליצה עד מה עצום כחה להגדיל ולהרחיב הדברים
ולצייר רעיונים במושגים יוצאים מחק המציאות, הוא יבין עניני
הנבואה לפי ערך המכוון בהם ולא לפי הציורי' אשר תלין בדברים.
והמדמה כי לע"ל יהיו קירות ביתו כסף וזהב. ורצפת אבניו נפך
ספיר ויהלם, וחלונותיו שהם ואחלמה, לפי שאמר הנביא הנני
מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים וגו' הוא איש בער ולא ידע,
וגם זאת מליצה, וכסיל ולא יבין יעוד נבואי. כי אם לא כן איך

ישיה שמואל מכחיש כל דברי הנביאים במאמרו אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד.

ומה הסוא מסגולות המליצה נגד המלות והלשון. א) כפל ענין במלות שונות. נצב לריב ה' ועומד לדין עמים. יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי • כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב • ב) לשון כופל על לשון בוגדים בגדו ובגד בגדים בגדו, למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה • ג) סרוס המלות, יחזו ויבשו קנאת עם אף איש צרך תאכלם, שעורו, יחזו קנאת עמך אש אשר תאכל צריך ויבושו. ד) חסרון וקצור בלשון ומובן בענין. יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו, שעורו בהשלומו, ומלכים לפניו ירד. יתן גוים כעפר של חרבו, ומלכים כקש נדף לפני קשתו. או מלה עומד במקום שני, "שופט צדיק ואל — זועם בכל יום, כי לא לנצח ישכח אביון תקות ענוים — תאבד לעד • ה) כאשר תשאהו רוח המליצה, לעוף במועף על כנפי רעיוניה השגבים וציורים ודמיונים כעוף יעופפו על פניו, לא ישקל דבריו בכבד אבן עפרת הדקדק. ולא ישמור זמן, מין ומספר. ולפעמים יפרוץ גדר חקי הלשון ומשפטיה ג"כ לדלתי לכת אחור בעבותותיה כחוב וזחל, אבל הוא רוכב על עב קל ירחף על קלות המלה בדבור, לתת נעימות להשמעות אזנים.

ו) סבת הבדל שבין מליצת נביא לנביא •

ויש הבדל גדול בין מליצת נביא לנביא. ויתרון לזה על זה ביתר שאת ויתר עז מכמה סבות. א) תשתנה המליצה לפי מזג הנביא ותכונתו. יש חזק המזג ורב ההרגשה, דבריו בתקף ובעז ובזעם והתרגשות ידבר, ויש מזגו רך אמריו כעמו רכות ידבר וכטל יזלו שפתותיו, יש חזק המדמה ומפליא ודמיונים והתמונות כערמו בו כמו כד, וכנחל שוטף ישטפו התמונות והציורים וירדפו זה את זה, וכאשר עברה הוא מלא דמיונות ויתרוננו התמונות בקרבו, ומדי לדתו תמונה אחת תפרץ השנית לצאת.

לבאת. ויש רפה המדמה ויקש בלדתו ציור או תמונה, זה מקצר במשליו כי יחזקו עליו דמיוניו למהר לשלחם ולא יכל להתמהמה לצייר משל אחד בכל חלקיו, וזה מאריך בדבריו וממשיך במשל אחד. ב) תשתנה המליצה לפי חומר הענין המלובש בה, כי ענין אחר לשמחה וענין אחר לאבל ויגון, ענין אחר ליעוד רע וענין אחר לבשורה ולנחמה. וכן בהיות הנבואה ענין מגיע לעצמו ייחם לב הנביא תלהט רוחו, יותר ממה שהיה כנבואה מגיעה לעם אחר. ג) תשתנה מליצת הנביא לפי הזמן, כי ענין אחר לנבואת נביא אשר חי בימים הראשונים, בהלו נר השלוה והאשר באומה, והלשון עודנה באבה. וענין אחר לנבואת הנביא אשר חי בנטות שמש האומה לבוא, וברדת כבוד המלכות. והקצר רוח העם בעמל הכנעת האויב הצרים לה, ונבלה שפתה בשפת לשון עם אחר אשר ידו שלטה בה. ד) תשתנה המליצה לפי המקום, כי אין דומה מליצת נביא אשר ילד וגדל ונבא בארצו. אל מליצת נביא אשר ילד וגדל חוץ לארצו, ע"כ אין ערך מליצות יחזקאל, דניאל חגי זכריה ומלאכי אשר נבאו חוץ לארצם, אל מליצות ישעיה והושע וכדומה.

וכל הענינים האלה אשר עוררתיך עליהם, כלם צריך כל קורא נביא מנביאים האלה, לשום עינו עליהם כאשר ירצה להבין דבריו בשעור האפשר להבין ממנו.

ז) הענינים המבוארים במבוא לכל ספר.

הענינים אשר שמתי עין עיוני עליהם לדרוש ולבאר במבוא לכל ספר מספרי הנביאים האחרונים.
א) חיי הנביא ומשך זמן נבואתו. ב) אם הנבואה כוללת ענינים מצטרפים על מעמד האומה, ומדרגתה וקורותיה בעניני האלהות וכדומה לענינים אשר הנבואה מתייחסת על איזה ספור מעשה, אשר בהעדר ידיעתה תהיה הנבואה כדברי ספר החתום, השתדל לבאר ולהודיע הענינים האלה, לשים אותה כמפתח אל הבנת הנבואה, וכן יכלול הנביא בתוכחתו ליסר פעם על השחת המדות והדת אשר פרצו באומה, לזה ראיתי

לבאר

הקדמה שניה

לבאר מעמד האומה בבחינת מצב המדיני והמוסרי בימי המלך או המלכים אשר רשום בראש הספר שהנביא נבא בימיהם, כפי מה שהודיעו לנו סופרי דברי הימים ומלכים האלה. ג) תכן ענייני הספר. ד) סגנון הלשון ודרכי מליצותיו וסדור דבריו ומי כותב ספרו:

ישעיה

ישעיה

א) חיי הנביא וזמן נבואתו?

הספר המיוחס לנביא השלם ישעי׳, נתן לו מקום בראש כל הנביאים האחרונים, לא מפני שקדם להם בזמן, כי הושע הנביא קדמו, (אשר נבואתו חלה בשנת מות ירבעם בן יואש, ט״ו שנה בחיי עזיהו כמבואר במבוא להושע, וישעי׳ התחילה נבואתו בשנת מות עזיהו, כמו שאוכיח לחלן) אבל מפני קדימתו במעלה הקדימו ג״כ בזמן, וגם בבחינת הנביאים שנבאו על יהודה וירושלים היה הראשון בזמן. והושע נבא רק על מלכי ישראל. והסדור הזה הוא אשר הוא מסכם ומקובל בכל תפוצות יהודה, הוא נגד הסדור המונח בתלמוד (ב״ב יד) אמרו שם, סדרן של נביאים יהושע כו׳ ירמיה יחזקאל ישעיה ת״ע. ובאמת גם הסדור הזה צדק בצד מה: למה שנכללו בו נבואות מיוחסות לזמן יותר מאוחר ליחזקאל, ובפרט החלק הב׳ מספר הזה כמו שיתבאר במה שיבוא. אך המה שמו לסדור הזה סבה אחרת: ע״ש בתלמוד.

ואם נתחקה על שרשי מחצב הנביא לדעת יחס משפחתו ושבטו, הנה הכתוב לא יפרט לנו מזה דבר זולתי ששמו ישעיה והוא בן אמוץ. אך הקבלה באה עליו בתל׳ א״ר לוי מסרת הוא בידינו אמוץ ואמציה (מלך יהודה) אחים היו. ואם קבלה היא נקבל, ואם סברה יש להשיב, כי לא נמנע הכתוב מהזכיר דבר זה, באשר לא נמנע להזכיר ד׳ דורות בצפניה בעבור חזקי׳ מלך יהודה.

אמנם

אמנם בזמן הנביא מפורש הכתוב יותר· כי הוא מזכיר ד׳ מלכים שנבא בימיהם· עזיהו יותם אחז יחזקיהו· ואם נרצה לדעת א״כ כמות השנים משכה נבואתו, צריכים לצרף שנות ד׳ המלכים האלה, ולברר מתי התחילה נבואתו בימי עזיהו, ועד כמה ארכה בימי יחזקיה· אמנם מספר השנים מראש מלכות עזיהו עד סוף יחזקיה, בשתעיין בלוח שנות מלכי יהודה במבוא למלכים תמצא קי״ג שנה· והוא דבר נמנע שמשכה נבואתו של ישעיה מספר שנים רבות כאלה·

אך מה שנראה נכון ומסכים אל פשטי המקראות, כי בשנת שמת בה עזיהו התחילת נבואת ישעיה, ופרשת ויהי בשנת מות המלך עזיהו ואראה וגו׳ (ישעי׳ ו)· היא הנבואה הראשונה, וכן דעת המכילתא הביאה רש״י שם, אך שהם מפרשים מות על יום שנלקה בצרעת, והוא דרך דרש, וכל עניני הפרשה הזאת ידים מוכיחות כי היא הנבואה הראשונה, את מי אשלח ויאמר הנני שלחני (שם שם); וכן מראה אלהית שבראש הפרשה ואראה את יי יושב וגו׳, עד נאמן על זה· כי היא סגנון הנביא, לפתח שליחותו ובחירתו מאת השם לנביא במראה אלהית, עיין במבוא ליחזקאל· ואין תימה מה׳ פרשיות שקדמו לה, כי כאשר אבאר לחלן, אין לבקש סדור קדימה ואיחור בזמן בפרשיות שבספר הזה· והפרשה הכתובה ראשונה לא יתכן שתהיה נבואה ראשונה, כי היא נבואה נאמרה בימי יחזקיה, כמ״ש רש״י וכמו שיוכיח הענין, בנים גדלתי ורוממתי וגו׳ ידע שור קונהו וגו׳ ישראל לא ידע וגו׳, כלה נאמר על עשרת השבטים שגלו בשנת ו׳ ליחזקי׳, והנביא הביא גלות ישראל למשל, להוכיח בה את יהודה כאשר נעשה לאלה כן יעשה להם בפשעיהם· וכן אין חזון ישעיה הקדמה כוללות לכל הספר, אך שם תאר לפרשה זאת לבדה, ולכן הפרשה שאחריה מיוחדת ג״כ בשם תאר שלה הדבר אשר חזה וגו׳ עיין אברבנאל·

אמנם עד כמה ארכה נבואתו בימי יחזקיה, בזה אין לתפוש יותר ממה שיש להוציא ממשמעות הכתוב· והנה לא נמצאה לו נבואה מאוחרת מהבשורת שבשר לחזקיה בחליו שיחיה מחליו:

מחליו, ונוספו לו ט"ו שנים, והוא מלך בכלל כ"ט שנים. א"כ היתה הנבואה האחרונה בשנת י"ד ליחזקיה. צא וחשוב שנה אחת לעזיה, ט"ז שנה ליותם וט"ז לאחז וי"ד לחזקיה. הרי מ"ז או מ"ח שנים אשר נבא בהן ישעי' הנביא. אך לדעת כמה ימי שני היי הנביא ומתי מת ואנה נקבר, לא נזכר מהם דבר במקרא: אך בתלמוד נמצא מאמר (יבמות מט) שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה וכו' מנשה הרג את ישעיה וכו' ע"ש. ולהלן אבאר מה שיש לטעון על המאמר הזה, גם לא יתן ולא יוסיף לנו ידיעות שאינן מכוחות להבנת הספר:

ב) מעמד האומה ועניניה בזמן ההוא.

בין ארבעה מלכים מתחלפי התכונות אשר מלכו בזמן קי"ג שנים, לא יצוייר שישאר העם על ענין אחד גם במעמדו המדיני וגם במעמד המוסרי, כי הוא נוטה בשניהם לפי תכונת המלך המושל בו אם לטוב ואם לרע. והנה המלך עזיהו היה מלך מצליח בימיו, כי גברה ידו במלחמתו בפלשתים. והעביר מהם ערי גת ויבנה ואשדוד וישימם ליהודה. והכניע הערבים. והעמונים היו לו משיבי מנחה. (ד"ה ב, כו, ז, ח) והוסיף חיל צבאו, והרבה מבצרים, ויבצר ירושלים. יותם בנו גם הוא הצליח בימיו, הוסיף מבצרי הגבול. ויכנע את עמון אשר פשע מתחת ידו. לא כן אחז בנו, חוטא אחד יאבד טובה הרבה, ומלבד אבדן היתרון אשר שמו אבותיו לארצו, הורדו עמו וארצו בתכלית התחתית השפלות. עליו התקשרו פקח ב"ר מלך ישראל ורצין מלך ארם. ויעלו וילחמו בו ויכו במחנה אחד עם רב וישבו מהם שבי גדול (ד"ה ב. כז). ויבקשו לצור על ירושלים ולהשבית מלכות יהודה, ובלחץ הזה פנה המלך אחז אל תגלת פלאסר מלך אשור לעזור לו, ויתן לו שחד כסף וזהב לרוב, ובעזרת מלך אשור, נושע אחז, מאויב קטן ונלכד באויב קשה ממנו, כי לא סר מהיות עבד נכנע לאשור כל ימיו, והריק כל אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך לתת לו להשיב ידו מבלע את ארצו גם הוא. ועפי"ז תבין פרשה ז, ח, ט, שבספר זה.

אך

אך בימי יחזקיהו יכל העם להנפש כמעט מסבל עול מלפי אשור, כי הוא היה רב פעלים ובכל כחו התאמץ לתקן מעוותות רבות אשר עות אביו, חזק מבצרי הגבול והכין ערי מסכנות, וישם בהם אכל ונשק ויפקד שרי צבא על אנשי חילו, ויוסף לחזק ירושלים בחיל וחומה ובתעלה· ואח"כ מצא את ידו לפרק על מלך אשור מעל צוארו, וימנע לתת לו המס אשר שם עליו· ובשנת י"ד לחזקיהו עלה סנחריב ויצר על ירושלים ובתפלת חזקיה ובנבואת ישעיה נעשה הנס הגדול המפורסם, כי בערב ילין סנחריב עם מחנהו לפני ירושלים במאה וחמשה ושמונים אלף איש ולבקר והנה כלם פגרים מתים· וינצל המלך מיד אשור מיום ההוא ומעלה· כי נכנעה הממלכה ולא יספה לשאת ראש עוד· ותשועה הזאת משורר הנביא הזה כמה פעמים בספרו על אופנים שונים· ומתאר מפלת מחנה סנחריב בתמונות מליציות רבות·

אולם ממדות העם ומנהגו ומעמדו המוסרי בימי המלכים האלה, לא טובה השמועה, אשר משמיע לנו הכתוב מהם, בימי עזיהו נאמר (מ"ב, יו, לה) עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות· וביותם (ד"ה ב, כז) עוד העם משחיתים· ובימי אחז פרצה הרשעה עד מאד, כי המלך שחת דרכו והשחית את עמו, והמיר עבודת אלהים בעבודת אלקי נכר· וע"ז אם לכל בנות התועבות: אך חזקיהו היה מלך צדיק ונושע בה', הלך בדרכיו והשיב עמו מעון, וחזק מוסדות הדת בעמודי תקונים רבים, אך זה היה רק משנת ט"ו למלכותו ואילך אשר בו פסקה נבואת הספר· על כן לא תמצא רושם שישורר הנביא תהלת מעשי המלך הזה, בהטוב אשר עשה לעמו·

ולהשלים הענין המכוון בסי' הזה בהבאת ספור דברי הימים העוזרים להבנת נבואת הספר, הוא ספור מפלת בבל ע"י כורש מלך פרס· למה שהנביא הזה הגדיל הפליא מליצה ושיר לשורר מפלת בבל ונצחון מלך פרס בכמה אופנים·

בבל היתה נוף לממלכת אשור מלפנים, לא היה לה יד ושם כל עוד נינוה היתה גברת הממלכות, אך מני חרבה נינוה

בימי אסר חרן (כמבואר במבוא לנחום) אז תרום בבל על מעי מפלתה, וראשית צמיחת תפארתה מימי יחזקיה, והיתה הלוך וגדול כמו מאתים שנה, ובימי נ״נ הגיעה אל רום הגדולה, הוא הרחיב עיר ממלכתו בבל והיתה עיר גדולה ומפאורה עד מאד· הקיפה ששים מיל סביב, גובה חומותיה מאה אמה ועשרים וחמש אמה רחבן· ומאה מגדלי ברזל עוטרים אותה· וחפירה רחבה מלאה מים סביב לחומה· ארבע רוחות לעיר בכל רוח כ״ה שערים, ורחוב עובר דרך אורך העיר משער לשער וכן דרך רחבה· ואמת מים נפרדה מנהר פרת עוברים בתוך העיר מדרום לצפון ומעבר גדול למואה בנוי מעל למים, ככרת ארץ ארך וט״ו אמה רוחב· וכל מעשה תקפו וגבורת נ״נ וגאותו וכניעתו הלא כתובים בדניאל· אחריו מלך אויל מרדך וריגלאסר ובלשצאר· אז יצא כורש מלך פרס בחיל גדול מאד, וילחם עמו ויִנָגֵף בלשצאר לפני חיל פרס ויאסף אל עירו והיא בצורה מאד, ויצר כרש על העיר שנתים ימים וירא כי לא יכל לה· ויצו ויחפרו מחתרת גדולה, ויסב את המים העוברים דרך העיר אל מקום אחר· ויהי היום והנה חג גדול ליושבי העיר ויאכלו וישתו וישכרו· גם המלך בלשאצר עשה משתה גדול לכל שריו ועבדיו בלילה ההוא ויבקעו חיל כורש דרך בקעת המים העוברים בעיר ויבואו על היכל המלך בטח, כי היו כלם שכורים, ויהרגו את המלך ושריו, וילכדו את העיר, וכל אנשי העיר היו במהומה גדולה, כי לפתע פתאם נסבו מאויביהם· ותהי בבל מיום ההוא והלאה, עיר ממלכת פרס· וירדה מטה מטה, היכליה נשרפו בתיה נתצו ויושביה גלו, ותהי העיר שממה תל עולם· ומפלת העיר הזאת שר המשורר הקדוש הזה כמה פעמים בספרו·

ג) תכן עניני הנבואות הנכללים בספר·

הספר הזה אם הוא אחד לפי שמו, אך לפי ענינו הוא מתחלק חלוקה הכרחית לשני חלקים כוללים אשר כל הלק ממנו נבדל מזולתו בזמן, בענין, ובמליצה הבדל רב· החלק הראשון מפרשה א׳ עד פרשה מ׳· והחלק השני מפרשה מ׳ עד

מ׳ עד סופו· ונדבר ראשונה מהלק הראשון לבד· הוא כולל תוכחות מוסר, אזהרות והערות, עצות, ויעודים טובים ורעים, מיד ולעתיד· ושירי תודה וקול זמרה· התוכחות, שהוכיח הנביא אנשי דורו, על רעתם וחטאתם· ורובי תוכחותיו לאנשי יהודה וירושלים· ומעט לשאר שבטי ישראל· והמין הזה הוא המצער בספרו· ויותר מהמה אזהרות והערות, שהיה מזהיר בני דורו מחברת רשע, או העיר למלך ושריו על ענינים גדולים לבלתי התקשר עם מלכי הארץ ולא לבקש מהם עזר מצריו· או יועץ להם על איזה אופן ינצלו מאויביהם הצורר להם· היעודים הטובים והרעי׳ הטובים כשהיו עמו בצרה היה מנחם אותם ומבשר להם תשועה קרובה, והצלה מיד· או עשר ושפעת טוב המיועד להם לאחרית הימים· והרעים כשפרץ רשע בדור היה מגיד להם ענשם המעותד לבוא עליהם בחטאם· ע״י להץ אויב או גלות· ושירי תודה הוא ששר הנביא שיר חדש ליי על תשועה גדולה שנעשה לעמו, או קול זמרה· שמזמר הנביא במליצה נפלאה מפלת אשור כמה פעמים על אופנים שונים וכן מפלת בבל ע״י כרש· והותם החלק הזה בספור דברי הימים לקוח מס׳ מלכים וד״ה כולל ענין אשור כאשר צר סנחריב את ירושלים וחרף את המלך ואת אלהיו, ואבד כל מחנהו בלילה אחד, וחלי חזקיהו והיותו ותפלתו· ועכ״פ רוב יעודי הספר מטוב ועד רע עד גלות בבל ומעט מזעיר מה שמזכיר מגאלת בבל·

אמנם החלק השני מספר הזה, נשתנה בכל עניניו מהחלק הקודם· גם בזמן גם במקום וגם בלשונו ובמליצתו· שם ידבר הנביא אל יושבי יהודה וירושלים, עד לא נדחה רגלו מארצו, ללכת בגולה, אך הוא מיעד להם הרעה המעותד׳ לבוא עליה· ופה מדבר אל העם הגולים בארץ לא להם· שם ידבר קשות ומאים בענש לעם כבד עון· ופה ידבר רכות ומנחם ומבשר לעת נשוא עון· שם יאמר; הוי אנחם מצרי אנקמה מאויבי· ופה יאמר כי מלאה צבאה כי נרצה עונה, וכדומה·

וכאשר הם נבדלים זה מזה בזמן ובענין כן הם שונים בסגנון הלשון ובמליצה· והוא דבר אשר לא יוכל להתכחד

במשלים אך אזן מלין תבחן וחיך אכל יטעם לו · ומי שלא יגיש ההבדל שבין מליצה למליצה ולא ידע לפלס אותם במאזני משפט שכלו לשוא יעמלו המשלים בו · ואנכי כאשר העברתי עיני בחינתי על מליצות הספר הזה · ובאתי עד פרשת המתהלת : יששום מדבר וציה וגו' (ישעי' לה) שפטתי משפט צדק, וכל מבחין בדברי המליצה יסכים עמדי, כי כל הפרשה לפי סגנון מליצתה אין לה מקום בחלק הראשון, כי אם בחלק השני, ופסוק האחרון ופדויי ה' וגו' עד ונסו יגון ואנחה כפולה בחלק ב' פ' נא · ומי יוכל לעמוד על סבת הדבר, שנתנו לה מקום בחלק הקודם, בחבור אשר לא נשמר בו סדר קדימה ואיחור במקום ובזמן כאשר אבאר זה להלן · וההבדל הנכר בין ב' חלקים האלה בלשון, כי בחלק הראשון מנהגו לתאר הפרשה בשם הנביא או בלשון מלשונות הנבואה, חזון ישעיה, הדבר אשר חזה, ויאמר יי אל ישעי' כה אמר יי אלי, דבר יי ביד ישעיהו · משא בבל, משא נוף, ובחלק הזה אין זכר מלשונות האלה, וכן לא יכנה האומה בשם אשר יקרא בחלק הקודם, שם יקראם בשם יהודה ואפרים יושבי ירושלים ושמרון · ופה יזכירם בשם הכולל יעקב וישראל · וגם מרוממות כסא בית דוד אשר מרבה להגדיל עד למעלה בחלק הקודם · ובזה מעט מזער אשר יזכיר ממנו, כאשר לא רמה קרנו בימי בית שני ·

ובעבור ההבדל הגדול והשנוי הרב שבין חלק הקודם מספר הזה, ובין החלק הבא · הביאו רבים מספוני החכמים לחשוב, כי הנבואות הבאות האלה אינם מישעיה הנביא, כי אם מנביא אחר מאוחר לו זמן רב, ושמו הוא פלאי · ונספחו אל הספר הזה, כשאר נבואות קטנות נספחו לו · אשר לא מפי הנביא הזה יצאו כאשר אבאר עוד להלן · בהסכמת עדות התלמוד · והדבר הזה מסור ללב איש ואיש להשוב בו כאשר ישער בשכלו, ולו יש את לבב מעיין לחשוב, כי איפשר לנביא אחד לשנות סגנון מליצותיו עד שלא יהיה ביניהם שווי ודמיון כלל, גם הוא לא הפסיד · ויהיה איך שיהיה הנה מסדרי הספר רמזו לנו רמז גדול · שראוי לחלק הספר הזה לשנים חלקים.

חלקים על כל פנים · במה ששמו ד׳ פרשיות ספורי דברי הימים · מהציר סנהריב את ירושלים ומפלתו · כמו מסך מבדיל בין חלק הקדם לחלק הבא · והמה כחתימה לנבואות הקודמות למה שרובם מתיחסים לספור מעשה הזה · אבל בחלק הבא לא שם ולא זכר ממפלת סנחריב עוד אך כל ישעו וכל חפצו לשורר בקול מצהלת תשועת עולי הגולה מבבל · ולולא היתה זאת כוונת המסדר · היה לו לתת מקום לד׳ פרשיות האלה בסוף הספר · כאשר תמצאהו נוהג המנהג הזה בירמיה · אחרי כלות כל נבואות הנביא מה שיעד מחרבן ירושלים וגלות בבל מביא ספור המעשה ממלכים בסוף הספר · כמו יתר באור לענין הספר · והכלל הגדול · כי החלק הזה מתחיל מזמן הבא אחר הזמן שמסיים בו החלק הקודם · כי שם מסיים בגלות בבל · וזה מתחיל בגאולת בבל ·

אלם לפי תוכן עניני הנבואות הנכללים בחלק הזה בפרט · יתכן שישוב להפרד לשלשת מחלקות · המחלקה הראשונה מפרשה מ׳ עד נג · המחלקה השניה מן נ״ג עד ס׳ · והמחלקה השלישית מן ס׳ עד סוף הספר · המחלקה הראשונה · פרשיותיה סדורות ומתאימות · ועניני כל פרשה דבקים ומתיחסים זה על זה · כפי מה שאיפשר במליצה · אשר אין לבקש בה המשך וחבור וסדור ענינים · כאשר יבוקש זה בספור מעשה · כי המליצה השוטט ברעיוניה ממושג למושג · מוליך ומביא מעלה ומוריד · העמק שאולה הגבה למעלה · ותעוף במועף בכל קצוי הבריאה · להביא משם משלים ותמונות לתאר בה רעיוניה · אבל הסדור במליצה · שישובו כל רעיוניה לתכלית מכוון אחד · ושתים הנה ראשי הכוונות · עליהם כונן הנביא דבריו במחלקה הזאת · וכמעט אין פרשה · אשר לא תהיינה הכוונות האלה משולבות בה · יאחז הנביא באחת מהן · וישוטט ממנה אל השניה · וישוב ממנה אל הראשונה · הכוונה הראשונה לרומם גאולת בבל · ויצר אותה בחרט מליצה מפארה ויתאר אותה בשוד רעיונים נשגבים · הכוונה השניה לגנות עובדי עצבי כסף וזהב ·

עם הכוונה הראשונה ישלב פרטי הענינים המצטרפים עליה.
הסבות המסבבים אותה והענינים המסובבים ממנה,
הסבות המה · התרוממות כרש מלך פרס, לשלט בבבל
ולתת רשיום לגולי יהודה לעלות ולשוב לארצם · והמסובב
מזה, הצלחת העם החפשי מעול שעבוד ובנין בית תפארתם
על מכונו הראשון · וראשית דבריו אמרים טובים ונחומים
מחזקים לב השומעים להאמין ביעודיו הגדולים · כי נואש לב
העם להאמין בישועה גדולה כזאת בקרוב, מלחץ האויב וכבד
התלאות אשר אפפום בגולה · אם יאמר אומר לאיש ידיו
אסורות ורגליו לנחשתים הגשו, והוא יושב בבור בתחתיות
הארץ, לאמר מחר ינתקו מוסרותיך ואתה יושב על כסא מלכים
וכתר מלכות בראשך, לא יאמין לו ולא ישמע אליו · ולמה
שהגאולה הזאת לא היתה גאולה שלמה בפומבי בקולי קולות
ובאותות ובמופתים, כגאולה הראשונה, אשר ראה כל העם
את יד ה' · על כן הרבה הפציר הנביא ברצוי דברים נחומים
להטות לבב העם להאמין בו (ישעי' מ) נחמו נחמו וגו' (שם)
למה תאמר יעקב וגו' (שם מא) אל תירא תולעת יעקב (שם) אל
תירא כי גאלתיך (שם מג) שובה אלי כי גאלתיך (שם נא) אנכי
אנכי הוא מנחמכם · ורבות באלה · ומחזק דבריו בראיות היעודים
אשר יעד להם כבר ונתקיימו בהם · ואח"כ מתאר הגאולה
בהפלאה ובהפלגה כמנהג המליצה הצחה · יתן קול במדבר
יפנה דרך, יישר המסלה ישים עקב למישור ובקעה לרכסים ·
יהפך מדבר לנאות דשא וארץ צמאון למוצאי מים, וזה כי
המהלך מבבל לירושלם דרך מדבר גדול · וסיום הענין (שם
נב, ב) כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל · ואל יפלא בעיניך
כי הרבה מפרטי היעודים האלה לא יצאו לפעל בגאולה שניה,
כי כבר אמרתי לך, שאין לבקש ביעודים גדולים כאלה המתוארים
בשוד המליצה כי אם הכלל ולא פרטי הדברים · וכן צריך
שתפתור הדברים כפי הענין הנרצה ולא כפי משמעות המלות
כאשר תליץ אותם על פשוטם · כי המפרש ובנו בני נכר חומותיך
(שם ס, י) כמשמעו שיהו עשים בחמר ובלבנים להקים
ההומות

החומות, לא חיך מליצה לו, כי הוא אוכל הקליפה והתוך יזרוק. אבל זה יכוין הענין, כאשר יבין כי דריוש המלך מלבד שנתן רשיום להשלים מלאכת הבית. התנדב עוד בכסף וזהב להוצאות הבנין ולהקריב הקרבנות, וזהו ומלכים יסדתונך וגו׳ כמבואר בס׳ עזרא (ז) וכן הפותר מאמר והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקתיך (שם) כמשמעו בוגד בנביא ובדבריו יתן דפי.

עם הכוונה השניה יתאמץ הנביא לתאר גדולת הבורא יוצר כל כי הוא נצחי בלי ראש וסוף ונשגב מחומר וצורה ומדי עלותו להגדיל כבוד אל אמת, יורד להשפיל עובדי פסל אפס ואין. מענין הא׳ אמר (שם מ) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם. (שם) הנוטה כדק שמים (ומהתימה שהראיות שמביא הנביא על מציאות הבורא, וגדולתו ויכלתו, מצד החקירה בפעולותיו הגדולות. ולא נהג בזה מנהג הנהוג להביא ראי׳ מהטובות הגדולות שעשה השם לעמו כיציאת מצרים וקריעת ים סוף והכנסת הארץ. וזה ממה שיורה כי הערת הנביא לא על פרט עמו יצא כי אם על כלל אומות והלשונות.) ובגנות עובדי פסל אמר (שם) הפסל נסך חרש (שם) איש את רעהו יעזורו. יוצרי פסל כלם. ומצורף לזה מרחיק האמונה בהוברי השמים והוזי הכוכבים אמר: (שם מח) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל (שם מח) עמדי נא בחבריך.

ומה שהביא את הנביא לעורר את עמו על זה, בזמן ההוא ובמקום הזה, בהיותם בבבל, להרחיק מהם, שתי דעות הכוזבות האלה. הוא כי ארץ כשדים היא המפורסמת לארץ פסילים מכל ארצות הנכר. ואין ארץ גברה בה האמונה בקוסמים והוברי שמים וחוזי כבבים כארץ בבל. ושמות פסילי בבל בל נבו, כאמרו (שם מו) כרע בל קרס נבו. והמלכים נשאו שמות אליליהם נבו כדנאצר נבוזראדן, בל שאצר, וגם היו עשים עצמם אלוה. לסגד לפניהם. ע״כ היה הנביא צריך להזהיר את עמו מאד לבל יתעו לזנות אחרי הבלי נכר האלה. כי אמר הנביא הן בהיות העם על אדמתו אשר ה׳ לבדד ינחנו

ואין

ואין עמו אל נכר, הם קנאוהו בלא אל · אף כי בהיותם
בארץ אויביהם אשר מלאה ארצו אלילים מעוננים וקסמים ·
וכן ירמיה הנביא היה מזהיר ג״כ לאחיו הגולים בבבל ע״ז
באזהרה גדולה מאד · ואמר (ירמי׳ י) כה אמר יי אל דרך הגוים
אל תלמודו ומאותות השמים אל תחתו וגו׳ כי עץ מיער כרתו מעשה ידי
חרש וגו׳ עשה ארץ בכחו וגו׳ · וכן במאמר (שם) כדנא תאמרון
וגו׳ הוא תאר הכתב ששלח לבבל שהזהיר ג״כ ע״ז · ומהשווי
והדמיון שבלשון ובענין שבנבואה הזאת הבאה בב׳ הספרים
היה קרוב לשפוט ששני הנביאים בזמן אחד היו · והכלל כי
כל הנבואות שבאו במחלקה הזאת כלם יתנו יד לחשוב כי
הנביא הזה היה זמן רב מאוחר לישעיה, וכאלו היה אחד
מתוך הבאים בגולה ·

אמנם המחלקה השניה מן נב יג עד ס, היא איננה פשוטה
ומתאימות הפרשיות, אבל מרכבת הענינים, כי מן
הנה ישכיל עבדי (שם נב, יג) עד סוף נג, נבואה בודדת בלי
יחס והצטרפות אל הקודם או אל המאוחר, והיא סתומה ·
והפותרים שמו לה פנים איש איש לפי דרכו, ואחריה באה
פרשה נראה כהמשך לנחמות ובשורות הגאולה שקדם לדבר
בה · אך אין לעמוד בברור נכון על איזה גאולה רומזים היעודים
האלה ופרשה נה נו, תוכחות מוסר ובהן פרשת תשובה (שם
נה, ו) דרשו ה׳ בהמצאו וגו׳ עד נו ח· והוא ג״כ ענין בודד בלי
חבור והמשך ודבקות למה שלפניו ולאחריו · ושאר הענינים
שם נבואות שונות זו מזו ומרוחקי הכוונות, ובכללן אין לשער
מענינם הזמן והמקום שיתישבו הנבואות האלה עליהם, פעם
יעורר בתוכחות קשות לזורות על פני העם פרש תועבות גדולות,
ופעם ידבר רכות בהערות מוסר ותנחומים, ופעם מורה
ומאלף בדרכי צדק ויושר · ומה שהוא כדבר מתמיה נופל
גלוי עינים, כי בכל תוכחות הנביאים, לא מצינו שיהיה
אחד מהם מיסר את אנשי דורו על מצות המעשיות כמו תפלין
ציצית ומזוזה · אך כל ישעם וכל חפצם לעורר אותם על
מדות

מרות מוסר עשות משפט ואהבת חסד, והנביא הזה בתוכחתו לחנפי לב ההולכים כפופי ראש ושבע תועבות בלבבם, מה זה הסב לו להזכיר מכל מצות המעשיות שמירת שבת. (שם נח, יג) אם תשיב משבת רגליך וגו' וכמו כן הנביא ירמיה לא תפס מכל מצות המעשיות זולתי שמירת שבת (ירמי' יז) ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וגו'. אין זה כי אם עון חלול שבת פרץ בדור ההוא מאד, ונמשך הפרץ הזה ג"כ בגולה אח"כ זמן רב, כי גם בשובם מגולה, ועמדו בירושלים שנים רבות עודם מחזיקים בעון הזה, כאשר תמצא בנחמיה, (שם יג) בימים ההם ראיתי ביהודה דורכים גתים בשבת. וגם זה סניף מחוק הדעת שהנבואות האלה מאוחרות זמן רב לישעי'.

אמנם המחלקה השלישית ג"כ מחוברת מענינים מתחלפי המכוון. ייעודים, תוכחות, תפלה, וידוי, ובשורות. יש מן הפרשיות שנופלים על זמן שלפני חרבן הבית. כמו פרשה סו, ויש מהם על גאולת בבל, ויש מהן על זמן הגלות כמו הקנה (שם סג, טו) הבט משמים וראה וגו' עד סוף פרשה ס"ד. ויש רוצים לפתור ענינים בו רומזים על צרות האומה בימי אנטיוכוס אפיפנוס. ותגברת החשמנאים שאח"כ. והכלל שאין לעמוד מתכונות הנבואות האלה מצד תערובות הכוונות, שבהם להגביל בהם זמן מיוחד שיתישבו בו.

ה) סגנון המליצות וסדור המאמרים:

דבר מסכם הוא כי יש יתרון למליצות הספר הזה, ביתר שאת ויתר עז על כל ספרי הנביאים הבאים אחריו, ועדותו נאמנה מאד אשר מעיד בעצמו (ישעי') יי נתן לי לשון למודים וגו'. ואף שאמרתי במה שקדם, כי מליצות החלק האחרון נבדלת מהחלק הקודם, זה אמנם בענין ובזמן ובסגנון. אבל מה שמתיחס לשלמות המליצה הצד השוה שבהם, ששניהם נשגבים, נעימים וערבים, כי אינם מלאים דברי ריבות והזכרת עונות כהושע ויחזקאל, ולא דברי עצב ויגון ויללה

כדברי

בדברי ירמיה · כי מעט דברי תוכחה שבהם בטלים ברובי היעודים והשירים · אשר ירון וינצח הנביא בגאון מצהלות, כלם משמחי לב ומשיבת נפש ·

אך שנים דברים יש אשר המעיין ישים לבו עליהם · א) מדוע לא סודרו נבואות הספר הזה על סדר קדימה ואיחור בזמן, והראיות על זה התבאר במה שקדם, כי גם פרשה הראשונה איננה התחלת הספר ולא הקודמת בזמן · ולא בפרשיות שלמות לבד יקרה העדר הסדר, כי גם פרשה אחת מורכבת לפעמים משנים ושלשה ענינים אין ביניהם חבור והמשך, כי מאמר הנה ישכיל עבדי וגו' (ישעי' נב, יג) אין לו חבור ולא דבקות כלל אל מה שקדם לו · ב) זולת מה שהוכחתי במה שקדם · כי החלק האחרון מן הספר נראה שהוא מן נביא אחר מאוחר זמן רב לישעיה, הלא גם בכל חלק וחלק כפרט, מעורבים בו ענינים יקשה מאד ליחס אותם לישעי' הנביא, ד"מ אמר · (ישעי' ז) בעוד ששים וחמש שנים יחת אפרים מעם, והנה גלות אפרים ועשרת השבטים אשר הנביא רומז עליו היה בשנת ו' ליחזקיהו, ומזמן שעמד בו הנביא ונבא הנבואה הזאת, לו יהי משנת א' לאחז ועד גלות השבטים לא תמצא יותר מל"ח שנים · ומה שנדחקו המפרשים לישב כוונת החשבון הזה תמצא בספריהם · וכן המאמר (שם יו) ועתה דבר יי' נאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב, והנה לא הגיע יעוד הפורענות הזה לצאת אל הפועל כי אם בזמן קרוב לחרבן הבית · ע"י נבוכד נאצר · ולכן תמצא גם ירמיה נבא על מפלת מואב ·

והנה אין לנו דרך אחר להשקיט דעתנו על הזרות האלה · בלתי אם נחפשה ונחקרה, המחויב הוא שיהיה הנביא בעצמו הכותב והמסדר ספרו, ושכל הנבואות הבאות בו לו הנה ואם לא ? ונפן ראשונה אל חכמי התלמוד ונראה מה ה[illegible]בזה · אמרו (בב"ב יד) יחזקיהו וסיעתו כתבו ישעי' וה"ע וגו' · וכאשר יאמרו פלני כתב ספר זולתי אין כוונתם שהוא הכותב

הכותב הספר מלה במלה, מבלי היות לפניו העתק מגוף האומר, כי הוא דבר נמנע בעצמו, כי איך ידע זה לכוין המלות והכוונה מה שדבר זולתו קודם לו זמן רב. אבל המובן מדבריהם ההעתק והסדור, שמצאו נבואות הנביא מפוזרות באומה זער שם זער שם. וקבצו אותם אחת לאחת ויחברו אותם לחבור אחד, ובאופן הזה, העדר הסדור בקדימה ואיחור בזמן איננה זרות כ"כ. והעדר הסדור הזה תמצא ג"כ בשאר ספרים אשר בעליהם לא סדרו ספרם בעצמם, כמו שיבוא עוד בירמי' וביחזקאל. הנה זכינו להביא ראיה מתלמוד הנ"ל כי הספר על הסדור אשר הוא בידינו איננו מסודר מישעיה בעצמו, ואף כי המאמר של שמעון בן עזאי בשם מגלת יוחסין, שהבאתי לעיל, נראה סותר למאמר הזה שבב"ב. כי אלו חי ישעיה עד מנשה, איכה יצוייר שחזקיה וסיעתו יכתבו ספר הנביא בחייו? למה לא הוחילו אולי יסדר הנביא בעצמו את ספרו? ואולי עוד מלין לאלוה אליו. כי המאמר הזה ביבמות דברי יחיד ובטלים מפני המאמר אשר בב"ב שהוא דברי רבים. או כי נקבל דעת רש"י (בב"ב שם) אשר בקש לפשר בין ב' מאמרים האלה שלא יהיה ביניהם סתירה, ואמר כי חזקיהו וסיעתו, הכוונה על הדורות שאחרי יחזקיה. הנה אז יותר ירוח לנו בהתרת השאלה הזאת, כי כל מה שירחקו מסדרי הספר מזמן מציאות הנביא, יהיה העדר הסדור בדבריו יותר איפשר ההזדמנות.

ועם קיום הנהה הזאת, גם הזרות השניה חדלה להיות זרות כ"כ, כי כבר יתכן שמסדרי הספר שהיו זמן רב אחרי הנביא. או המסדרים הכוללים שסדרו כ"ד ספרי קדש מאנשי כה"ג מצאו נבואות קטנות בלי הזכרת שם אומר, וספחו אותם אל הספר הכולל הזה, וגם לסברא הזאת מצאתי במדרש ובתלמוד דעות מסכימות לה. אמרו (ויקרא רבה) על פסוק (ישעי' ח, יט) : והיה כי יאמרו אליכם נגינס וגו' אמר רבי סימון, בארי אביו של הושע נבא שני נבואות האלה ולא היה בהם כדי ספר, ונטפלו בישעי' ע"כ. ובתלמוד (מכות כב) אמרו על פסוק (שם ח, ב) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן

ואת זכריה בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש הראשון וזכריה במקדש שני כו׳ אלא נבואת אוריה עדות לנבואת זכריה, כשם שנתקיימה נבואת אוריה, (שנבא פורענות) כן תתקיים נבואת זכריה (בשנת שתים לדריוש, שנבא נחמות) · והמקצת חקש על השאר ·

וכאשר התרו הרצועה והרשו לומר כי נספחו אלה הנבואות אל הספר מנביא אחר, למה שהיו קטנות ולא היו בכדי ספר, כן יהיה לנו רשות לומר על נבואות אחרות מלבד אלה שזכרו, שהיו לנביא אחר מאוחר ונטפלו אל הספר הזה · ויסורו מעלינו הספקות שזכרתי · ועם זה נשלם מה ששערתי לשים מבוא לספר הזה ·

יום ה׳ י״ד אור תקסט

ירמיהו

א) חיי הנביא ומשך נבואתו·

הנביא השלם ירמי' ע"ה היה מיחוסי הכהונה, כנזכר בראש הספר, דברי ירמי' בן חלקי' מן הכהנים אשר בענתות. ולדעת רבי המפרשים הוא חלקי' כ"ג אשר מצא ס"ת בבית ה' בימי יאשי' (מ"ב, כב, ד)· ולפי"ז תולדותיו לבית אבותיו הוא פינחס בן אלעזר בן אהרן, כי ממנו היו כל הכהנים המשמשים בבית בכה"ג מימי שלמה ואילך (ד"ה א, ה, לח)· תחלת נבואתו משנת י"ג למלך יאשיהו, ונמשכת עד תם י"א שנת למלך צדקי' שהוא זמן גלות ירושלים, כנזכר בראש הספר· ומעתה צא וחשוב·:

בימי יאשיהו	י"ח שנה	
בימי יהואחז	— —	ג' חדשים
בימי יהויקים	י"א שנה	
בימי יהויכין	— —	ג' חדשים
בימי צדקיהו	י"א שנה	

ויחי' מספר כל השנים אשר נבא בהן הנביא ארבעים שנה וששה חדשים, כי לא נמצא לו נבואה אחרי חרבן הבית שהיתה בתם שנת י"א לצדקיהו·

גורל

גורל חיי הנביא הזה, היה הרע והקשה שבכל הנביאים בשתים בחינות· הא׳) אין נביא נגוע ונרדף מעמו כמוהו· ואם אמר הנביא ישעי׳ גוי נתתי למכים וגו׳ (ישעי׳ נ) היה זה על המעט ולעתים רחוקים, אך הנביא הזה היה מרדף בלי חשך, כי הכוהו, נתנוהו בחצר המטרה, אסרוהו בבית הכלא, הטביעוהו בבץ, וכמה פעמים ארבו לנפשו, כאמור· נשחיתה עץ בלחמו ונכריתנו מארץ חיים (ירמי׳ יא, יט)· ולא חדל להתרעם ולהתלונן על רוע מקרהו, ועל קשה יומו, באמרו אוי לי אמי כי ילדתני וגו׳ (שם טו, י), וכאלה רבות בספרו (שם יח, יח· כ, ז· כו, ז· לב, ג· לז, יג)· ובבחינה השניה כל הנביאים אשר לפניו אשר נבאו פרענות ויעודים רעים העתידים לבוא על העם ועל הממלכה, צפו למרחוק אשר חזו במראה הנבואה, אך עיניהם לא ראו, כי לא יצאו אל הפעל עד ימי הנביא הזה, והוא היה הגבר אשר ראה עני בשבט עברתו, בימיו תכפו הצרות, הוה על הוה שבר על שבר, עד כי הוסר המצנפת והורם העטרה, הודם הכסא ושבתה הממלכה, העיר חרבה והבית נשרף, והעם גלה מארצו· כל המכאבות האלה ראה בעיניו· וכל הפרענות מלאו בימיו, ע״כ רבו אנחותיו ולבו עליו דוי;

אפס בבחינה מה, היו אחרית ימיו טובים מראשיתם, כי האיש הזה אשר נבזה בעיני בני עמו, ונדוף מהם על אשר דרש שלומם וטובתם, האיש ההוא נשא ונכבד מאויבי עמו· כי המלך נבוכדנאצר, אחרי כבוש הארץ, ידע יותר להוקיר ערכו מבני עמו· ע״כ הטה אליו חסד גדול, חסד אשר אין לדמות מאויב מנצח, כי את המלך ושריו המית ועמו הגלה, אך את הנביא כבד, ויתן לו רשות לבחור מקום לשבת כאות נפשו, אם להשאר בארצו או להפרד ממנה, וללכת אל אחד המקומות אשר יבחר (ירמי׳ לט, יג, ידי מ, ד)· אך הנביא, אשר אהבת עמו דבקה בלבו, ורצה אבני קדש בית אלהינו, וחנן עפר אדמת אחוזת אבותיו, טוב היה לו להשאר בין ערמות עפר עיר ההפוכה, מהפרד ממנה, וישאר בין דלת עם הארץ

אשר

אשר הותיר נבוזראדן לעבוד את האדמה, תחת יד גדלי' בן אחיקם, ויחי להם למחזיק ולמעז במועצות ודעת. עד אשר הרג ישמעאל בן נתני' את גדלי' והציק לדלת עם הארץ אשר אחריו, והיה מגור העם מבית ומחוץ, מחמת פריצי בני עמם ומחמת הכשדים, וישאלו את הנביא הישבו בארץ ואם ימלטו מצרימה, והנביא אף כי הגיד להם בדבר ה' להשאר בארץ, אך כבר נלפת העם מהודה, ולא שמעו לקולו וברחו מצרימה, והיה הנביא הזה נמשך אחריהם מאהבתו אליהם. ומדי נדדו מארצו ללכת מצרימה, לא ידענו מה היה לו, כמה ימי שני חייו, מתי מת? ואנה נקבר? כי לא נמצא זכרון בספר משריד ימי חייו במצרים, זולתי תוכחת נבואה הנזכרת בפרשה מ"ד לבד. ובאו עליו ספורים מסופרים, כי העם רגמו אותו באבן במצרים על דברי תוכחתו, הנזכרת בפרשה ההיא. ויש מראים ציון קברו עוד היום לעוברי דרכים, במקום קרוב לעיר קירא. ויש אשר אומרים, כי אלכסנדר מוקדון, העלה את עצמותיו מארץ מצרים, וקברום באלכסנדריא עירו בכבוד גדול. אך הספורים האלה אין להם סופר מחזק נאמן לסמוך עליו בהם.

ב) מעמד האומה בזמן ההוא.

העיון הזה, ר"ל מעמד האומה ומדרגתם, במדיני ובמוסרי, נגלה ומבורר, כי היה בשתי הבחינות בתכלית הגריעות והשפלות. על מעמום המדיני, יורו לנו הספורים במלכים ב' ובד"ה ב', כי מאחרית ימי יאשיהו ועד גלות הארץ לא סרו מהיות עבדים נכנעים למס, ראשנה לפרעה מלך מצרים, ואחרי הטבח הגדול בכרכמיש שנצח נבוכד נאצר את פרעה, נשאו מלכי יהודה עול בבל, והיו למו למס עובד, והיו מלכי בבל מעדים מלכים ומקימים מלכים ביהודה כאות נפשם. והיו מגלים מהם פעם אחר פעם מרבי הארץ והשרים אשר מרדו בהם. והנביא ירמי' אשר שפע אור אלהי הופיע עליו, ידע כי כלה הוא מעצת עליון להכניע צואר העם תחת עול בבל, עד בוא יום פקודתה, ע"כ כל ישעו וכל חפצו היה, לבקש מפלט לעם

השקוע

השקוע בצרה מצוה גדולה ממנה, ויעץ את העם לסור אל משמעת מלך בבל, ולסבל ממשלתו לבלתי מורד בו · למורת עצת עליון כי לא תצלח, וגם אל הגולים בבל כבר כתב לבנות להם בתים לשבת, ויטעו שדות וכרמים ולהוחיל עד יום פקד יי אותם · אך הפשעים והמורדים אשר בעם משענים מנביאי השקר, חיו להפך מרצון הנביא · ולא נחו ולא שקטו במרידתם עדי הסבו השבתת הממשלה כלה וגלות כל העם · ועל שחיתת מדות מוסרי בעם יורו לנו תוכחות הנביא הזה, ונבואות צפניה אשר נבא בימיו, כנזכר בתל׳ ג׳ נביאים נבאו באותו הדור · ירמי׳ וצפני׳ וחולדה ·

ג) תוכן עניני הנבואות ודרכי מליצותיו ·

אמנם הדרישה בעניני הנבואות הנכללים בספר הזה, אם נדמה אותם לנבואות ישעי׳ ושאר הנביאים שקדמו לו, נמצא · כי נבואת ירמי׳ שונה מהם בב׳ הפנים האלה שאזכור, הפנים הא׳ כי נבואות ישעי׳ וכדומה אם שהם כוללים תוכחות ופורענות, אזהרות, ואיומים, ויעודים רעים הרבה, הנה יבואו בהם לעומתם הרבה מן הנחמות, והבשורות הטובות וייעודים טובים · אבל דברי הנביא הזה מלאים יעודים רעים, בכי יללה ואבל וקינה על שבר בת עמו · ורחוק רחוק שיוצץ מחרכי אמריו נצוץ אחד של נחומים ושמחה · הפנים הב׳ אין לשונו ומליצתו נשגבה כמליצת ישעי׳ · וזה מב׳ טעמים, הא׳ אם שהיה הנביא ישעי׳ בתולדה שלם ממנו במליצה, וסמך לזה, הוא אמר · יי נתן לי לשון למודים וגו׳ (ישעי׳) וירמי׳ אמר „ לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמי׳ א׳) · והטעם השני כי הלשון והמליצה תשפל או תתרומם לפי הענין המלבש בה והרעיון העטוף בה · והנה ישעי׳ אשר דברי נבואותיו הרבה נחומים וייעודים טובים ע״כ מליצותיו נשגבות וגם הרעות אשר ייעד בהם, הלא חזה למרחוק ולא התפעל נפשו מהם כ״כ · אך הנביא הזה, אשר כהו עיניו מרב הצרות אשר ראה, ולבו נשבר לשבר בת עמו, ורוחו עממה מיגונותיו איך תתרומם נפשו בעים רוח מליצה נשגבה · אך

בב״ז

בכ"ז דבריו אם שאינם נשגבים במליצה, הם עכ"פ חזקים ובנחיצה החודרים בלב שומע · תוכחותיו חזקות מוכיחות לעשות רשם בנפש· ויגונותיו ותלונותיו אף שהם כפולות ומכפלות המה מעירים ומעוררים· ואין תימה על רבוים, כי האיש אשר לבו מלא יגון אזי צנור לשונו, כנחל שוטף, ולא יספיקו לו כל המלות לצייר בהם הפעליות מכאובו ויגונו, להקל מעל נפשו כבד משאם, למען ירוח לו· והראי' ע"ז, כי מפרשה מ"ו עד נ"ב· כי חדל לדבר בעצב רוח ויגון על עמו, כי הם כוללים, דברי הנבואה על הגוים, בהם תרום רוחו, ותתנשא לשונו, וכל דבריו מליצות נשגבות ערוכות קצרות ושקולות, עד שכמעט אין להם ערך ויחס עם שאר עניני הספר בערך המליצה·

אמנם עניני הספר בבחינת עצמו נוכל לחלק לה' ענינים, כשלשת מיני הרעות, אשר מרדו חייו ומרו ועצבו את רוחו· א) יספר הרעות המוצאות אותו מבני עירו ואנשי ארצו, ולכן פתח ספרו דברי ירמי', כאשר הורו על הדקדק הזה בתל' באמר' ג' נביאים לפי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך נתלה נבואתן בעצמן, ואלו הן, דברי קהלת, דברי עמוס, דברי ירמי' (ר"ל לפי שספרו דברי עצמן, קהלת, אני קהלת הייתי מלך· עמוס, קשר עליך עמוס· וכן ירמי' שספר הרבה מן המאורעות עם אנשי דורו, לפיכך לא נאמר חזון ירמי' או דבר יי אשר הי' וגו' כ"א דברי ירמי'· ב) ספור רעת אנשי דורו, ורשעתם ופשעיהם· ותוכחתו עליהם, לעורר לבבם לשוב מדרכם הרעה, לטוב להם· ג) יעוד הפרענות הבאות עליהם בעונם, והתעוררות רוחו והתפעליותו מהם· וזולת ג' מינים האלה· יכלל ספרו היעוד הטוב הפדות מגלות בבל ופקידת העם לפי מלאת לבבל ע' שנה· ונבואות ופרעניות על הרבה מן העמים אשר סביב לארצו, וזהו תוכן עניני הספר·

ד) סגנון הלשון וסדור הדברים·

הענין הזה קשה מאד בספר הזה, לפי שנמצאו בו מענין הזה מן הזרות על כמה פנים· א) נמצאו בו הרבה מן חלשונות,

הלשונות, משמות ופעלים, היוצאים מחק דקדק הלשון, ומשפטיה, שנמצאו חלוף זכר לנקבה· יחיד ורבים, עבר ועתיד· וכן במלות, יבוא לרוב על במקום אל, את יחס הפעול משרש אותי במקום את מלות החבור משרש אתת· (ירמי׳ א, יו· י׳ ה, לג, ט· לה, ב)· ב) הרבה מן המלות הפוכי אותיות· וכן יחסרו בו מלות שלמות, הכתובות בצדם עפ״י תקון סופרים· (ואולי יחסרו ב׳ וג׳ מלות או יותר במקום אחד· כי ד״מ פרשה ג׳ מתחלת לאמר הן ישלח, אולי חסר· ויהי דבר יי אלי — כהתחלת פרשה ב· שם פסוק טז, ולא יעבה עוד — חסר· בפרשה לח כח· והיה כאשר נלכדה ירושלים — או הוא נוסף או חסר בו השלמת הענין), ע״כ רבו הקרי והכתיב בו יותר מכל הספרים זולתו· וכת׳ הרב אברבנאל, הספר ירמי׳ שוה בכמות הכתיבה לחלק התורה מבראשית ועד בא אל פרעה· וע״ז הקרי והכתיב בחלק הזה מהתורה כ״א· ובס׳ ירמי׳ הם פ״א שהם קרוב ד״פ כפל· ג) העדר סדור קדימה ואחור בזמן בהרבה מן הפרשיות, כי פרשה ל״ה נבואה שבימי יהויקים והפרשה שלפניה, נבואה שבימי צדקיהו, שהיה אחרי יהויקים· וכן נמצאו פרשיות כוללות ענינים שונים שאין להם התיחסות חבור והמשך לא בענין ולא בלשון· והמקומות אשר העירבוב הזה יותר מורגש בהם הם, פרשה, ט, י, יא· מורכבות מענינים רחוקי היחס וההמשך, ושנוי דרכי לשונותם ומליצותם· (ד הרבה משקלים בנוים על תבנית ל׳ ארמית וכשדי, וכן יבואו בו שמות ופעלים מל׳ ארמית· והנה כל הזרות האלה ראוי לישב אותם· ואשר אין לישב ראוי לדעת סבותם·

והנה החכם דון יצחק אברבנאל לא נשא לו פנים לנביא השלם הזה, לשלל ממנו צחות המליצה ושלמות דקדק הלשון, שמע לשונו „אמנם בשלמות המליצה, אחשוב אני שלא היה „ירמי׳ שלם בסדור הדברים ויפוי המליצה כישעי׳ ונביאים אחרים, „ומפני זה תמצא פסוקים רבים, יחסרו להם מלה או מלות כו׳· „והיתה הסבה בזה, היות ירמי׳ נער בשנים בתחלת הנבואה „ולא הי׳ עדין שלם בדרכי הלשון ובסדריו וביופי המליצה, כאמרו

„לא

„ גם ידעתי דבר כי נער אנכי כו׳ · ואמנם בשלמות יושר הכתיבה
„ ודקדוקו אחשוב ג״כ שלא נשלם בו מהסבה שזכרתי , והנה ע״ז
„ יורה הקרי והכתיב · כתיב ולא קרי קרי ולא כתיב שנמצאו בספרו
„ יותר מבשאר הנביאים״ · והאריך מאד לתת טעם וסבה לקרי
וכתיב הנמצאים בכתבי הקדש בכלל , ואמר שהם על ב׳ מינים ,
המין הא׳ שכתב הסופר מחבר הספר בעצמו הכתיב אשר הוא
שלא כתיקון הלשון בכוונה , לרמוז בו ענין נסתר · ועזרא הסופר
מסדר המקרא כתב הקרי מבחוץ , המתישב על כוונת הענין
לפי הפשט הנגלה · והמין הב׳ מלות אשר כתבם הכותב בזרות ,
מהעדר ידיעתו בדקדק הלשון והמליצה הישרה · כשגגה היוצאת
מלפני השליט , ותקן אותם עזרא הסופר בקרי אשר תלה מבחוץ ,
וסיום דבריו „ והנה רוב הקרי והכתיב שבאו בס׳ ירמי׳ זה כשתעיין
„ בם ובעניניהם תמצא כלם שהם מזה המין שכתבם ירמי׳ בטעות
„ ובשגגה ובא עזרא ופי׳ כשכתב אותו מבחוץ כפי תקון הלשון
„ והכתיבה ״, והנה לא די לנביא הרעות המצאו אותו בחייו , כי
עוד יותר מאלפים שנה אח״כ , הרים בו יד אחד מגדולי מפרשיו ,
לשלל ממנו שלמות הדקדק והמליצה · ועיין בהקדמה הכוללת
לחבור הזה מה שכתבתי שם ·

ואנחנו אם נרצה לשים התנצלות מה בעד הנביא לבלתי פגוע
בכבודו , לשלל ממנו ב׳ מיני שלמיות האלה · ולישב
שאר הזרות הנופלים בספר מאשר זכרנו , לא יכון לנו בלתי אם
נדרש בראשנה מי כתב ספרו , ועל איזה אופן חובר וסדר
פרשיותיו וקורותיו אשר לו עד באו לעזרא הסופר מסדר מקראי
הקדש ·

ונשאל בראשונה פי חכמי התלמוד מה דעתם בזה , והנה
הם אומרים (ב״ב יד , עב) ירמי׳ כתב ספרו וספר מלכים וקינות ·
והנה מדבריהם אלה אין להכריע אם דעתם ירמי׳ בעצמו כתב ספרו
בכתיבת ידו , או ברוך בן נרי׳ כתב כאשר יקרא אליו מפיו · כי
הם אמרו ירמי׳ כתב ס׳ קינות , והם אמרו ג״כ (מ״ק דף כ״ה
ע״ב) כי המגלה אשר שרף יהויקים (ירמי׳ לו) היה ספר קינות ,
ושם נזכר בפירוש (שם פסוק ד) ויכתוב ברוך מפי ירמי׳ וגו׳ על מגלת ספר ·

וכמו

וכמו שיחסו לו כתיבת הקינות מה שנזכר בפי' לפי דעתם שנכתב ע"י ברוך, כן יתכן שייחסו לו ג"כ כתיבת ספרו ע"ז הדרך. **אמנם** מה דעתם כי המגלה ששרף יהויקים היתה מגלת איכה, אם קבלה היא נקבל, ואם דרשה, נסמוך בזה על מאמר ר"י בירושלמי וכי אגדה אמנה היא אלא דרוש וקבל שכר. כי הדעת היותר מסכמת אל פשטי המקראות היתה המגלה הזאת נבואות ירמי' בעצמו מה שכתב ע"י ברוך מנבואותיו מראש עד שנת ד' ליהויקי' ולקיום זה יחוה דעת ל' הקרא מכמה פנים. א) אמרו: קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך. הנה זה לא יפול כ"א על הנבואות, כי מגלת קינות איננה נבואה אבל נכתבה רק ברה"ק, ע"כ סדורה בין הכתובים. ב) סיום הקרא: על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה. כל לשון הזה לא יפול על קינות. ג) אמרו: אולי ישמעו את כל הרעות אשר אנכי חשב לעשות להם וגו'. ובמגלת קינות נזכרו הרעות אשר יצאו לפעל. מכל אלה ידים מוכיחות, כי המגלה הזאת שכתב ברוך מפי ירמי' הי' גוף הספר. ויצא לנו מזה, כי לא רשם הנביא דבר מכל דברי נבואותיו על ספר עד שנת ד' ליהוקים, ע"י ברוך, והחבור הראשון הזה, שרף אותו יהויקים. ועי"ז לקח ירמי' מגלה אחרת ויכתב ברוך מפיו כל דברי הספר הנשרף, ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (שם) שהם הנבואות המתחדשות משנת ה' ליהוקים עד שנת י"א לצדקיהו.

ואשר מאשר ומקיים עוד ההנחה הזאת, (שהתחלת חבור הספר היה בכמו שנת ה' ליהוקים). א) כי כל הפרשיות אשר פרט הנביא בהם שנת המלך לא פרט כי אם במה שמשנת ד' ליהוקים ואילך, והסבה בזה, כי מאז והלאה רשם דברי נבואתו תכף על הספר ידע לפרט בהם השנה, אבל הנבואות שנבא קודם לכן. אולי מרוב ימים יפקדו מזכרו, ולברר לך זה ברור נגלה, ארשם לפניך הפרשיות אשר שנות המלכים פרטות בהן. או זמן המלך בלי פרט השנה. וזה כי יהואש ויהואחז ויהויכין אין בזמניהם פרט שנה כלל. זולתי יהויקים וצדקי'. בימי יהויקים פ' כה' שנת ד' פ' כו, תחילת מלכותו. פ' לה, בלי פרט.

פ'

פ' לו שנת ד' פ' מה שנת ד'· בימי צדקי' פ' כא, בלי פרט· פ' כד, תחלת מלכותו פ' כח שנת ד'· פ' כט, בלי פרט· פ' לב שנת י'· פ' לג, שנת י'· פ' לד, בלי פרט· פ' לז בלי פרט· פ' לח בלי פרט· פ' נ נא, שנת ד'· ב) הפרשיות הכוללות נבואות שמשנת ד' ליהויקים ואילך, הם יותר התיחסות הענינים, מהפרשיות הכוללות נבואות שקודם לכן, וזה ג"כ מטעם האמור, כי אלה אשר עבר עליהם זמן מן השנים, העלה אותם בספר כפי מה שבאו בזכרו, מבלי השגיח על סדור והמשך· ועם זה יתישב קצת מן הזרות הג' שזכרנו·

וגם שאר הזרות אשר זכרנו, יפסקו מהיות זרות כ"כ עפ"י ההנחות האלה, מה שיקשה לנו ברוב ההגהות ותקוני הסופרים, הוא, כי אינו דומה כותב ספרו מפי עצמו, אל הכותב ספר מפי השמועה· פעמים לא ישמע הכותב היטיב, או ישמע ולא יבין לכתוב המלה כן, ויכתוב טעות בלי אשמת המחבר· ולפעמים יהיו מלות דומות במבטא ושונות במכתב, והקורא יקרא המלה האחת והכותב יבין ממנו המלה הדומה לו· וגם הזרות הב' מהפוך האותיות והעדר מלות שלמות, ג"כ אין לתלות האשם אלא בהתרשלות הסופר· אמנם בהתיר הזרות הג' והוא הקדימה והאיחור· אין לנו דרך אחר לישבו, כי אם הספר הזה לא היה כתוב מסודר במחברת אחת, אבל היה מגלות מגלות, ועזרא וסיעתו אשר קבצו מגלות הספר לחברם, סדרו אותם כאשר מצאו מבלי השגיח על סדר הזמנים במקדם ומאוחר וכן דעת הרב אברבנאל פרשה לה·

והתרת הזרות הד' מערבוב ל' ארמית בין מליצותיו, גם זה אין זרות, כי בזמן שנבא ירמי' היתה האומה כפופה תחת יד מלכי בבל, והעם אשר יפשט צוארו בעול ממלכה אחרת אות הכנעתו נכרת תחלה על לשונו, כי למד לשונו לדבר בלשון עם המשתרר בו (עיין בהצעה לספר, אוצר השרשים)· והזרות הזה לא נמצא בספרו לבד כי אם לכל שאר הספרים אשר נכתבו ע"י ובימיו והם ספר מלכים ב' ויחזקאל· ודניאל רוב ספרו ארמית·

אמנם

אמנם הסגולות המיוחדות לנביא הזה, הוא לכפול פסוקים
במקומות מספרו, כמו, פסוק. העל אלה לא אפקוד, ואם
בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי, ופסוק, ואתה אל תתפלל בעד העם הזה,
ואל תשא בעדם רנה ותפלה ומה שמיוחד לו עוד· כי בנבואתו על
הגוים דרכו לשמש במליצות הנביאים שקדמו לו, כי בנבואתו
למואב, הרבה מליצות לקוחים מישעי' ובנבואה לאדום לקוחה
מנבואת עובדיה· ושני פסוקים (מה, מו) בפרשה לח לקוחים
מספר במדבר פ' כא, בשנוי לשון קצת· ועכ"ז אין לספק כי
כל הספר מראש עד פרשה נא ועד בכלל, כלה מיוחס לנביא
עצמו, ולכן חתם בו עד הנה דברי ירמי' אבל פרשה נב, תוספת
אחר והיא לקוחה מס' מלכים ב'· והראי' ע"ז כי נשנה בה
דברים אשר כבר ספרם הנביא בפרשיות הקודמות מהרבן הבית
וגלות צדקי'· ועוד כי באו בה ספורים מהתנשאות יהויכין ע"י
אויל מרדך, אשר אין הדעת נותנת שיהי' הנביא עוד בעת ההיא,
ואם חי רחוק רחוק היה שידע אשר נעשה בבבל והוא היה
במצרים, אבל מנהג מסדר הנביאים היה לסיים דברי הנבואה
בספור דברי הימים, אשר דברי הנבואה מתיחסים עליהם, כאשר
נהג המנהג הזה בחלק הראשון מספר ישעי'· ועם זה נשלם מה
שראיתי לשים מבוא לספר הזה·

ווינן יום ה' יוד טבת תקסט לפ"ק·

יחזקאל

א) חיי הנביא ומשך זמן נבואתו !

הנביא השלם הזה, ר"ל יחזקאל ע"ה, גם הוא היה מיחוסי כהונה כירמיהו, אשר בזמנו היה ובימיו נבא · אך ירמי׳ נבא בארצו, ארץ אבותיו, ורבי נבואותיו לפני חרבן הבית · ויחזקאל נבא חוצה לארצו, על נהר כבר בארץ כשדים, כי הוא גלה עם הגולה הראשנה, אשר הגלה נבוכדנאצר עם יכני׳ מלך יהודה · ורבי נבואותיו אחר חרבן הבית ·

הזמן אשר בו החל הנביא להנבא, נמצא בראש הספר שנים מנינים מפרט · המנין הראשון, נראה שהוא מידי הנביא בעצמו, כי בא בל׳ מדבר בעדו, והוא סתום ; כי פתח ויהי בשלשים שנה, ולא פרט שלשים למה ? המנין השני, נראה שהוא תוספת מידי אחר, כי בא בל׳ נסתר, (עיין רש"י), והוא מפרש : בחמשה לחדש, היא השנה החמשית לגלות המלך יהויכין והמפרשים חלוקים במנין הל׳ שנה, רש"י ורד"ק עפ"י סדר עולם, מפרשים ל׳ ליובל · מנין אשר אין מנהג נביא למנות אחריו, ויש אשר אומרים שלשים לחייו, אך לפי"ז ראוי לומר בן שלשים שנה, וי"ת בתלתין שנין לזמן דאשכח הלקיה כהנה רבא ספרא דאורייתא · ודעת מפרשי הנצרים, כי הל׳ שנה, לכבוש ארץ אשור ע"י נבוכדנאצר הראשון אבי נבוכדנאצר הגדול, והיתה מלכות בבל ממלכה גדולה · כי כן המנהג

למנות

למנות המלכים, מזמן שרבה בו מלכותם · כי בסוף ד׳ ליהויקים מלך נבוכדנאצר השני (ירמי׳ כה א) יהויקים מלך בכלל י״א שנה (מ״ב כב, לג) · אחריו מלך יהויכין וגלה לג׳ חדשים (שם כט, ח) · חמש שנים לגלותו נבא יחזקאל, שהיא שנת י״ב לנ״נ. כיצד ז׳ ליהויקים וה׳ ליהויכין הם י״ב שנה · והנה נ״נ אביו מלך כ״א שנה, נמצא הל׳ שנים א״כ אינם מתחלת מלכותו כ״א ג׳ שנים אח״כ מזמן כבוש ארץ אשור ונכנעה תחת שבטו ·

אמנם עד מה ארכו ימי נבואתו · אין לנו זמן מפרט מגיע יותר מכ״ב שנים, כי בנבואתו על צר מפרט, ויהי בעשרים ושבע שנה (שם כט, יז) · וזה לפי דעת המפרשים פרט הזה לגלות יהויכין, אך לפי דעת ס״ע, כי הפרט הזה למלכות נ״נ, לא ישאר פרט מפרש לזמן נבואתו כ״א כ׳ או כ״א שנה, ממה שנאמר: בעשרים וחמש שנה לגלותנו (יחזק׳ ח, א) · ומה שהוסיף על השנים האלה אין לברר · ויתר דברי ימיו, ומותו וקבורתו, הג״ע אלינו ספורים מהם, אספרם כאשר הם רשומים בספרי מגידים האלה · והוא שמת בבבל בחיי נ״נ, וקברו בין כבר לפרת, וציונו מראים עוד היום, כי כנסת גדולה סמוכה לו · נקראה כנסת יחזקאל · ובמקום הכנסת יש כמו ס׳ מגדלים ובין מגדל ומגדל כנסת, ובחצר כנסת יחזקאל בנוי׳ התיבה ואחרי הכנסת קבר יחזקאל ועליו כפה גדולה · בנה יהויכין, אחרי נשאו אויל מרדך, בנין יפה מאד, והוציא עליו כסף רב מנחלות שדה וכרם אשר נתן לו המלך ונר תמיד דולק על קברו · והמקום הזה ר״ל כנסת יחזקאל, מקום מקודש לישראל, באים ממורחקים להתפלל שם מר״ה עד יה״כ, שבו בפרק מת הנביא · וביה״כ בכל שנה ושנה מוציאין ס״ת מגויל כתיבת יד הנביא וקורין בה · ושם בית מקדש מלא ספרים מבית ראשון ושני, וכל המת בלא בנים בסביבות הארץ יקדיש ספריו לבית הזה, כל אלה מספורי מסעות ר׳ בנימין מתודי״לא וע״י החזיקו איזה סופרי העמים במסעיהם, והמאמין לא יחוש ·

ב) מעמד האומה משך נבואתו :

אמנם הדרוש הזה ר"ל איך היה מצב האומה בחינת מעמדם המדיני והמוסרי, אין צריך הרחבת דברים, כי באשר חלה נבואתו בזמן ירמי' ע"כ תדרשנו משם ותמצא ואין לי לברר כי אם מה שמתיחס בבחינה הזאת על אנשי הגולה אשר הנביא הזה חי ונבא בתוכם. וע"ז אומר כי רוח אחת לגולים האלה עם שאר אחיהם אשר נשארו עוד בארצם, כי כמו שאלה הקשיהו לבבם. לבלתי שמוע לעצת ירמי', אשר יעץ אותם לתת צוארם בעל מלך בבל עד בא יום פקדתם של קץ ע' שנה, והמה מרו את פיו ומרדו במלך עז מהם, כן הגולים לא נפלו מהם ברוח מרד, וסרבנות מול דברי הנביא אשר בקרבם.

ג) עניני הנבואה הנכללים בספר הזה !

אמנם עניני הנבואות הנכללים בספר הזה, מהם שוים באיכות לנבואות ישעיה. ומהם לנבואות ירמי', ומהם שונים משניהם, והם בכלל על אלה המינים. א) תוכחות להגיד לבית יעקב פשעם ולישראל חטאתם כישעי' וירמי'. ב) אזהרות והערות לשוב מדרך הרעה. כאלה שקדמו לו. ג) פרענות וענשים הרעים שמגיעים לעמו, מהשבתת המלוכה, וחרבן הבית וגלות יתר העם. וכל תוכחותיו ויעודיו הרעים היו על העם הנשאר בארץ, וכל מגמת פני נבואתו פנה ירושלים, באשר תשאהו רוח הנבואה כמה פעמים ותושיבהו ירושלים. אך בנבואותיו היה מראה לאשר בגולה ומודיע להם הרעות המגיעות לאחיה' אשר בארץ. ובענין הזה הוא נדמה יותר לירמי' כי בימי שניהם עברו הרעות האלה והגיעו לפעל, אך באשר לא התפעלו עיניו מהרעות האלה כירמי', לרחקו מן המקום, וגם לא היה נרדף מבני עמו כמוהו, ע"כ לא ישוה לו בדברי קינה ותלונה וילל ה. ד) נבואות על מפלת העמים אשר

בסביבות הארץ, מהעוזרים לרעת ישראל, כנבואות ישעי' וירמי'.
ה) יעודים טובים וכשורות ונחמות על גאולה העתידה, ולמכוון הזה יכתוב תבנית הבית העתיד להבנות, לכל מדתו גבהו וארכו ורחבו לכל גבוליו בתכלית פרטי השעור. וסדר העבודה ומחלקתיה ומחלקות הארץ לשבטי בני ישראל. ענינים אשר לא שוה לו נביא בהם. ו) וכן במה שמכפיל לצייר מראות אלהי' בפרטי הציורים והרמויים הוא יחיד בענין זה.

ד) דרכי מליצות הספר ומשליו:

אם אמנם מאמר מסכם הוא מחכמים השלמים והוא אמת, כי עם הנבואה נקשרים מושגים משל ומליצה, ומקויים המאמר הזה בנבואות ישעי' כלה, ובירמי' רובו, אך כשנבחין דברי הנביא הזה, נמצאם בבחינת המליצה הנשגבה מעט מזעיר נפגש בדבריו והם בטלים במעוטם. אך לעמת זה בבחינת המשל הוא יחיד ונבדל מכל חבריו הנביאים. בכמות ובאיכות. בכמות, כי רבו המשלים בספרו לבדו יותר מהבאים בשני הספרים הקודמים. באיכות, כי כבר בארתי בהקדמתי לס' ישעי' (ובאוצר השרשים שם משל) כי המשלים ב' מינים הא' הנמשל נכלל במשל ומובן ממנו. והב' שהמשל לבד והנמשל אחריו לבד. וממין הא' רוב משלי ישעי' אשר דרכו דרך מליצה נשגבה קצרה במלות ורבת הענין. וממין הב' כל משלי הנביא הזה. כי הוא מרחיב המשל ומצייר אותו בכל חלקיו ואח"כ מביא הנמשל ומפרט כל חלק מחלקי המשל הרומזים על כל פרט ופרט מהנמשל. ולא עוד אלא שדרכו להגשים כל רעיון במשליו ולעשותו מוחש. וסמני התכונות האלה אשר יחדתי משליו בהם משאר הנביאים תמצא הכל בפרשה הראשנה, שמצייר בה מראית אלהים ונקראת מעשה מרכבה. ואין דעתי בזה לפרש אותה, כי אין זה מכווני. ולא קרוא אנכי לזה ולא מצאתי את לבבי מכשר לו, וגם גדולי המפרשים הקדמונים, נלאו לשתת מי מנוחה בפירוש הפרשה

ההיא · כי החוקר ישים בה כוונה פילוסופי , והמקבל ימלא אותה רמזים וסודות נסתרות · אך דעתי להגיד לך כוונת הנביא בפתיחת ספרו במראה הנורא הזה , וערך ספור המראה הזה עם ספור מראה שאר נביאים , כי זה ממכווני · דע כי כל הנביאים מגדולי המעלה הנקראים בשם , ונבחרים להיות שלוחי השם · לענינים נשגבים מתיחסים על כלל האומה , המה פותחים תחלת נבואתם וחנוכם ומלוא ידם לשליחות היקרה הזאת במראה אלהית , מאז החל רוח אלהים לפעם בם בראשנה · ומנהג הזה תמצא מאדון הנביאים משה ועד זכרי' · במשה נאמר · והנה הסנה בוער באש (שמות ד) · באליהו : והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים וגו' (מ"א יט. יא) באליפז : ורוח על פני יחלף וגו' (איוב ח) בישעי' : ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וגו' (ישעי' ו) ואתה כשתבחין הערך אשר בין ישעי' ויחזקאל בספורם מראית אלהים לא תמצא משל יותר מתישב להגדיר ההבדל שביניהם , ממאמרם בחל' (חגיגה יג , עב) אמר רב' כל מה שראה יחזקאל ראה ישעי' · למה יחזקאל דומה ? לבן כפר שראה את המלך · למה ישעי' דומה ? לבן כרך שראה את המלך ע"כ · כוונתם במשל הזה לרמז על ב' מיני הבדלים · הא' בן כרך הרגיל יותר בראות גדולת המלכות והוד שריו , ע"כ בראותו המלך , איננו נבהל ותמה ואיננו חש להאריך בספור כל פרטי הדברים אשר ראה במעבר המלך · וכן ישעי' מקצר ועולה בספור במליצה קצרה בציור נשגב · ובן כפר תמה על כל מה שיראה ומפליא ומפליג ומאריך בספורו לצייר כל פרטי הדברים אשר ראה מקטנם ועד גדולם · והב' בן כרך יודע יותר לשער הדברים לפי ערכם מבן כפר אשר כל נוצץ זהב בעיניו · וכל מה שתהי' השגת הנביא גדולה ירחיק ההגשמה יותר ממראה הנבואי שלו · וכל שתהי' השגתו קלה מראותיו ומשליו יותר מוגשמים ומוחשים , ולכן תמצא במראה הזה דמות מראה וקול · ומנהג הזה נוהג בכל משליו , בישעי' נאמר : ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה וגו' ויגע על פי וגו' , לרמז בו קבלת

שפע

שפע נבואי כת"י · וביחזקאל אמר לענין זה : אכל את המגלה וגו' ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק · וכן מנהגו לעשות מעשים מוחשים , לרמז על איזה ענין והודעת הדברים , כחקיקת ירושלים על לבנה · ועשות מצור , וחלוקת השער ורבים כאלה ·

ד) סגנון הלשון וסדור הפרשיות :

אמנם כן , כל הזרות אשר נמצאו בספר ירמיהו כאשר סדרתים שם במבוא · הנה הנם ג"כ בספר הזה , ואם אינם שוים בכמות הם שוים באיכות , כי גם בו נמצא לשונות רבות יוצאות מחק דקדק לשון עברית , וחלוף זכר ונקבה יחיד ורבים נכח ונסתר , ולכן הרבה בו ג"כ חסרות ויתרות קרי וכתיב ותקון סופרים · ומלות בנויות על מבטא משקל ארמית · או מלות ארמיות · וחסר בו לפעמים חבור והמשך הענינים שבפרשה אחת · ולא נשמר סדר הזמן מקדם ומאחר בפרשיותיו , אשר זמני השנים מפרטים בהן · והרב החכם דון יצחק אברבנאל גזר אמר ויקם משפט אחד לב' נביאים האלה לשלל מהם ידיעת דקדק הלשון · אמר : „ הן „ אמת שיחזקאל הנביא לא היה בקי בל' הקדש ולא בכתיבתו „ כמו שזכרתי בירמי' ולכן באו בו מלות זרות , ואותיות מהם „ חסרות ומהם יתרות הרבה פעמים בדבריו כו' „ ואנכי ממת ששמתי התנצלות בעד ספר ירמי' יספיק מהם להתנצל ג"כ בעד הספר הזה , כי כפי הסכמת חכמי התלמוד (ב"ב יד) הוא בעצמו לא כתב ספרו , כי אם אנשי כנסת הגדולה · וזה לא יובן על אופן אחר , כי אם הם מצאו מגלות מגלות מפוזרות , והעתיקום מכתב לכתב וסדרום לחבור שלם · היפלא איפא אם יפלו כמה ספקות לסופר המעתיק כתב יד אחר אשר נכתב זמן רב לפניו , אם בצורת האות , או מכבד הקריאה מפני ישנו · וזאת הסבה ג"כ בהעדר סדור פרשיותיו , אשר הוא זרות כולל ג' ספרים האלה יחדו

יחזקאל

ישעי' ירמי' ויחזקאל , כי יען לא חברו ספריהם בסדור מיוחד בכרך אחד · והשלמים האלה אנשי כנסת הגדלה , היו נשמרים מאד לנפשותם כי באמונה היו עושים לבלתי שנות דבר אחד מלבם בכתבי קדש האלה אשר מצאו , וכה היה מנהגם בזרות הקריאה , ממה שנדמה בעיניהם ישר תלו על גב הכתב בקרי · והניחו הכתיב על מקומו כאשר מצאוהו · וכמו כן לא רצו לשנות סדור הפרשיות , ואם מצאו ב' פרשיות כתובות על מגלה אחת היניחום כמו שהם אף שהיו רחקים בזמן מרחק רב ·

עוד מקרה אחד קרה לשלשת הספרים האלה וגם לנביאים הקטנים הנכללים בתרי עשר , להמצא בהם מקום או מקומות , מלשונות זרות · אין להם הבנה וכונה ולא קשר ענין כלל , ואבדו עשתנות המפרשים והמבארים לחתור אל המכון במאמר , והוא בכל הדחוקים אשר נלחצו ונדחקו לישבו נשאר זר כאשר היה , כסהו ענן וערפל וחשכו גדולה נופלת עליו וימש חשך · ואביא דמיונים מג' ספרים האלה : כי לא מועף לאשר מוצק לה וגו' (ישעי' ח , כג) : וברד ברדת היער (שם לב , יט) : אדני עליהם יחיו וגו' (שם לח , טו) מעצר וממשפט לקח . וגו' (שם נג , ח) הן אתה קצפת ונחטא וגו' (שם סד , ד) : הירוע ברזל מצפון ונחשת (ירמי' טו , יב) כי המשא יהי' לאיש דברו (שם כד , לו) : יען המנכם מכל הגוים (יחזק' ג , ז) לא מהם לא מהמונם וגו' (שם ·) או נשיש שבט בני מאסת כל עץ (שם כא , טו) כי בחן ומה אם גם שבט מאסת לא יהי' (שם יז) · ועוררתי ע"ז במקום הזה , כי מכל הלשונות הקשות שבנביאים , יתרבו בספר הזה מבכלם , מפני זרות השמוש במלות היחס ומלות הקשור המורים על חבור המשפטים והתיחסם זה על זה , וכמו כן באותיות השמוש הבאות במקומם · ולכן לא יעבר הקורא שתים ושלש דלתות אשר איננו נגף בזרות וקושי כזה , והסתום והעמום מכל , ח' פרשיות האחרונות · מבנין הבית וגבוליו ומדתו וצורתו · עד שאמרו עליהן בתל' „ פרשה זו עתיד אליהו לדרשה „ . וקרוב היה בעיניהם לדחות הספר

הזה

הזה מטור הנביאים, אמרו בתלמוד (שבת דף יג, ע"ב) אמר רב יהודה אמר רב, ברם זכור אותו האיש לטוב, וחנניה בן חזקיה שמו (ובחגיגה דף יג ע"א נשנה המאמר הזה, ונזכר וחנינה בן חזקיה שמו) שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה, מה עשה העל' ש' גרבי שמן וישב בעליה ודרשן. שוב אמרו (חגיגה יג, עא) מעשה בתינוק שהיה קורא בבית רבו בס' יחזקאל והיה מבין בחשמל, יצתה אש מחשמל ושרפתו בקשו חכמים לגנוז ס' יחזקאל. וא"כ כל הזרות אשר נופלים בספר הזה אולי ג"כ אינם מחסרון הסופר, כ"א מקוצר המשיג ועם זה נשלם מה שרציתי להקדים למבוא בספר הזה:

וויען יום ד' טז טבת תקסט

מבוא

מבוא

אל תרי עשר

הושע

א) חיי הנביא ומשך זמן נבואתו ?

ראש דברי הספר נוקב שם הנביא ושם אביו ושמות המלכים שבימיהם נבא · והוא אמרו : דבר·יי אשר היה אל הושע בן בארי, בימי עזיהו יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל · הנה פרט שמו ושם אביו ולא פרט משפחה שבט ועיר, ואמרו במדרש ילקוט שהוא בארי אשר נזכר בד"ה (א' ה, ו) אשר הגלה אותו תגלת פלאסר מלך אשור והוא נשיא לראובני · וממה שפרט שמות ד' מלכים שבימיהם נבא, הודיע הזמן שבו חי הנביא והזמן שנמשכ' נבואתו · אבל מה שצריך בירור, אם איפשר למנות מראשית ממלכת עזיהו ועד תכלית ימי יחזקי' ואם לא · ולזה אומר כי מספר שנות המלכים ישלול האיפשרות הזאת, כי לפי מראה עיני הרואה בלוח שנות המלכים (במבוא לס' מלכים) ממלכות עזיהו עד תכלית ימי יחזקיה קי"ג שנים · וא"כ תפסת מרובה לא תפסת, ולתפוס המעוט מסוף ימי עזיה נ"כ אי איפשר, ממה שפרט ובימי ירבעם בן יואש, והוא ירבעם מת בשנת כ"ו לעזיהו, ועזיהו מלך אח"כ עוד כ"ו שנים · ע"פ

נתפוס

נתפוס המספר הממוצע והוא מסוף ימי ירבעם שהם תוך ימי עזיהו ועד תחלת מלכות יחזקיה · והוא יכיל זמן של ס׳ או ס״א שנים · כיצד ? כ״ו לעזיה, י״ו ליותם י״ו לאחז ושנתים ליחזקיה הרי ס׳ שנים, והוא המספר אשר אין לפחות ממנו · ואולי לכוונה הזאת, פרט לנו הכתוב שם ירבעם בן יואש, נוסף על עזיה, שמלכו בזמן אחד, לתת לנו בו גבול באיזה זמן נתחיל למנות לשנות עזיהו · לא מראש ולא מסוף אלא מתוך · אך לפי ברור החשבון הזה יקשה עלינו לקיים המדרש הנזכר, שיהיה בארי אבי הנביא אשר הגלה תגלת פלאסר, והגלות הזה היה בשנת כ׳ לפקח שהוא שנת ד׳ לאחז וכשתצרף שני האב על שני הבן יהיה בארי זקן ושבע ימים מאד, ומוכה עלינו דחוקים ללא צורך · והנה הראב״ע בפי׳ להושע כתב מ׳ שנה לפני גלות שמרון נבא הושע · ואני לא ידעתי איך יכל לצמצם מלכות ארבעה המלכים הנזכרים במספר של ארבעים שנה · ומה שמאשר ומקיים ההנחה הזאת שלא יצוייר התחלת נבואת הושע כי אם בקץ ימי ירבעם, הוא

ב) מעמד האומה בזמן ההוא

מה שיש לשפוט מדברי הנביא ותוכחתו, היתה האומה בתכלית הפחיתות ורוע הענין במעמדם המדיני והמוסרי · אם במדיני, היה העם נלחץ מיד אויב אשר עלה עליו להלחם · ע״כ בקשו עזר מאשור וממצרים באמרו (הושע ז, יא) מלרים קראו אשור הלכו · ומה שיגידו לנו דברי הימים המעטים הנמצאים ממלכות ירבעם, לא לבד שלא היו בענין רע בימיו לבקש עזר מצריו, הלא נהפוך הוא, כי גברה ידו במלחמותיו להרחיב גבולי ארצו מכל אשר לפניו · כמ״ש (מ״ב יד, כה) הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה וגו׳, ומימות ירבעם עד ירבעם לא קם כירבעם, אך במותו כהה עין העם׳ כי עברו ימים רבים לא יכול איש להתחזק על כסא ישראל; ורבים המתפרצים למלוך וקשר זה על זה והרגו וישב על

כסאו ימים ובא אחר וקשר על זה והרגו · ובימי מבוכה כאלה , ירבו גזל רש עשק וחמס בעיר ושפיכת דם ואין קצה לכל התועבות הנעשות בשערורית המדינה , ובהחלק העם למחלקות רבות כאלה , וכל כת יבקש לגבור להושיב איש בחירו , על כסא המלכות · ויבקשו להם עוזר מסביב , כמו שנאמר : (מ״ב טו , יט) ויתן מנחם לפול אלף ככר להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו · ובכן אלה מצרים קראו ואלה אשור הלכו · ועם מות ירבעם פסקה המלוכה מבית יהוא כי זכריה לא ישב על כסאו כי אם ששה חדשים , ושבתה מלכות ישראל , כי אז החלו הגלות תוכפות זו על זו , ראשנה פול · ואחריו תגלת פלאסר ואחריו שלמנאסר מלכי אשור , והגלו את השבטים זו אחר זו · ואם במעמדם המוסרי נראה מן ·

ג) תוכן עניני הספר

אם נשקיף על תכן עניני הנבואות בכלל הנכללים בדברי הספר , שלשה ענינים המה עליהם יסבו כל מליצותיו ומשליו ודמיונותיו , והם תוכחה , ענש , נחמה · התוכחה , שהוא מיסר העם בהוכיחו רעותיהם על פניהם , עד מה הרבו להרשיע · נגד אלהים ואדם · באלהים בגדו כי הפרו בריתו , וסרו ממצותיו ללכת לעבוד אלילים אלמים · וגם באדם עברו ברית אהבה וחברה ורעות , בגנוב גזול ורצוח · הענש , אחרי אשר מונה מספר לחטאים ולפשעים ולעונות ייעד הענשים אשר יסבו להם מעשיהם , והענש הכללי הוא גרוש וגלות מארץ אחוזתם לנדות בארץ אויב , כי זה כלל מוסד לכל הנביאים מימות משה אדון הנביאים , לפרש להם על פי יי מה יעשה להם בפשעיהם לכל חטאתם , לגרש אותם מארצם ולהפיצם בגוים ולזרותם בארצות · ואחר הענש יבוא האחרית , אשר הובטח לעם בראשית דרכו ג״כ ע״י אדון הנביאים , כי לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי · אם ישבו אל יי אלהיהם , ושב יי ויקבץ אותם מכל העמים אשר הדיחם שמה , והם דברי נחמת כל נביא לייעד להם

קיום ההבטחה הזאת · אמנם מעט מזעיר מאד מן היעודים הטובים המבטחים באחרית, מה שנזכרים בספר הזה, לפי שרבי דבריו על מלכי ישראל ועשרת השבטים ועליהם לא יחלו כל הגמולות האלה מהצלחה ואשר המיועדים ע״י שאר הנביאים למלכי יהודה, כי לעצם רשעם כל ימי ממשלתם, ספו תמו מן בלהות · לכן גם פרשה האחרונה שבה חתם ספרו לסיים בדברים טובים הם רק דברים מעירים ומעוררים העם לתשובה, כי אז ינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ולא להגיד להם גדולות ונצורות למרחוק לימים הבאים כמנהג שאר הנביאים · ויצא מכלל מה שאמרתי, למה שדברי הספר מוכיחים, שהאומה היתה בזמן נבואת הנביא בענין הרע משתי הבחינות שזכרתי המדיני והמוסרי, וממה שהוכחתי ג״כ כי לא יתכן שהגיעה האומה אל תכלית הרעות האלה כ״א אחרי מות ירבעם, א״כ ההנחה מבוררת שתחלת נבואת הושע לא תכון יותר משנת מות ירבעם ·

ד) סגנון הלשון ודרכי מליצותיו :

הספר הזה כלו מחמדי מליצות נשגבות, משלים ודמיונים ותמונות רצופות בו לרוב · והוא לפי סגנון לשונו מתחלק לב׳ חלקים · כי מפרשה א׳ עד ד׳ סגנון אחד להם, ושלשה פרשיות האלה דבוקים ואחוזים זה בזה ופניהם איש אל אחיו יתלכדו ולא יתפרדו · תחלתם משל אשת זנונים וילדי זנונים, והנמשל בהם הארץ והעם · והמשל הזה יתפשט בכל ג׳ פרשיות הראשונות · ובהם מתהפך במסבות הפעליות מקצה להמלה, משנאה לאהבה · ומאהבה לשנאה, ומחמלה לרגז, כי למה שהוא מצייר האומה באשה יפה מאורשת לאלהיה, ברוב אהבה וחבה, ובגדה האשה מרעה ובאלוף נעוריה · על כן ימשלו מרות הפכיות באישה · פעם יתקצף עליה כזכור רוע מעלליה, ומאיים אותה בענשים מפלגים, ועד מהרה ישוב ונחם, כי יתן על לבו יפיה ואהבת נעורים, ויבקש לפתותה בדברי רצוי

לסוף

לסור מדרכיה הרעים, והיא עודנה מחזקת ברשעתה, ויוסף לחרות אפו בה, ובכל זאת יתעורר מדת החמלה בו, ויבקש תחבולה לכבוש אותה ביד חזקה לשוב אל טוב טעם · זהו תוכן עניני שלש פרשיות הראשונות ועל המשל הזה תסבינה יחדיו, כל דבריהם מתהפכים מקצף לחמלה ומחמלה לקצף, אחרי אמרו : אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם (הושע א, ט) שב ונחם : אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה (שם ב, ג) · וממנו לקצף : ריבו באמכם (שם ב, ד) · וממנו לפתוי : לכן הנה אנכי מפתיה וגו' (שם ב, טז) ועד"ז הולך עד סוף פרשה ג', זולתי שבב' פרשיות הראשנות מדבר בגוף נסתר, ובפרשה ג' ידבר בגוף מדבר בעדו ·

אך מפרשה ד' ואילך חדל כל המשך והצטרפות משל ונמשל שלפניו · כי בו מתחיל לשפוך מרה ודברים קשים כגידים על חטאות העם ופשעיהם, ומפרט אותם אחת אחת · ולא ישא פנים לאיש, כי כל העם מקצה כלו סר יחדיו נאלחו אין עושה טוב אין גם אחד · והיה כעם ככהן ממלך היושב על כסאו ועד שר ועד נגיד ועד מחזיק בפלך כלם יעברו תחת שבט עברתו, וכן הוא מתגלגל מסדור החטאים אל הפורעניות ומהם אל סדור החטאים, ולפי שהוא מדבר בחמת התפעליות הנה מליצותיו קצרות וחזקות, הוא כונס כנד משלים ודמיונים ומראות ותמונות רודפות זו את זו, ולהט אש מליצתו לא יתנהו התעכב אצל משל אחד לצייר אותו בכל חלקיו, כמנהג שאר הנביאים, אך כמראה חבזק ירוצו משלים, והתמונות ידחקו זו את זו, ומדי החל בדמיון אחד יעבור ממנו לאחר ומאחר לאחר · וזה יהיה סבה ג"כ אל שיהיו דבריו סתומי ההבנה, לקצור לשונם · ומי לא יתפלא על קצורו בלשונו כאשר ישוב לרמז על ספור קדום : בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים (שם יב, ד) ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר, ובנביא העלה וגו' · ההעברות האלה והדלוג מזמן לזמן, נפלא ונעים במליצה · ולפעמים מרמז על מעשה קדום מפורסם בימיו, ונעלם מעינינו, כהוא אמרו : כשד שלמן בית ארבאל (שם י, יד) · ובמליצות קצרות

וחזקות

והזקות ונשגבות כאלה , אין זה זוות . אם הם עוברים חקי הלשון ומשפטי הדקדק · כי המליץ לא יוכל ללכת אסור בזיקים האלה להכביד עליו כבד משא דבריו, והמליץ אשר ירכב על כרוב רעיונים נשגבים וידא על כנפי רוח המליצה ודמיונו אש לוהט , לא ישים סד ברגליו · להתנהל לאט לאט כזוחלי עפר , ע״כ אין לבקש בלשונו מין ומספר וזמן כמ״ש בהקדמה לנ״א :

ה) מי כותב הספר ?

אמרו בתלמוד (ב״ב יד, עב) עזרא וסיעתו כתבו תרי עשר · אשר הספר הזה אחד מהם · וכבר עוררתיך על זה כי באמרם עזרא או אנשי כנ״הג כתבו ספר פלוני, אין הכוונה , שהם כותבים הלשון מלה במלה מבלי היות להם העתק דבר , כי זה דבר לא יצוייר , שיכתוב איש דברי זולתו אשר דבר לפני כמה מאות שנים מלה במלה ולא ישנה דבר גם בספור הגדיי, אף כי בדברי מליצה , אבל הכוונה שהם אספו דברי הנבואות שהיו מפוזרים, וסדרום על הסדר הנאות להם · ודומה בעיני כי הספר הזה כלו כתוב ומסודר מידי הנביא המחבר · ודבריהם בתל' לא על הפרט יצא , כי אם על הכלל כלה יצא · שהם סדרו הספרים על הסדר שהם בידינו , אבל הספר הפרט כתב הנביא אשר הספר מתיחס אחריו , כי אין דבר מספק עלינו היות הושע הכותב ומסדר ספרו , זולתי היותו מעט תמה, מנביא חזק המליצה כמוהו ובמשך שנים רבות כאלה שהתמידה נבואתו , ועם זה לא רבו דבריו ממספר הפרשיות המעטות האלה , ואולי זה הטה לב חכמי התלמוד לגזור כי אנשי כנה״ג אספו לקוטי הנבואות המפוזרות אשר נשארו מעט מהרבה · ועם זה נשלם מה ששערתי לשום מבוא לספר הזה :

יואל

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

הנביא השלם הזה . לא ידענו ממנו זולתי שמו ושם אביו · אבל לא שם עירו ושם שבטו, ולא הזמן שבו נבא · ומה שהעלים הספר ממנו, לא יועילו כל תחבולות לחתור אחרי צפונות ולגלות אותם אחרי שאין דרך ומבוא להעמיק בהם · וכל מה שאמרו בו הקדמונים והמפרשים המה דמויים אשר אין בהם שרש לסמוך עליו בהם · ובכל דברי הספר אין רמז ורמיזה לשפוט ממנו משפט רחוק על זמנו · על כן במפלא ממך בל תדרוש וגו׳ וכן פסק אומר הראב״ע בראש פירושו לס׳ הזה, אין דרך לדעת דורו · גם אל הנבואות הנכללות בספר הזה, אין הכרח לדעת זמן הנביא ·

ב) תכן עניני הספר

הספר הזה לפי מחלקות עניניו, כולל שנים ענינים שונים זה מזה · ומרוחקים זה מזה מרחק רב ואין ביניהם חבור והמשך כלל · הענין הראשון מפרשה א׳ עד פרשה ג׳ ספור משלחת ד׳ מיני ארבה, והמה משחיתים את הארץ ואת יבולה · והספור הזה מתאר בשרד מליצה נשגבה מאד מעשה ידי אמן, המליצה משולבה בציור חיל הארבה בדמיון חיל גבורים ערוכי מלחמה, ובקינה ויללה על שממת הארץ · ובהתעררות העם לתשובה , ובדברי נחומים בהסרת המשלחת · והענין השני · בשורות טובות ויעודים גדולים למרחוק · מהצלחות זמניות ואשר רוחני, ומעשיית שפטים בגויים הלוחצים את העם · והענין הזה כלל פרשה האחרונה ·

והנה הנביא הזה , נבדל משאר הנביאים אשר כערכו , כי הוא משתתף עמהם רק בענין הבטחת הטובות הגדולות והיעודים הנכבדים לאחרית הימים · אבל לא כמוהם חץ שוטט לשונו,

לשונו, בדברי תוכחות ומוסר ואיומים ואזהרות ופורענות, וכל אשר יאמר רק מי יודע ישוב ונחם ·

למה שכל המפרשים הנודעים לי (זולתי האברבנאל) כלם פה אחד לפרש ענין משלחת הארבה שבספר הזה כמשמעה, ואני בעיוני עלה בידי שלש טענות אשר אבקש מענה עליהם ·

הטענה הא' מדוע התרשל הכותב או מסדר הת"ע להזכיר זמן או שם המלך שבו חל נבואת הנביא? ולו יהיה כדברי האברבנאל שבנביא שאין דברי נבואותיו מתיחסים על מלך הדור ועל עמו, לא חשו לתלות שם מלך בראש ספרו · מ"מ היה מן הצורך לפרש זמן בראש הספר, בעבור מעשה הארבה שזכר, כי במלכים ובד"ה לא נזכר דבר מזה, מתי היתה המשלחת הזאת ·

הטענה הב' מה החרדה הגדולה הזאת אשר החריד הנביא בספור משלחת הארבה? כי אין המציאות הזאת זר ורחוק בארצות האלה, כי מקרה קוה ויקרה פעמים רבות בארץ הלזו, יבואו כדי ארבה לרוב ויאכלו יבול הארץ · ואין מכת מדינה כזאת כדי להרגיז יושבי הארץ בתרועה ובקול שופר עתה יותר מזולתו ולקרוא בקול נהי ויללה · אהה ליום כי קרוב יום ה' ·

הטענה הג' מה עסק לנבואה האחרונה עם ספור משלחת הארבה שלפניה? כי המשלוחת מעשה שהיה בימיו, והנבואה שבפרשה ג' ענין אשר יחול באחרית הימים ולא זה הדבר המסבב לי הפליאה, מה שיכלול ספר אחד שנים ענינים שונים מרוחקי הזמן מאד, כי אם על ההמשך וההצטרפות ששם הנביא בעצמו לנבואתו האחרונה, על מה שקדם לה · באמרו (שם ג, א) והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו' · והלשון הזה יסבול תכיפת הזמן, ממה שלא אמר והיה באחרית הימים · ואיך אפשר לכוין זה:

ואשר אחזה אנכי לפרוק כל הטענות האלה מעלי, לשום כוונה אחרת בספור משלחת הארבה שזכר הנביא · יהיה

הספור הזה מעשה יצא לפועל או לא, כוונתו במקום הזה משל. ונהג בזה מנהג הנביאים לשים משל בראש הספר ליסוד ומושג כולל לכל מה שיאמרו אח"כ בפרט, איש איש לפי ענין דבריו, הושע שעקר נבואותיו ליסר העם בפשעיהם לכל חטאתם לעזבם ברית אלהיהם ללכת לעבוד אלהים אחרים, שם ליסוד מונח המשל באשת זנונים וילדי זנונים, אמנם הנביא הזה, עקר נבואתו כללית לא בהצטרפות הזמן, אבל יגיד ענינים יקרים יקרו בימים הבאים, קרוב או רחוק? לא פרש. יבואו המון גוים על הארץ כדי ארבה לרוב זה אחר זה וישחיתו את הארץ ואת יבולה, והמשל והנמשל דומים מאד ומנהג הלשון הוא לתאר ביאת האויב לארץ בארבה בענין הרבוי והשחתה, כאמור (שופטים ו, ה) כדי ארבה לרוב. זהו כוונת ציור המשל. ועי"ז יתעורר העם לתשובה ולתפלה ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו. ואח"כ יבואו ימי הגמול בהשתפך שפע אור אלהי על נפשות כל בשר ושאר הענין. והרב האברבנאל שוה לי בעקר הכוונה, כי הוא מסכים ג"כ כי משלחת הארבה הוא משל. אך הוא יפרש ד' מיני ארבה, רומזים לארבע מלכיות. יבחר בו אשר ייטב בעיניו הרמז הזה, ואנכי לא ידעתי דבר מסייע או מתנגד לזה.

אמנם מה שנוגע לסגנון הלשון ודברי מליצות הספר, הנה מתקו מליצותיו מדבש ורכו משמן. לא חסר להם סגולה מסגולות המליצה, כי המה נשגבות קצרות וחזקות, ועם זה הם נעימים לנפש וערבים לאזן. אין בהם עלומי הכוונה וסתומי הבנה:

עמוס

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

ארבעה דברים פרט לנו הכתוב בנביא השלם הזה. שמו, ומלאכתו, ושם עירו, והזמן שבו נבא, בפרט אחר פרט.

פרט · שמו עמוס, מלאכתו איש מקנה, ועירו תקוע קרובה לירושלם כמו שלש פרסאות ומקום מרעה · וזמן שבו נבא, בימי עזיהו וירבעם, אשר שניהם מלכו כאחד, והפרט השני שנתים לפני הרעש, אשר היה בימי עזיהו, והוא לנו מעוט התועלת, כי גם שמזכירו הספר בדבר ידוע ומפורסם בזמנו, וגם זכריה רומז עליו (זכרי' יד, ה) כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה, אין אנו יודעים באיזה שנה משנות עזיהו היה הרעש הזה· אמנם דעת החכמים בתל' שביום גשתו להקטיר לפני מזבח ה' (ד"ה ב, כו, יט) היה הרעש, והיה זה בשנת כ"ז למלכותו לפי דעתם · אמנם לפי החשבון המסור לנו (עיין במבוא למלכים ולהושע) מת ירבעם בשנת כ"ו לעזיהו, א"כ לא נבא הנביא כ"א כמו שנה אחת לפני מות ירבעם והוא רחוק · זולת מה שיקשה על זה משנות יותם, שהיה במות אביו בן כ"ה שנים ודוק · אבל יותר נכבד לנו ידיעת מלאכתו, כי לא היה בתולדה מיוחסי המשפחה כנביאים אחרים, כאשר מעיד הוא בעצמו: (עמוס ז, יד) לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, כלומר לא הייתי מוכן לזה בתולדה ובלמוד · אך יי אלקים דבר מי לא ינבא? עוד מודיע לנו הכתוב בראש הספר, כי הנביא הזה, אף שהיה מתקוע בארץ יהודה, מצודת נבואתו פרוסה בבית אל אשר בארץ ישראל · כאמרו אשר חזה על ישראל, (שם א, א) כאשר אבאר הסבה להלן:

ב) תוכן עניני הנבואות:

דברי הנביא הזה שוים לשאר דברי הנביאים אשר ממינו ובזמנו, כוללים תוכחת מגולה באהבה מסותרת, דברי מוסר חזק מהול באזהרות ועונשים המועתדים לבוא בסבת החטאים האלה · והיה ההכרה מביא להעמיד צופים לעם ליסר אותם בתוכחות קשות, למה שהיה הדור הזה שקוע ביון מצולת התועבות, לזנות אחרי אלקי' אחרים וגם כאדם עברו ברית לעשק דלים

דלים ולרצץ אביונים, כאשר הוכיחם ע״יהם הושע בן זמנו של עמוס, והיתה מחכמה העליונה לשלח להם נביא מארץ יהודה, כי לנביא מארצם לא נשאו לו פנים, לתת לדבריו אזן קשבת, ואבדה האמונה בנביא מקרבם · כי מלאה הארץ נביאי שקר, וקוסמים וחולמי חלומות וכדומה מחוזים משאת שוא ומדוחים, אשר היתה הנבואה משלח ידיהם לנבאות באגורת כסף ובפתיתי לחם · ולכן כשבא נביא מארץ יהודה אשר עוד מחוק כתם אצלם, ע״כ נתנו לו יקר יותר להאזין אל דבר, וזה היה מביא דאגה בלב אמציה כהן ע״ז אשר בבית אל, ובקש לשום עליו עלילות דברים לתת אותו לפני המלך ירבעם כמורד ומדיח את לב העם מעליו (עמוס ז, י) ובאה גזרת המלך לשוב אל ארץ יהודה, וע״כ אמר לו אמציה (שם יא) ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא, כי כל הפוסל במומו פוסל ·

והוא מתחלק לפי עניני הנבואות לשנים חלקים כוללים ·

החלק הא׳ מראש עד פרשה ז׳, כלו ענין אחד להוכיח את העם על ב׳ ראשי מיני החטאים ע״ז ועשק דלים · ופתח דבריו, מזכיר כמה אומות משכיני הארץ אשר האריכו ברשע ואף כי אין פתגם מעשה הרע נעשה מהרה בכל זאת בוא יבוא הענש ולא יאחר · ותפס מספר שלשה ע״ד גוזמא, כלומר אם הרבה לפשוע סוף סוף הלא יומו יבוא, ובהגיע אל שלשה פשעי ישראל הוא הולך וממשיך בענין ספור חטאיהם וענשם עד פרשה ז׳ · והחלק הב׳ מפרשה ז׳ עד הסוף, ידבר במראה ובחידות, במשלים ודמיונות, רומזים על קרבת קץ העם ושביתת ממלכתם · ומפסיק באמצע בספור דברי מריבות בינו ובין הכהן אמציה, במקום שאמציה מצא מקום לתפוש הנביא בלשונו, כאשר פרש שם המלך ואמר (שם ז, ט) וקמתי על בית ירבעם בחרב, ובעבור הספור הזה פתח הספר דברי עמוס (עיין מבוא לירמי׳) וממנו חוזר למשליו וחידותיו בכפילת לשון, כה הראני יי, ככפילת הלשון בראש כה אמר ה׳ · וסיום הספר כסיום כל הנביאים ביעודים טובים ונחומים · מליצותיו רבם נשגבים ויקרים, וידיו רב לו לשנות ענין אחד בציורים שונים ובתמונות

מתחלפות

מתחלפות ובתקויים נגדלים· והמשלים אשר מליצותיו מלבשים כהם קצרים ומכוונים, לחכן הענין, ומעט מועיר מלשונות סתומי כוונה חבאים בספר הזה:

עובדיה

א) חיי הנביא ומציאותו

הספר הזה נבול ושונה מכל ספרי הנביאים סביבותיו בכמות ובאיכות, בכמות הוא הקטן מכל ספרי הנביאים, הקטנים האלה, כי כלה פרשה אחת· ובאיכות שאין נבואתו על יהודה וישראל בעצם כ״א על מפלת אדום· גם כל עניני הנביא סתום למה שלא פרט הספר ממנו זולתי שמו לבד· ושלשה עובדיה נזכרים במקרא· אחד בימי אחאב (מ״א יח, ג) ואחד בימי יהושפט (ד״ה ב, יז, ג) ואחד בימי יואש (שם לד יב)· ולדעת חכמי התלמוד (סנהדרין לט) הראשון הוא הנביא, וגר אדומי היה, ונבא על מפלת ארצו אשר נפרד ממנה ומעמה, ועפ״ז יתכן שלא יזכיר אפילו שם אביו· והראב״ע טען על זה, והרב אברבנאל סותר טענתו, ובכ״ז הכל השערה ודמוי וברור אין עליו·

ב) תוכן עניני הנבואה ומליצותיה

הספר כלה נבואה אחת מיעדת פרענות אדום ובמפלתת תשועת ישראל· וענשה על היותה שמחה לאיד אחיה ישראל ועוזר לצריו היותה לרעה· וחותם הנבואה דברים טובים ונחומים לישראל באחרית הימים· וגם שאר נביאים זולתי זה, נבאו על מפלת אדום בסבת החטא הזה· אך נבואת (ירמית מט) מתדמה אל סגנון הנביא הזה הרבה, רק מליצות הנביא הזה יותר מחוברות וסדורות וערוכות בהשתלשלות התמונות והצורים יותר שלמים ומתאימים· אך גב הכתב שבו לא יצא

מכפל או סתירה : כה אמר ה' אלהים לאדום שמועה שמענו מאת ה' אם לא נסרס המקרא : חזון עובדיה שמועה שמענו וגו' קומו ונקומה · כה אמר וגו' הנה קטן נתתיך · והמפרשים שמו בו כוונה אחרת :

יונה

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

הנביא הזה · אשר הספר נקרא על שמו , לא נזכר ממנו זולתי שמו ושם אביו · אבל לא הזמן שבו חי ולא שם מלך שבימיו נבא · אך מה שסתום במקום אחד מפורש במקום אחר , כי בירבעם בן יואש כתיב (מ"ב יד , כה) הוא השיב וגו' כדבר ה' וגו' ביד עבדו יונה בן אמתי מגת חפר · משם המלך נדע הזמן שבו נבא · ומשם העיר נדע שהוא משבט זבלון , כי גת חפר מגליל , עיר בנחלת בני זבלון (יהושע יט , יז) · ולא תלו מסדרי ת"ע שם מלך וזמנו בראש הספר כמנהגם בשאר נביאים , כי לא נהגו המנהג הזה רק במקום שדברי הנבואות נוגעים לעניני המלך ועמו לא זולת · ואל יקשה עליך אמרם בתל' (ב"ב יד) ד' נביאים נבאו בפרק אחד הושע עמוס מיכה ישעיה , אשר כפי הנזכר היה יונה ג"כ בימיהם ? כי המוקדם שבד' אלה הנזכרים לא חלה תחלת נבואתו כ"א בסוף ימי ירבעם כמבואר בהושע ועמוס במקומם · ונבואת יונה צריכה לחול בראשית ימי ירבעם , ממה שהוא היה המבשר לו שיכבוש חמת ודמשק וישיבום לישראל (מ"ב יד , כה) · ומה שמחזק זה עוד , הוא דעת ס"ע הביאו רש"י ג"כ · אחד מבני הנביאים ששלח אלישע הנביא למשוח יהוא למלך על ישראל (מ"ב ט , א) הוא יונה הנביא הזה , צא וחשוב שנות המלכים (המסודר בלוח במבוא למלכים) ממשיחת יהוא עד סוף ימי ירבעם הם יותר מק' שנים , אפס הזמן שבו חל הספור הנזכר בספר הזה אין להוציא בברור :

ב) תכן

ב) תכן עניני הספר

אין התיחסות ודמיון לספר הזה עם שאר ספרי נביאים האחרונים, לא בבנין ולא בלשון · לא בענין, כי אין בו תוכחות ואזהרות יעודים ונחומים כבשאר הנביאים, אבל הוא יותר קרוב לספור מעשה · כי יסופר בו, שליחות השם את הנביא לננוה לבשר מהפכת העיר ברעתה, ומה שקרה לו בסרבנותו בשליחות הזאת, עד שהיה מכרח לקיים אותה · כי מה שנמצא נבואה מיוחסת לו על מלכי ישראל (מ״ב יד, כה) היא איננה כתובה בספר · ולא בלשון, כי למה שענינו ספור מעשה, הלשון ג״כ דרך ספור והגדה, ולא מליצה נשגבה, זולתי התפלה שהתפלל ממעי הדג, שהענין מחייב המליצה ·

והספור הזה מעורר ספקות וחקירות רבות אצל המעיינים, בו · א) במה יזכה אשור וננוה יותר משאר האומות כי הננם השם לשלוח להם נביא להודיע להם משפט חרוץ על רעתם כדי שיתעוררו לתשובה, לא עשה כן לכל גוי ומשפטיו בל ידיעם? ב) מה ראה הנביא על ככה לסרב בשליחות נכבדת כזאת, לעורר עם לתשובה להמלט מענש? אין זה כי אם רוע לב · וההנצלותו אח״כ בפרשה ד׳ מגדלת הרעה; כי בעבור זאת נמנע בשליחות, כי את אשר יגור ממנו בא לו, כי עורר העם לתשובה ושב ונצל וע״ז הימב חרה לו · ומי ימצא ייוחס מדה זאת לנביא, ירע לו רעה, כי חנון ורחום יי וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעם השב אליו בכל לבב? ג) איך יעלה על הדעת הנביא אשר במראה אליו יתודע ה׳ לבקש מפלט לו לברוח מפניו דרך אניה בלב ים: ד) איך יצויר ישכב איש וירדם באניה בזעף הים, וסער מתחולל על ראש אנשיה ויחוגו וינועו כשכור? ה) מקרה הוא קרה ויקרה עוד כל ימי הארץ ליורדי ים, יעמוד רוח סערה ותרומם גליו, יעלו שמים ירדו תהמו׳ ונפשם ברעה תתמוגג · ולא יעלה על לבם להפיל גורלות בשל מי הרעה אשר מבטן הטבע תצא? ו) מה לנו כל הספור הזה כי לא תהיה תפארתנו

בו , להיות עם נכר לקול אות הראשון האמינו ושבו מדרכם הרעה ומחמס אשר בכפיהם · והעם הזה אשר דברו הנביאים אליהם השכם ודבר , ולא שמעו ולא אבו מוסר קחת ·

אך השאלה האחרונה היא התרה לשאלות הראשנות · כי רצה ה׳ להראות לעמו עצם מרים וערפם הקשה · צוה לנביא לקרא על נווה הרעה , אשר בקריאה הראשנה יתעוררו אל התשובה · ולא יהיה ג״כ פ״פ לשטן לקטרג מה נשתנה אלו מאלו · כי לקח אשור לשבט עברתו לרדות בו ישראל · והנביא בדעתו כל זאת , יקשה בעיניו להיות שליח להצלת אשור וסבת רחוקה אל רעת עמו · וזהו שאמרו במכילתא יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב · שהשתדל בהצלת ישראל שולזלו בכבוד אביהם שבשמים · וברח תרשישה · מקום בלתי מוכן לחול שם רוח נבואה , בה״ל · כאמרם משל לעבד כהן ברח מפני רבו אל בית הקברות , א״ל רבו חייך יש לי עבדים כמוך לשלוח אחריך ולהביאך משם · אמנם תרדמתו בירכתי הספינה איננה שנה חזקה , אבל שממות הלב ובטול החושים מפחד וכדומה , והוא נכלל בפעל נרדם (אוצר השרשים שרש רדם) · ומה שהביא ליושבי האניה אל הפלת הגורל · אמרו בפרקי ר״א , כי הביטו המון אניות עפות ממינם ומשמאלם הולכות נכחות · ע״כ ידעו כי בסבתם הרעה ·

ג) מי כותב הספר

אף כי בשאר ספרי ת״ע אין הכרע אם בעליהם סופריהם ואם אין , הנם אמנם ההן יותר מכרע בהם מן הלאו · אך בספר הזה יש להחליט · כי יונה איננו כותב ספרו , אם מצד ל׳ נסתר הבא בכל הספור , זולתי בתפלה שהתפלל בעצמו · ואם מצד סגנון הלשון · היוצא מחק הנהוג בדורו , ומורה על סופר מאוחר זמן רב · ולשונות האלה · שמושו בפעל הטיל תמיד במקום הפיל השליך · ויי הטיל רוח , ומנהג ל׳ עבר לומר ויי נהג רוח · ויטילו את הכלים ת׳ ויפילו · ספינה ת׳ אניה , וכבר כתבתי

בחבור

בחבור אוצר השרשים ההבדל שבין אניה לספינה· וישתק הים· דומה לכתוב בתהלים בענין זה· ויימן פ׳· הפעל הזה במקום צווי והכנה והוא בדניאל· וכן מטעם המלך שוה אל מני שים טעם בדניאל· וכן מנהגו לשמש בשי״ן במקום אשר זכלמי הלעה, הנהוג לרוב בקהלת ובמשלי· וכן הרבה מעתים עסרה ת׳ יותר, נהוג בקהלת· ומנהגו המיוחד לו ג״כ לעשות שם המקרה הפעול מן פעל הבא משרשו וילע רעה גדולה, ויילאו יראה גדולה, ויסמח סמחה גדולה· וכפילה הזאת באה בל׳ עברית במקום תאר הפעל מאד· אמנם מליצת התפלה אגודת פרחים מלקטים מגנת וורדים מליצות ס׳ תהלים:

מיכה

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

הנביא השלם הזה, יגיד עליו ספרו המלכים אשר נבא בימיהם· יותם אחז וחזקיהו מלכי יהודה· והוא בזמן אחד עם ישעיהו הנביא אך הקדימו ישעי׳ איזה שנים· ולא יתכן א״כ היות מיכה זה מיכה בן ימלא הנזכר (במ״א כ, ח) בימי יהושפט, באשר חשבו קצת, כי ממנו עד יותם ג״כ יותר מק׳ שנה· ומשם עירו נדע כי הוא משבט יהודה, כי מורשה עיר נחלת יהודה· ונבואותיו כוללות יהודה וישראל· ומה שלא מזכיר ג״כ מלכי ישראל שנבא עליהם כמו שמזכיר בהושע? כי לא ינהג המנהג הזה רק בהיות הנביא ג״כ משאר שבטי ישראל, ולא בנביא שהוא משבט יהודה, אף שנבואותיו ג״כ על מלכי ישראל·

ב) מעמד האומה בזמן ההוא·

אם נרצה לדעת מעמד ב׳ הממלכות האלה בבחינת מצבם המדיני והמוסרי, אין לנו כי אם להשקיף על מעשי אחז בימי

מלכותו

מלכותו ביהודה, ועל ששת המלכים שאחרי ירבעם בן יואש בישראל· כפי שהם כתובים במלכים ובד"ה · כי במלכות אחז פרח מטה זדון בכל סעיפי הרשע · וכמעט נרחה עבודת בית ה' מפני עבודת אלילים · ולא נקה ג"כ מלחץ ארם ואשור ומלכי ישראל כנזכר בד"ה (ב, כח) ואף שהזקיהו בנו שב מצוף ומטהר את העם ואת הארץ מגלולים אשר געל אביו אותם בהם, וגדר גדר ועמד בפרץ הדת והמוסר · אך היה צריך מספר שנים עד שישא עצי התקונים האלה פרי נכר' ממעותות הרבות אשר העלו בלב העם שרש פרה רוש ולענה · ואולי לא הגיעו ימי הנביא הזה כי אם לתחלת ימי חזקיהו, על כן חזקו מוסריו ותוכחותיו גם על יהודה גם על ישראל כאשר יתחוה מן תכן עניני הספר · ובמלכות ישראל כל מלך היושב על כסא מזכריה עד הושע · היה הורג אשר לפניו ונהרג מאשר אחריו, ובמבוכות הממשלות כאלה נפתחו כל חרצבות החברה ומוסרות הדת והמוסר נתקו · ואין קצה לשד גזל וחמס גנוב רצח ונאוף · וכל מיני רשע יעברו בארץ ואין מעצר · כמו שעוררתי ע"ז במבוא להושע :

ג) תוכן עניני הספר

הספר הזה כולל תוכחות מוסר ואזהרות וענשים ויעודים טובים ונחמות לאחרית הימים, כי הנביא אשר יחיה בימים אשר אין בהם חפץ כאלה, כשהמלך והעם שקועים ביון מצולות התועבות והרשע כנזכר במה שקדם; ישתפך מררת דבריו לזרות פרש הטאתם על פניהם · וראשי אבות הטמאות אשר מזכיר הנביא, ע"ז, ועשק דל, ורצוץ משפט, והאמונה בחוזי שוא, וקוסמים מדיחים · והם בעצמם שהזכיר עמוס שהיה ג"כ בימיו · ועקרי הענשים שממות הארץ וגלות האומה · וכפי משמעות לשון הספר הלק נבואותיו בשלשה מאמרים · אשר כל מאמר נבואי קרא במקהלות עם · וע"ז יורה פתיחת כל מאמר בדבור שמעו, קול קוראת למקהלות עם להאזין ולהקשיב · ובפתיחת

כל

כל מאמר מונה מספר לחטאים הנזכרים והולך וסובב לענש, ולא יפסיק מאמר מבלי יעוד תקוה טובה לאחרית הימים ·

המאמר הא׳ יכלל ב׳ פרשיות הראשנות · ראש דבריו להגיד פשע שמרון וחרבנה · ואחריה נדח יהודה · וקצף על פסילי ישראל ובמות יהודה · וממנו נעתק לעשק וגזל וממנו להתעות בנביאי שקר · ומתאר כל אלה בצבעים מבהילים ובענשים קשים · ופוסק המאמר בתשובת העם מהגולה, ה׳ לפניהם ומלכם בראשם ·

המאמר הב׳ מפרשה ג׳ עד ו׳ ג״ב בפתיחת דבור שמעו, ושונה בתוכחתו מעשק דל וקצץ משפט, וריב לו עם נביאי שקר והולמי חלומות, ובהקף חמתו נוקב להם על פי יי׳ כי כלה הוא עושה להם, ואמר ציון שדה תחרש וגו׳, אך מדי דברו המו מעיו להם, ויהפך אבלם לששון ונחם ינחם אותם מיגונם : והיה באחרית הימים וגו׳, אשר תהלת הפרשה עין בעין נבואת ישעיה (ב) · ושאר הענין עד סוף המאמר כלו יעודים טובים מתארים בציורים ערבים ונעימים ·

המאמר הג׳ פתח ג״ב בשמעו מפרשה ו׳ עד הסוף, תחלת דבריו בפרשה ו׳ יריב בעם דרך ובוח, בהזכירו חסדי ה׳ על העם והגמול שהשיבו לו עליהם · אף כי לא בקש מהם זולתי עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת · ומזה יסוב דבר ליעד הענש · ובפרש׳ ז׳ יעיר את העם על השחתת מדותם ובמליצה קצרה יעבור כל כת מבני אדם וכל מדרגה באנשים כי כלו סר יחדו : אבד חסיד וישר אין · השר שואל והשופט בשלום : אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף וגם אשת חק בוגדת, בן מנבל אב וגו׳ אויבי איש אנשי ביתו, מי לא יפליא המליצה הזאת המחוקת כללות וקצור ומקפת כל כתות אנשים (ונכון הוא מה שאמר על עצמו בפרשה ג׳ פסוק ח·) וממנו פנה למעלה : ואני בה׳ אצפה וגו׳ ומסיים בבקשה רעה עמך וגו׳ בציור נאה אף נעים · ואין נביא דומה לו, אשר מאמריו מסודר החלקים בראש תוך וסוף, כמו בנביא הזה : ובפרשה הראשונה אהב לכפול בשמש לשון נופל על לשון סגולה מיוחדת למליצה ·

נחום

נחום

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

אין דרך ומבוא ותחבלה לדעת מן הנביא הזה יותר משמו ושם עירו הנזכרים בספר · אבל בית אבותיו ושבטו והזמן שבו חי ונבא כחדו הסופרים ולא הגידו לנו , ומענין הנבואה אין להוציא דבר · אך הס"ע ישים ימי נבואתו במלכות מנשה · ואף שאין זכר לדבר ראיה לדבר יש , כי בנבואתו בפרשה ג׳ ח ט · מזכיר מחרבן עיר המפוארה בארץ מצרים נא אמן (טעבן) אשר כבר חרבה בימיו · והנה בישעי׳ כ׳ נבאר כי סרגון מלך אשור יכבוש מצרים וכוש · בזמן ששלח תרתן שר צבאו להלחם באשדוד · והנה תרתן הזה נזכר ג"כ במלחמת סנחרב , (מ"ב יח יז) ומזה צריך אנו לשפוט כי סרגון הנזכר היה מלך אשור בין שלמנאסר ובין סנחריב · ותרתן שר צבא לשניהם בזה אחר זה · והוא סרגון כבש נא אמון למצרים וארץ כוש · ולד"ק סרגון שם אחד מז׳ שמות אשר לסנחריב · ועכ"פ היה הנביא הזה זמן רב אחרי הכבוש הזה · וזה יכון מאד להיות בימי מנשה · וגם בעירו יש ספק איה מקומה , לדעת קצת היא עיר קטנה בארץ הגליל , אך גם בארץ אשור קרוב לנינוה עיר ששמה אלקוש ויושביה אומרים שהיא עיר נחום , ומראים שם מקום קבורתו עד היום הזה , והוא הנכון כי היה מן הגולים אשר הגלה שלמנאסר · וישב שם , ונבא על מפלת העיר לא בפרהסיא · אבל כתב משא נינוה וחזיונו בספר , והוא הסבה אשר נזכר בנבואתו שם ספר חזון נחום מה שלא נזכר בשאר נביאים ·

ב) תוכן עניני הנבואה

כל עקר דברי הספר נבואה אחת במליצה נשגבה , על מפלת נינוה ראש ממלכת אשור , להיות אשור מקל וזדה לישראל פעם אחר פעם , ראשונה בא פול מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה (ד"ה א , ה , כו) · שנית תגלת פלאסר

בימי

בימי פקח · הגלה גלעד , גליל וארץ נפתלי (מ"ב טו, כט)
שלישית בימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר והגלה כל ישראל
וההריב שמרון (מ"ב יח, ט) · רביעית בשנת י"ד לחזקיה עלה
סנחריב מלך אשור ויתפש כל ערי יהודה · (שם יג) ורצה אותו
המלך בשוחד ושב ומרד בו · אז שלח את רבשקה על ירושלים
והוא נלהם על כוש והכניע אותו · ובשובו ויצר על ירושלים
ואבד לו כל חילו ושב בבושה לארצו ונהרג מבניו ומלך אסר
חדן בנו תחתיו · (שם יט · לז) · חמישית , אחרי לכד אסר חדן
את בבל , גלה ארם ויתר הפליטה אשר בשמרון · ויעל ירושלים
ויולך את מנשה אסור בנחשתים בבלה (ד"ה ב לג יא) · וממנו
ואילך לא קם עוד צר הצורר ליהודים מאשור כי אם מבבל·

פתוח דברי הנביא בפרשה א' ליחס מפלת אשור לקנאת יי
צבאו' · אשר קנא לעמו ולארצו ונוקם הוא במחריבי ארצו,
ומתאר עז קנאתו ותקף יכלתו לעשות נקמה באויב · וממנו יסוב
דבריו על מפלת העיר על הרעה אשר אנה לעמו · בפרשה ב'
יתן נחמה לעמו כי חדל שבט מכהו אשר פחדו ממנו · ואחר
כן מתאר קול סאון רעש מלחמה דהרת הסוסים וקירת המרכבות,
ושקשוק כלי נשק אשר יהיו בעת מלחמת האויב על העיר , ותצא
המלכה מהיכלה ונערותיה אחריה מיבבות · והעיר תהיה לבזה,
ויושביה ינוסו · ובפרשה הג' חוזר לשנות מפלת העיר בספת
עונה, בציורים נאים ובמשלים נעימים מאד וכופל בו ג"כ ציור
סאון מלחמה ·

אך הספק הגדול אשר יספקו בו מעמיקי המעיינים , על
איזה מפלה ייעד הנביא בדבריו · כי נמצאו ב' מפלות
מיוחסות לעיר הזאת · האחת יעידון ויגידון עליה סופרי העתים
שהיתה בימי סרדנאפאל (הוא יהיה אסר חדן פול) שקשרו
עליו שני שרי צבאיו בליזוס שר צבא בבל וארבסה שר צבא מדי
ואספו חיל גדול וילחמו על העיר ימים רבים ותבוא במצור ג'
שנים ולא יכלו לה · עד אשר גאו מי הנהר חדקל העובר את
פני העיר , ויגברו המים וישטפו המים העזים את החומה ויפרצו
בחומה, ויעלו אנשי הצרים העירה וירא המלך כי כלתה אליו

הרעה

הרעה ויצת אש בארמונו, ובו כל מטמוני כספו וזהבו ואוצרותיו ונשיו ופלגשיו ויעלו בלהב השמימה · ואנשי העיר נסו לנפשם ותהי העיר שממה תל עולם לא תבנה עוד · והמפלה השניה רומז עליה בעל ס"ע ואחריו נמשך התלמוד (מגילה טו) כי נבוכדנאצר בשנה הראשונה למלכותו כבש נינוה ובשניה עלה וכבש יהויקים, ויש דעות חלוקות בזה אם היו ב' כבישות לעיר בזמנים שונים ובאנשים נבדלים, ומלכים אחרים, או לא היה כ"א כבישה אחת ושנוי השמות איננה ראיה, כי הסופרים משנים השמות הפרטים ·

וזהו הנכון לדעתי, וכאשר הוצאתי מדברי הימים, וכבה העליתי ג"כ בחבורי ימות עולם לבית ישראל, כי אחרי לכד אסר חדן את בבל וימת וימלך נבוכדנאסר בנו תחתיו וילחם בארפכשד מלך מדי ויך אותו בשדה וגו וימלך תחתיו במדי · וימת נבוכדנאסר וימלך שרך (הינילאדאן) בנו תחתיו וארתהשסתא (ציאקסארקסעס) בן ארפכשד איש גבור חיל וישם אל לבו לנקום דם אביו מיד מלך אשור ויתן יד אל נבוכדנאצר (נאבונאזאר) נציב ארץ בבל, ויכרתו שניהם ברית ויאספו חיל גדול ויעלו וילחמו עם שרך (הינילאדאן) ויצורו על העיר וילכדו אותה (בימי יאשיהו מלך יהודה) וישרפו העיר באש ע"ד שזכרתי למעלה · וקרוב הדעת הזאת לדעת ס"ע, ואין הבדל ביניהם כי הוא מיחס הכיבוש לנ"נ בנו הוא נ"נ הגדול ולפי הספור הזה היה נ"נ הזקן אביו אשר כבש נינוה · ואולי היה נ"נ בנו או שר צבא אביו וכבש את נינוה · ואביו כי זקן הושיב בנו תחתיו על כסאו, ונמנה זה שנת ראשונה לנ"נ הגדול ואין כאן מחלקת כלל ·

חבקוק

א) חיי הנביא וזמן נבואתו ·

הנביא הזה לא ידענו ממנו ג"כ זולתי שמו לבד, אבל עיר משפחה ושבט אין עליהם לא זכר ולא ראיה · וגם

הזמן

הזמן שבו נבא אין ליעד בפרטרט , אך רק כלל יש לשפט מענין נבואתו שהיה קרוב לפנות שמש יהודה וכי ינטו צללי ערב וצרות מלכי בבל כסו עין הארץ · ולדעת בעל ס"ע נבא בימי מנשה והוא הזמן הנכון ומתישב לעניני נבואתו , ויותר מתישב על ימי יאשיהו · אך מה שנזכר עליו בספור בל בבל ותנין בבל (המיוחס לספרי האפקריפא) כי בהיות דניאל בגוב האריות ואין לו מה לאכל בא מלאך אל חבקוק בארץ יהודה והנה עומד על הקוצרים לתת לפניהם אכל לעת ערב ויקחהו בצצית ראשו וישאהו בבלה עם האכל אשר בידו ויביאהו אצל דניאל בתוך גוב האריות · הנה מעשה נסים כאלה הנמצאים בספרים החיצונים אין להם סמך לתת להם אמונת אמן , אף כי ממנשה עד דניאל יותר מק"נ שנה · וכן קשה דעת האומר בתל' כי הוא בן השונמית אשר היה אלישע וע"ז נקרא חבקוק על אמרו את חובקת בן , ומה שהאחד מאחר הזמן השני מקדימו יותר מדאי ·

ב) תכן עניני הנבואה!

אין בספר הזה תוכחות מוסר אזהרה וענש יעודים רעים וטובים לאומה כמנהג הנביאים , אבל מוכו כל דבריו ממלכת בבל: כי הנביא הרואה בעין קדשו , כשדים באים ארצו , ויחללו מקדש ממלכה , ויורידו לארץ נזר תפארת ישראל וכל כבוד בת עמו ירמסו ברגליהם , וישא קולו בקול נהי ויללה ותרעומות , ולא ישקט עד אשר יראה במראה הנבואה נקמתו באויב מחריב ארצו , ומתעכב ברעיון הזה , לתאר גדלו אשר היה לו כראשנה , וגדל גאותו ותאותו לשאף ולבלוע כל הארצו' ומפלתו אח"ב והותם נבואתו בתפלה והודיה על זה מליצה נשגבה עד מאד : והוא מתחלק לשלשה פרקים · ראשיתו ישים דברי' בפי צדיקי הדור להיות כמתאוננים על משפטי השם , מהנראה רוע הסדור בהשגחה · בתגברות יד הרעים על הטובים · ופוסק באמצע הרעיון ועובר ממנו לצייר ביאת מלך הכשדים ברב חילו וגדולת פרשיו וכח

גבוריו

גבוריו והצלחתו על מלכים ורזנים, וכראותו תפארתו בנצחונו לאמר כחי ועצם ידי עשה לי החיל הזה, ישוב לתלונתו הראשונה להתרעם על ההשגחה· בפרק האמצעי ישוב להתנחם על תלונתו בהראותו השם יום איד אויב ומפלתו כי בוא יבוא ולא יאחר, וברעיון הזה מרחיב הדבור לתאר כי מפלתו וענשו לפי רשעו· וכסאתו ישלם אל חיקו· הפרק האחרון כלה תפלה ושיר בה יצייר גדולת השם, וכבוד הודו בצעדו ארץ לעשות משפטים בלאמים בציורים ותמונות ומליצות נשגבות אין ערוך אליהם·

צפניה

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

הספר מיחס הנביא הזה עד ארבעה דורות, ועומד בשם חזקיה, על כן נטה דעת קצת לומר כי הוא חזקיה מלך יהודה, והוא דעת לא מעלה ולא מוריד ענין הספר, כי יספיק לנו הטעם שהיה גדול הדור, כי אין הכרח החקירה אחריו, לידיעת דור הנביא למה שפרט לנו הכתוב הזמן והמלך שבימיו נבא, והוא יאשיה בן אמון, והוא היה בדור ירמיה כאמרם ג' נביאים נתנבאו באותו הדור ירמיה, צפניה, חולדה· אך זארת אין להכריע, אם נבא בתחלת ימי יאשיהו טרם טהר את הארץ מגלולי הבעל, או אח"כ, ויש רוצים להוכיח ממקרא (צפני' א ד) והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל, שהיה אח"כ· אך אין זה ראיה מוכחת כ"כ· כאשר תראה במה שיבוא

ב) תכן עניני הנבואות שבספר

הספר כולל שני מאמרים או דבורי תוכחות, דבר הנביא לפני העם· ולפי ענינם אין הבדל ביניהם כי אם בזמן ובלשון· הדבור הא'· יכלל ב' פרשיות הראשונות, והדבור השני פרשה ג'· הדבור הראשון פתח בייעוד ענש כליון ואסיפה, בסבת שארית עבודת הבעל אשר ביהודה ולא נכרת עוד, ואף

כי

כי בקש המלך לבערו, (ואם נבא בתחלת ממלכת יאשיה, יהיה שארית תאר מצטרף בכהונת עקר הבעל אשר נעקר עם גלות ישראל ושמרון) ובסבת הכופרים בהשגחת השם לאמר לא ייטיב יי ולא ירע · והוכחה ועֹנש, סובבים הולכים זה על זה, ומזה יסוב בפרשה ב׳ לעורר העם לתשובה, וממנה ליער מפלת הגוים שכיני יהודה, וכולם בשם יקרא מתחיל מפלשתים מואב עמון וכוש ומסיים באבדן אשור ומפלת נינוה בציור חזק· הדבור השני ג״ב ראשו תוכחת קשה לא על ע״ז לבד, אבל על שחיתות המדות והמוסר, ולא ינקה בתוכחתו שר ושופט כהן ונביא· תוכו ענש· וסופו יעודים טובים ונחמות, ע״י צרוף הלבבות לדעת השם ידיעה אמתית ועבודה זכה· מליצת הספר איננה מתרוממת תרוממתה, ומשלים ודמיונים שבאו כבר בנביאים זולתו· וחזרות בלשון שמוש מרם לא (שם ב, ב)׃

חגי

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

הַמִדלג מנביא לנביא מצפניה לחגי, על הסדר שהם סדורים בנביאים, יעבור מזמן לזמן, רחוק ביניהם מרחק רב, ושונים בענינם שנוי מהפך להפך· שם עוזב את העם ברדתם נוטה מטה, אור ממשלתם קרוב לכבות, בית תפארתם עומד להחרב· ועם ושריו יעשו להם כלי גולה· ופה יפגש העם השב מגולה, אחרי היותו שבוי בבבל שבעים שנה, אור חדש על ציון יאיר, וקרן ממשלתם יחל לרום בכבוד, ובית חדש יחל לעלות ולהרומם מערמת אבנים השרופות, תחת שבט מלכי פרס· כי ברשיון כרש הראשון ממלכי פרס שלכד בבל, עלו העם מגולה לארצם והחלו בבנין הבית· אך מדי חלו ידי הבונים ביסוד הבנין נשבתו בה בראשונה בשטנת השמרנים צרי יהודה· ואח״כ התרשל העם ורפה ידיו להשתדל בבנינו עוד, והיתה המלאכה בטלה· כמ׳ שנים משך ג׳ מלכי פרס עד שנת שתים

לדריוש (עיין מבוא לעזרא) · ותצלח רוח יי על חגי הנביא לעורר את העם וסגניו והוריו על תשלום הבנין · וזה מעיד בפתיחת הספר בשנת שתים לדריוש, אף זה הוא הכל מה שידענו מנביא הזה ר״ל הזמן שבו נבא · אבל שאר ארותיו, משפחה שבט יחס ועיר אין זכר לנו עליו מכל אלה דבר·

ב) תוכן עניני הספר·

הספר יכלל ב׳ פרשיות מחלקים לד׳ נבואות. הנבואה הראשונה. פרשה א׳ יוכיח הנביא את העם, אשר הם יושבים בבתים ספונים ובית ה׳ חרב · וכי לא תחול ברכה במשלח ידיהם וכל יגיע כפיהם לריק יהיו, עד אשר יכוננו בית ה׳ על מכונו · וסיומו כי שמע העם לקול דברי הנביא ויחלו בבנין הבית · הנבואה השניה מפרשה ב, א, עד פסוק יו״ד · בה יחזק הנביא את האנשים אשר רפה לבבם ומטה ידם · מן האנשים אשר ראו כבוד הבית הראשון, והיה הבית הזה כאין בעיניהם, לכן יבטח להם הנביא כי ירעיש השם שמים וארץ ים והרבה גוי וממלכה למען יבואו ויובילו שי ותשורה לבית הזה עד יגדל כבודו מכבוד הראשון · הנבואה הג׳ מפסוק י׳ עד כ׳ · יצו ה׳ את הברכה באסמי עושי המלאכה במדה גדושה, תחת המארה אשר היתה מלפנים במעשי ידיהם · הנבואה הד׳ מפסוק כ׳ עד סוף · ישוב לשנות נבואת הרעשת השמים והארץ · והרמז בה הפיכת כסא מלכים והשמדתם, אך זרובבל פחת יהודה ישאר כחותם, המורה על זכרון והתמדת הקיום אשר לא יסוף שם ושאר מניניו וצאצאיו עד עולם · ומה שהוא סגולה מיוחדת בל׳ הנביא בסגנון מליצותיו, לכפול ולשלש דבור, שימו לבבכם, כה אמר ה׳ צבאות, נאם ה׳ צבאות.

זכריה.

א) חיי הנביא וזמן נבואתו.

שנים חודשים אחרי נבא חגי, נחה רוח ה׳ על זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא. ויִנבא גם הוא בעדת ישראל אשר יסף ה׳ שנית לקנות משאר עמו, ויטעם מטע חדש על כנם. והוא הנביא השני אשר נבא לעולי הגולה, והנה זמן נבואתו ידענו בבורור גמור, כי מלבד שנת המלך אשר יפרט הכתוב לנו תמיד, יוסף לפרט גם החדש ולפעמים גם היום. ושמו ושם אביו ושם אבי אביו ידענו ג״כ. ולא יחשב זה סתירה במה שנזכר כאן זכריה בן ברכיה בן עדו. ובעזרא נזכר (ה׳ א׳ ז׳, יד) זכריה בן עדו. ושם ברכיה נשמט, כי כבר זכרתי זה כמה פעמים בחבור הזה, כי מנהג המיחס, ליחס איש נכבד, אחרי איש המפורסם שבמשפחתו כמה דורות לפניו, עם השמטת פוקי השלשלת שביניהם. ואם נעלם מאתנו ידיעת שבטו ועירו, הן לא יתן ולא יוסיף לנו דבר אל הבנת דברי הספר, אחרי שידענו זמנו כי הוא העקר.

ב) תכן עניני הנבואות שבספר.

הספר הזה אם הוא אחד לפי שמו; אבל לפי עניניו הוא מתחלק חלוקה הכרחית לשנים חלקים שונים ונבדלים זה מזה הבדל רב, וכמעט אין שתוף ביניהם זולתי מה שנקראים על שם נביא אחד. החלק הא׳ מפרשה א׳ עד פרשה ט. והחלק הב׳ מפרשה ט׳ עד סופו. החלק הא׳ כל פרשיות שבו כלם כמו קוי מרכז אחד. כלם מדברים מענינים היקרים אשר הסבו על גלגלי המסכות שבימי הנביא, שהם תשלום בנין הבית וגדולת ירושלים והצלחת שבי הגולה, ממנו יוצאים דבריו ואליו ישובו. ובתוכם השתרגו עלו דברי תוכחות והערות על עבודת השם ושמירת הדת. וזה מפרשה הראשונה מפסוק א׳ עד ז׳ וכל פרשה ז׳ ח. וכל מה שבין הפרקים האלה המה מראות נבאות ומשלים והזיונות,

 וכלם

וכלם רומזים על הצלחת שבי הגולה והנטיעים החדשים אשר נטעו מקרוב בארץ אחוזתם · ועל קבוץ יתר הגולים אשר לא שבו עוד, ועל הצלחת תשלום בנין הבית וכבודו, ועל ישוב ירושלים ברבוי המון עד אשר לא תספיק חומה להקיפה מרבוי יושבים, ופרזות תשב, וכדומה לייעודים, המצטרפים כלם על זמן ומקום · כי בימי נבואת הנביא היה מעט מזעיר אשר שבו מהרבה יתר מאד אשר נשארו בגולה ולא שבו · וגם הבית לא עמד עוד על כנו ותלו, וירושלים עוד ריקה מאנשים · כאשר נראה מספורי עזרא ונחמי׳ שהיו משתדלים בהפלת הגורל לבוא אנשים משדה הארץ לשבת בירושלים · ולא ירה הנביא חצי נבואתו מזמנו והלאה, לדבר בו גם למרחוק ·

לא כאלה החלק השני מפרשה הט׳ עד סופו, ונהפוך הוא אין בו זכר דבר מדברי זמנו · כי עברו וחלפו כל התמונות האלה מנגד עיניו, ולא ישא על שפתיו דבר מהעניגם שהזכיר בחלק הקודם, לא מתשלום בנין הבית, ולא מנטיעים החדשים משבי גולה, ולא מיהושע ב״י וזרובבל אשר נשא את שמותם לשם ולתהלה, ולא בדברי׳ המתיחסים לענינים האלה · אבל דומה כאלו הנביא עוד זמן רב לפני גליות הארץ · ודברי נבואתו ובשורותיו ויעודים לימים מרחק רב מזמנו והלאה · ומי לא יראה בעינים פקוחות בפרשה י׳ (י — יד) עוד ב׳ הממלכות יהודה וישראל קיימים, בעודם שרוים בארצותם ולא נסו עוד להניד רגל מארצם ועוד אשור בגאונו · ומי לא יראה כי כל פרשה י״ד ככל הפרשיות שלפניה רומזות לאחרית הימים לגאולה שאין אחריה גלות · והעד לכלם (יד, יד) והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד · וכדברים אשר אמרתי בהכרל ב׳ חלקי ישעי׳ אף שהם מצורפים בספר אחד, אשוב לשנות הנה, זהובות אותות ומופתים וראיות וסימנים על הנבואה הזאת, לנבון הם למותר, ולבער אך למחסור ·

וכמו שב׳ החלקים האלה נבדלים בעניניהם כן הם שונים בסגנון הלשון ודרכי המליצה, בו חדל לדבר במראה וחידות בתמונו׳ וחזיונות כבחלק הקודם · אבל דבריו מליצו׳ נשגבות

דברים רצופים בענין · בו לא נגלה אחת מסגולות הנביא המיוחדות לנביא בחלק הקודם לשנה ולשלש כה אמר יי צבאות וגו׳ אשר כפל עשרת מונים בפרשה וח׳, ולא פרט שנת מלך וחדש · ותחת פתיחת ויהי דבר יי׳ בא: משא דבר יי ושאר שנויים כאלה · ולולא הקבלה ישפוט כל קורא מעיין, כי כותב החלק הראשון איננו כותב החלק האחרון · אבל נביא אחר קדם לו זמן רב והקודם במקום מאוחר בזמן, למה שהלק א׳ יש לו שתוף ודמיון עם יחזקאל ודניאל בלבישת הנבואות במראות ותמונות גשמיות · שהיו שניהם נביאי ח״ל, והנביא הזה ג״כ, האף אמנם שנבא בא״י אך לידתו וגדלו היה בבבל, (וכאשר התבאר בהקדמה שניה לחבור הזה כי הזמן והמקום יש להם הצטרפות גדול על דרכי מליצת הנביא, וסגנון לשונו) · והחלק הב׳ יש לו שתוף ודמיון יותר לנבואות הנביאים שבין הושע לירמיה, בלשונו ושאתו · וזהו מה ששערתי להעיר דרך כלל במבוא לספר הזה, כי הענינים רבים ושונים ומתחלפים הרבה יותר מהכנים אותם תחת כללים מיוחדים כשאר נביאים אשר מגמת דבריהם ראשי פרקים האלה, תוכחות, אזהרות ועונש, הערות, מוסר יעודים טובים ובשורות לאחרית הימים:

מ ל א כ י

א) חיי הנביא וזמן נבואתו

ספר הנביא השלם הזה שמו הסופרים מאוחר לכל ספרי הנביאים במקום, להיותו האחרון להם בזמן, וכן באה הקבלה עליו שהיה אחרי זכריה · ובן דורו של נחמיה · ואף, כי אין זכר לדבר בספרו, למה שלא פרט בו · לא יחס, ולא זמן, ולא מקום, זולתי שמו הפרטי לבד · הלא ראיה לדבר יש מעניני נבואתו, כי המה יתנו עדיהם ויצדיקו ויאמרו אמת היה אחרי זכריה, כי הוא לא ידבר עוד מבית ה׳ העומד להגמר, אבל ידבר בו כשהוא עומד על מכונו · וכל דברי תוכחתו ומוסריו ·

ליסוד

ליסר אנשי דורו בשבט פיו על הרעות אשר רודה אותם נחמיה במטה ושבט עץ · כלקיחת נשים נכריות, ובישת מתנורת כהונה · ויש מן החכמים מתהקים על שרשי מחצב משפחתו (מגילה יו, טו) חד אמר מלאכי זה מרדכי, וחד אמר שהוא עזרא, והנראה עקר דעת החכמים שם, כי מלאכי שמו, וכן הוכחת האברבנאל ·

ב) תוכן עניני הספר

הספר הזה כלו נבואה אחת לפי הומר עניניו כי אין בו יעודים לאחרית הימים ולא חזון למרחוק · אבל כל דבריו התוה על עניני זמנו להוכיח את אנשי דורו על הרעות אשר פרצו גברו ביניהם · והגדולה שבכבורת אשר משכה עליהם העון בחבלי שוא · כי קצרה נפש העם בעמל עהם · וגם נפשם בחלה בלחץ מלכי פרס, כי המה חלמו להם שנות מדהבה, בשובם לארצם לרפד חרוץ עלי טיט ולרחוץ הליכם בנהרי נחלי דבש ושמן · ועתה היו בורעה כאשר רומז על זה נחמיה בתפלתו (שם ט, לו, לז) והארץ אשר נתת לאבותינו הנה אנחנו עבדים עליה, ותבואתה מרבה למלכים וגו' ועל גויתנו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו · וזה הסב לב הנטיעים האלה אחורנית לסלק השגחת השם · ולזה פתח דברי הנביא יאיר להראות לעמו יתרונו, בהזכיר להם כי בחר ה' בהם מראש · וממנו יסוב פניו אל ראשי החטאים אשר גברו בהם · א) מוסר חזק לכהנים העושים שלא כדת להקריב פסולי המקדשים על המזבח, ומבזים שלחן ה', ומסבב להם ענש מארה בכל תבואתם · ב) מוסר חזק לעם ולכהן על בגידתם באשת נעורים ולקיחת נשים נכריות (הוא הנזכר בנחמיה יג, י) והיו משלחים הנשים המקדשות להם, וידבקו בבנות אל נכר · ג) הוכיה אותם על שרש פרה ראש ולענה אשר בהם לדבר סרה על יי, לאמר או אל חפץ רשע הוא, או אין אלהים שופטים בארץ · כי אלה רשעים שלוי עולם השגו חיל, ויראי ה' וחשבי שמו אובדים בצדקתם · ד) תוכחת על עצירת מתנות כהונה, ולא יתנו תרומה ומעשר, כאשר מזכיר

נחמיה

נהמיה העון חזה בעצמו (שם יג)· סוף דבריו יורה דרכי ה׳ לעמו ומשפטיו יודיעם, לתשובה אל מסלקי השגחה האלהית בסבת רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, כי השכר והענש הוא המיועד לנפשות אחר המות· שם ילהט רשעים אש לא נפח, עד היותם אפר תחת כפות רגלי הצדיקים אשר יזהירו כזהר הרקיע, ושמש צדקה יזרח להם· ואח״כ הערה לזכור בתורת ה׳ וחקיו ומשפטיו· והסיום בשליחות אליהו הנביא לפני בוא יום האחרון יום חנך הגדול לכל חי·

למה ששני הספרים תהלים ומשלי המתרגמים ומבארים תרגום מליצה מסלאה מפז, ובאור היטב, וגם מתוקנים המה על מכונם בהקדמה ומבוא לכל אחד ואחד, אשר כוננו ידי רעי אהובי הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, ר' איצק אייכל ור' יואל לוי זכרונם לחיי עולם, ולא מצאתי להוסיף או לגרוע בדבריהם דבר ע"כ הנחתים על ענינם •

מבוא

אל

כתובים

כולל

איוב שיר השירים
דניאל רות
עזרא קינות
נחמיה קהלת
דברי הימים אסתר

[illegible]

איוב

א) תכונת הספר וכוונתו ·

ההשגחה וההנהגה העליונה ביצורים השכלים, הוא דרוש נתקשו בה אנשי השם מעולם · וגם הנביאים עליהם השלום, בקשו מאור עינים מאת השם יתעלה בזה, על מה שראו רוע הסדור בהנהגה · משה אדון הנביאים אמר: הודיעני נא את דרכך · כאשר בא על זה בהלמוד (ברכות ח׳ ע״ב) המשורר אסף אמר: כי קנאתי בהוללים וגו׳ · ירמי׳ אמר: מדוע דרך רשעים צלחה · וחבקוק אמר: למה תביט בוגדים וגו׳ · ועל קטבי הדרוש הזה יסוב הוכוח שבין איוב וחביריו בדרך טענה ומענה:

הספר העתיק הזה, קדמון לכל ספרי העברים · נפלא דור עם עולם ומפאר עד דור אחרון, תחלתו וסופו ספור מעשה, ותוכו רצוף מליצה אהובה על ההשגחה · והספור דרך כלל, יזכיר בעל הספר שם איש מפרסם בתכלית הצדק והיושר, ורום במעלת האנשים בעשר גדולה וכבוד · ולא חסר לו מכל מיני השלמיות אשר ישלם אדם בהם · ואבד ממנו פתאם כל אלה, והגיע אל תכלית הרע והיגון והוכה עוד במכאוב אשר אין גדול ממנו · והנה אין איש יהיה לו סבה להתרעם על השגחת השם יותר ממנו · והוא עומד בצדקו, ולתשלום

ולתשלום גמול ישיב לו השם למשנה מן הטובות הזמניות אשר נעדרו ממנו · ופרטי הספור הזה · יתאר את האיש במדות תם וישר וירא אלהים וסר מרע · ומשלמות הקנינים ייחס לו כל העקרים הנחשבים להצלחה בימים הקדמונים האלה, והם ברכת הבית בבנים ובבנות · וברכוש בקר וצאן גמלים והמורים ועבדים ושפחות · כי כסף וזהב ואמות וגאביש היה יקר בימים ההם אין פנוק נפרץ · וכאשר תאר אותו בהצלחה הגדולה הזאת, יאבד ממנו כל הטובות האלה לפתע פתאום · הוה על הוה שבר על שבר יחדו ידבקו, רץ לקראת רץ ומגיד לקראת מגיד זה יוצא מבשורה רעה וזה בא בבשורה רעה ממנה, תחלת הפגיעה היתה בקנינו בבקר ובצאן · וממנו לבניו וממנו לעצמו ובשרו · והנה תכיפות הצרות זו על זו, ויתרונן ברבוי האחרונות על הראשונות הוא מה שמביא את האדם לתכלית המרירות · וזה מורה על שלמות בעל הספר, שלא העדיר דבר מכל המסבות הנצרכות לכוונתו, ולא השאיר קו או שרד המשלים ציורו בכל חלקיו · אך בין פגיעת כל מה שמיוחס לו, ובין לקוי גופו יתן רוח זמן, כל עוד גופו שלם היה מודה ומשבח יי נתן ויי לקח יהי שם ה' מבורך · אך כאשר בא הנגע בעצמו ובבשרו היתה הדומיה תהלתו · ובלקוי גופו בחר הכאב היותר גדול בצער והיא שחין רע מכף רגלו ועד קדקדו · ולמען הגדיל צערו, הן כל אשר לו אבד ממנו, על מקנהו פשט גדוד, או אש משמים נפל ותאכל אותם ואת עבדיו, על בניו ובנותיו נפל הבית ושמה קברו, אך אשתו אותה השאיר לו, לא הפיל משערת ראשה ארצה, הלא למען תכעיסהו גם כעס בעבור הרעימו?

וגם בזה היה נשמר בעל הספר להגיד מראשית אחרית, ומראש לא בסתר ידבר עם קורא ספרו, ויפתור לו החידה, על מה עשה ה' ככה, לענש לצדיק על לא חמס בכפיו ולהכות נדיב על יושר · ויודע לנו את משפט האלהים בשמים ממעל, ויפתח לנו ארבות השמים ויורא אותנו את יי צבאות יושב על כסאו ובני אלהים עומדים עליו מימינו ומשמאלו · וגם השטן

כתוך

בתוך הבאים והוא אף עלה מתור את הארץ ואת יושביה, וימהר השם לשאל את פיו מה דעתו בעבדו איוב, והנה יד השטן לא תקצר למצוא עלילת דברים גם במבחר האנשים, לאמר כי איוב עובד השם בעבור רוב הטובה שהשפיע לו. והיה מבקש שיצרפהו השם בכור הנסיון. ויאות השם לדבריו, וישליטהו בכל אשר לו זולתו בנפשו ישמור. וכיון שנתן לו הרשות, אין מחבל מהיר ממנו לבלע ולהשחית, ועד מהרה הפך משרש בית איוב. וכאשר כלה מלאכתו, יתנהו בעל הספר לעלות שנית השמימה, ולתת לו מהלכים בין בני אלהים, וכאשר שאל השם שנית את השטן על עבדו איוב, מצא השטן עלה לפגוע בגוה איוב, שהוא הנסיון היותר חזק מהראשון, והשם נשא לו פנים גם לדבר הזה, וכאשר כלה השטן מלאכתו לנדח על איוב כל הרע. ויסכרו ארבות השמים. ולא ישוב עוד השמים, ולא ידענו עוד את אשר נעשה שמה, כי למה שרצה להגיד לנו במליצה הזאת, כי יסורי איוב היו על צד הנסיון והבחינה, לכן כאשר השלים כוונתו, יסגור שערי השמים, וישוב אל ספורו ודברי איוב וחבריו אשר בארץ והשטן שבת וינפש:

והנה שלשת רעי איוב נקבצו באו איש איש ממקומו אל השמועה הרעה, וימצאו אותו מכה שחין יושב באפר, וישבו אתו לארץ שבעה ימים ולא יכלו לדבר דבר מעגמת נפשם. עד שפתח איוב את פיו לדבר מרוב שיחו וכעסו והתרעם על מציאותו וכי הערדו טוב לו מהויתו. אז מצאו רעיו פתחון פה לדבר ג"כ. לא לנוד לו ולנחמו כאשר היתה כוונתם הראשונה, כאשר באו בבו קרעו בגדיהם וזרקו עפר על ראשם, אך החלו לקנטרו בדבריהם, כי המה לא ידעו מן הדברים אשר ספר לנו הסופר אשר נעשה בשמים ממעל בין השם ובין השטן. והיה הדבר אי איפשר בעיניהם, ויבקשו להצדיק משפט אלהים, והיו מטילים ספק ופגם בצדקת איוב, או מחשבת פיגול בעבודתו. ועם זה יגידו אנשים החכמים והידועים האלה איש איש דעתו על השגחת השם ועל מקרי

בני אדם · והצד השוה שבהם יי הוא הצדיק במשפטו את איוב ואיוב ישא חטאו · ואיוב משיב על דברי כל אחד מהם וסותר את דבריהם, ועמד על נפשו להצטדק · ובכן נשתרבב הוובוח, תחלה דברו רכות · עד אשר העמיקו בוובוח ויחמו הלבבות, וישיבו הימה, ותחת אוהבים נהפכו לו למתנגדים · והסובל הזה המעט שאתו חליו ומכאובו, כי ישמע עוד קשות וכעס רעיו המועימים אותו · ועם זה בכל ארך הוובוח, הנה נצב איוב כעמוד ברזל על עמדו, לאשר ישרו ותום לבבו ונקיון כפו, וכי הוא סובל על לא דבר, ואם בשצף קצף יהדוף איזה דברים על השגחת השם, עד מהרה ישוב ונחם על דברו · והטוענים עליו, מהלימים כי הצור תמים פעלו ואין עול בדרכיו, ואם סבל איוב אשמו בראשו · ואיוב מקולם לא יענה ומהמונם לא יחת · ויתקף דבריהם עד שהוא מנצח את חבריו מבלי מצא מענה על דבריו, והוא ממשיך בדבריו ואין עונה אמריו מהם · והנה קם אליהו ובקש לחדש הוובוח, ומדבר ופוסק ומחריש למצא מענה מפי איוב ואין איוב נכנס עמו בדברים · ויוסף לדבר וקורא לאיוב ואיוב מחשה · עד אחרון · נגלה השם ומדבר אל איוב, וישם לפניו שאלות מפלאי היצורים וממשלת העולם בכלל. ועי"ז נכנע איוב לדבר ה' ונענה לו בה, ויודה כי ידיעת קצור ידיעתו היא תכלית ידיעת אנושי · ולא נמצא במענה השם תשובה על שאלת איוב ולא סבה מספקת לסבלו היסורים. כי לא היה נאות להיות השם מתנצל על פעולותיו, לפני ב"ו וחשב עם יצוריו מדוע ועל מה עשה כה וכה · אך די כי יתודה אנוש בגבולו ואל יהרוס ממצבו ואל יפרץ לחדור בסתרי תעלומות השם ובמנהגו —

ולא נכון היה עושה הספר, אלו היה עוזב את הצדיק אבד בצדקו, אחרי אשר תאר אותו במעלות היושר והצדק · והוכיחו במכאב חנם אך לרצון השטן למען נסותו, והוא עמד בנסיון, ונוכח בצדקתו, ע"כ שמח אותו כימות ענהו, וישב לו הכל למשנה, אך מספר בניו ובנותיו לא היה יכול להכפיל, כי אם כן היה צריך לחדש כנשר נעורי אשתו, ואחרי בלותה

תהיה

תהיה לה עדנה , כי אחרי לדתה עשרה ילדים בראשונה תשוב תלד עוד עשרים ; ויספיק לו המספר במספר הראשון ·

ב) שם איוב אם הוא איש נמצא או לא

דעות חלוקות יש בין החכמים מעולם , השם איוב הנזכר בספר הזה הוא שם איש נמצא היה בזמן מן הזמנים , וכל המעשים הנאמרים עליו גם כן היו ? ואם הוא מציאות מהשבת הסופר ? המציא השם ומעשיו למשל ענינו הנרצה בו · וגם בין המיחסים לו מציאות , יש הבדל ומחלקת בזמנו ודורו · והדעות החלוקות במציאותו ובזמן מציאותו תמצא בתלמוד (ב"ב יד) ר"ל ב"ל אמר איוב בימי משה היה · ר"י ור"א אמרו איוב מעולי הגולה היה וכו' וההוא מרבנן אמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה · ואביא ראשנה מה שיש מטענות השכל על כל דעת משני חלקי הסותר , אם כלו אמת או כלו משל וא"חכ אביא הכרעתו ופשר דברים · אם נניח כי כל הענין כן נמצא כן היה על הצורה הזאת · על ההנחה הזאת יש לטעון הטענות האלה ·

א) הוא רחוק ההזדמנות במציאות בפעל שיהיה כל מה שמיוחס לקנין האיש מכוון במספרים המקודשים שהם שלש , חמש , שבע · שבעה בנים ושבעת אלפי צאן · שלש בנות ושלשת אלפי גמלים · ות"ק בקר ות"ק אתונות ·

ב) כמו כן הוא רחוק ההזדמנות במציאות , שבכל פעם שקרה מקרה רעה לאיוב , משדור האויב , מנפילת אש משמים , ומנפילת הבית · נשללו או מתו כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מאדם ועד בהמה ותמיד נשאר לא פחות ולא יותר מאיש אחד , שיכול לבוא לבשר לאיוב · וכן ההזדמנות הזאת , זה יוצא וזה בא הוא רחוק במציאות :

ג) איזה דרך עבר רוח אלהים לדבר אל הסופר אשר בארץ מתחת , כי ידע את כל אשר נעשה בשמים ממעל ? ומה דבר אלהים אל צבאיו אשר יהדו המתיק סוד עמהם , על מעשי

בני

בני אדם, ומה ענה השטן את ה׳? אין זה כי אם סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והסופר עלה וירד בו ·

ד) איכה יעלה על הדעת, כי נדברו איש אל רעהו בדברי ווכוח וטענה ומענה, ויחוה כל אחד דעתו במליצה נשגבה, ויסדר דבריו במאמרים קצרים ערוכים ושקולים כלאחר יד, בלי אחור ועכוב, וישוב הדברים נובעת מליצה מפיו כמעין נובע ·

ה) גם הוא יקר ההזדמנות, שיהיו כלם משוררים, כלם מליצים, כלם דוברי צחות · וסגנון אחד עולה לכלם ·

ו) איכה יספיק זכרון איש, לזכור כל הדברים והטענות והמענות שבין איוב וחבריו, וכל הלשונות כצורתן וכהויתן · הן זה דבר קשה בספור מעשה, אשר איפשר לתפוס הענין במלות שונות, אף כי בדברי מליצה, אשר בשנות מלה, נשחתה המליצה ונפסדה הכוונה · היאמר אומר כי איש עומד על גבי המתוכחים, ובידו מגלה וקשת ועט, וכותב בדיו על הספר, הדברים אשר שמע יוצא מפי המתוכחים · כי לא בית וועד החכמים נועדו בראשונה בכוונה מכוונת, לחקור ולשא ולתן בחקירות · אך מקרה קרה, פגעוהו חביריו את איוב על האפר שמה כתרוהו, ומסבוב הדברים באו על הויכוח · זה מה שיש לטעון אם נקח הדברים כמשמען ·

ואם נניח, כי כל הענין גם שם האיש, וגם מעשיו וקורותיו כלם לא היו ולא נבראו, הכל בדוא מלב הסופר, יש לטעון הטענות האלה ·

א) מה רצה בפרטרט דברים, הבלתי מתיחסים אל המשל ואל הכוונה הנרצה בו · ד״מ הסתת אשתו לברך אלהים, והרבה כמוהו, וכן בחותם ספרו מפרט שמות בנות איוב וכי אין דוגמתן ביופי, ופרטי השנים אשר חי עוד · וכמה דורות ראה, וכן בפנים המליצה (שם יט) אחי מעלי הרחיק, רוחי זרה נחשבתי · וכל פרשה כט, ל, לא · כלם מורים במראה ולא בחידות, על פעולות נמצאות, כאשר יספר מעשרו וכבודו אשר היה בהם לפנים, וממעשיו הטובים · ואיכה נהפך עליו הגלגל, יהיה לבוז ולחרפה בפחות משפחות ·

ב) אם איוב לא היה ולא נברא, איך מביאו הנביא יחזקאל בין אנשים נמצאים. (יחזקאל יד, יד) והיו בתוכה שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב. ואף שבתלמוד לא לקחו זה לטענה לסתור בו ההוא מרבנן אשר אמר איוב לא היה ולא נברא, הנה דברי הנביא יותר חזקים.

ע"כ כן הנכון לתפס הדרך הממוצע בין שני חלקי הסותר, והוא אמת הדבר כי חי איש בזמן מן הזמנים ושמו איוב, והיה מפורסם לעשר ולגדלה ולכבוד, ומחזק בצדק וביושר, וקרהו אסון וירד מנכסיו, ונדכא ביסורים נוסף על עניו. ובאיש הזה בחר הסופר לענינו, תפס מן הדברים האמתים, ויצר אותו בחרט המליצה ומשח בששר הציורים. ויעש ממנו מסכה, כדמות וכצלם האיש אשר רצה לברוא במשלו, כדי לרמז על כל מה שאמרתי.

ג) מי הוא איוב, מאיזה עם ואיזה ארץ היו הוא וחבריו.

כל הערים והמדינות המיוחסים למושב האנשים הנזכרים בשם בספר הזה, רבם מארץ אדום או מקרוב לה. איוב היה מארץ עוץ. והוא מיוחס לאדום (איכה ד, כא) שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ. וכן נזכר שם עוץ בתולדות בני עשו (בראשית לו, כח).

אליפז התימני, שהיה מעיר ששמה תימן, על שם תימן אחי אליפז, הנזכר ג"כ בבני עשו, (שם לו, יא) וכן מפארה העיר הזאת בחכמים (ירמי' מט, ז) האין עוד חכמה בתימן. (יחזק' כה, יג) ונתתיה חרבה מתימן. (עמוס א, יא) ושלחתי אש בתימן, וכלם מיוחסים לאדום.

בלדד מתיחס אחר שוח, מצאצאי אברהם אשר לו מקטורה (בראש' כה, ב) ואת ישבק ואת שוח. והוא הוא יושב בארץ אדום כמו דדן (ירמי' מט, ח).

צופר מתיחס אחר נעמה אולי היא עיר הנזכרת ביהושע (טו, יב, יד) בגבול ארץ אדום.

אליהו

אליהו מתיחס אחר בוז הנזכר בירמיה (כה׳ כג) עם דדן ותימן, וקרוב שהיתה ג״כ עיר מארץ ארום או ממהוז סמוכה לה׃

אמנם יחס איוב אי מזה עם היה הוא ג״כ דבר אין לברר בהחלט, ודעות קדמוננו חלוקות בו ג״כ כמחלקתם במציאותו ובזמנו • והוא ג״כ שם בתל׳ (ב״ב יד) אמרו: חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו כו׳ ע״ש : וכולהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה לבר מי״א • וכן נראה, כי כל מה שיש להוציא ממשמעות הספר לא ידע דבר מתורת משה, ולא מאבות העולם, ולא דבר מחקי ישראל ומשפטיו • וכל דבריו דברי איש תם וישר אשר לא מדת משה, ולא היה איפשר לו לדעת מזה דבר במה שיתבאר להלן היה לפני משה, אף כי לפני מתן תורה • ומקצת רוצים ליחסו אחרי נחור אחי אברהם וגם זה איננו דבר רחוק •

ד) תכן הוכוח ועקר הטענות שבין איוב וחבריו •

אם נשים השקפה כוללת על עקר הענין והדברים ששם הסופר כפי כל איש ואיש מאנשיו אשר שם להם פה בספרו • נמצא כי שמר צורת הענינים על הסדר הראוי כפי מה שמחייב אותו הדבר לשלמות כוונתו בחבור הזה • איש איש מדבר כפי תכונתו אשר ייחד לו • והוכוח יעלה במעלות כטבע ענינו תחלתו רכות, ואח״כ קשה, קשה, כפי התגבר חום המתוכחים תתחזק הטענה •

איוב הוא הראש והעקר, טענותיו רבות וחזקות, ויותר משלבות במדע ותבונה על טענות חבריו • והוא נכון תמיד להשיב על שלשת רעים אליפז בלדד וצופר הסותרים את דבריו חליפות פעם זה ופעם זה • והוא מנצח אותם זה אחר זה • כל דבריו מראשו ועד סופו כאיש צדיק, תכונתו טובה נוח לכעוס ונוח לרצות • אמיץ כח לסבול יסורים ועומד בצדקו • ואם יהדוף כה וכה מלים לא כן בחמת רוחו, על הידיעה ועל

ההשגחה

השגחה עד מהרה ינחם וישוב ויתקן המעות אשר עבט בלשונו · פתח דברי מענהו לרוב כתאניה וקינה ופוסק בדברים מעוררים חנינה וחמלה ·

אליפז הראשון מעוני איוב · ראשית דבריו דברי תנחומים וחמלה · כי מי לא יחמול על סובל יסורים קשים כי ידבר במר נפשו, ומי לא ישא לדבריו מעט קט, אך אחת אחת יהפכו דבריו לקשות · וישוב כמסתפק בצדקת איוב, וילט חשד בסתר דבריו, עד אחרונה, יסיר המסוה מעל פניו, ולא יכסה דבריו עוד באדרת ההעלמה, ויוכח איוב ביד רמה בדברי דפי ויחייב אותו, כי אולתו סלף דרכו ועל יי יזעף לבו · ובכל מענה ומענה יעיר אזן השומעים להקשיב אל דבריו כי גדולות ונצורות אתו מידיעות רמות:

בלדד כאשר הוא יוצא נצב לקראת איוב, כבר מרה נפש המתוכחים · והתחממו הלבבות והשתערו הרוחות, ובזעף וזעם לא היה עת עוד להזיל כטל אמרי נעם ודברי נחת בראשית דבריו כאליפז שקדם לו, ובכל זאת היה נשמר בתחלת דבריו, ונכנס לדבר עם איוב בדברי טעם ובתנאי אם יסוריו בדבריו בלי פשע קדם להם, אזי רב טוב צפון לו · וגמול טוב על פי פעלו · אך בהתגבר הוכוח, ידבר קשות על הנגש והנענה הזה, מאין חמלה וחנינה, וגם התנאי שהתנה בראשונה ימיש ממנו, ויחליט בהחלט גמור, כי יסוריו על פי פעלו, וכי למענהו לא ישתנו סדרי הבריאה, ואם אחרית כל הרשעים רעה, למה זה יתרעם על גורלו, ואיכה יקוה טוב · ומצייר עם זה אחרית הרשעים באכזריות חמה מאד, וישים דמיון רעתם לרעות איוב · ובמענהו האחרון לא יחרש דבר, כאלו לא נשאר לו דבר מה שלא הבר · אך גוער הוא בנזיפה במרכא ·

צופר הוא הקל שבהם ולא השיגה מעלתו למעלת חביריו שקדמוהו, בטענות ומליצות, וכמו הד הרים הוא רק כופל ושונה דברי בלדד, ולהוסיף נופך משלו הוא מפריז ומגדיל דבריו ומרחיבם בלי חדש דבר, ועל אשר לא עצר כח להתווכח

כאמרי

באמרי דעת ותכונה׃ הנה הוא הראשון אשר נזור אחור מהתוכחת ומשים יד למו פיו ׃

ויש מחלקים הויכוחים בשלש מחלקות · המחלקה הא׳ מן פרשה ד׳ עד טו · והב׳ מן טו, עד כב · והג׳ מן כב עד כו · בוכוח הראשון הגיע איוב בטענתו להראות לחביריו, כי אין להם יתרון עליו מאומה · ואין דבר אשר ידעו ונעלם ממנו, ע״כ אינם ראוים להשיב על דבריו ולשכך כל תלונותיו וישם משפטו אל אלהים כאמרו : אולם אני אל שדי אדבר, והוכח אל אל אחפץ וכל מערכי דבריו נגד השם ית׳ · הוכוח השני הוא הקשה · ובו יסתבכו הטענות בתכלית החוזק, בו יגיע איוב בחוזק מרירות נפשו להחליט כי רק דרך רשעים צלחה, שלו כל בוגדי בגד (שם כא, ו) מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל וגו׳ · צופר יבקש לסתור דבריו, אך כבר מרה נפש איוב מתת אל דבריו אזן שומעת · ובפרשה כ״ד בספורו ממעשי הרשעים ובכל זאת דרכם צלחה · כופל איוב לחזק דבריו אשר החליט בפרשה כא · בלדד משיב דבריו במענה קצר (שם כה) אין אומר ואין דברים, ואיוב נשאר המנצח את חבריו, וכמו אריה בפריץ חיות הוא דורך על במתי חביריו אשר נצח · אז נחה שקטה רוח חמתו, ומתחרט על דבריו אשר דבר משלות הרשעים ׃ ומחליט הפכו (שם כז, ח) כי מה תקות חנף וגו׳ הצעקתו ישמע אל וגו׳ וכל הענין שם · ומוסיף מליצה במשלים נשגבים העטרים את כל הספר · ומסיים (שם כח, כח) הן יראת יי חכמה וסור מרע בינה · ובשלש פרשיות שאחריו, שב להזכיר גדולתו שהיתה לו, והצלחתו בימי נעוריו, וצדקותיו אשר עשה, ואיכה נהפך עליו הגלגל עתה ·

אליהו גם הוא איש מפלא בחכמה, אך לא עמד בנפשו לדבר לפני הישישים והוא איש צעיר · עדי נדמו הם ואיוב היה המנצח· אז יצא הוא לקראת איוב, והוא חשב בלבו ביתרון חכמתו לנצח את איוב יותר מחבריו · והיה מבקש פעם אחר פעם שיערב איוב עמו בוכוח, ואיוב מחריש ולא חש להשיב על דבריו, ובדבריו הראשונים מנהגו לתפוס איזה דברים מדברי

איוב

איוב וסותר אותם · והוא אף שאיננו מחייב את איוב להחליט כחביריו שהוא פועל עול והרשיע במעשיו · הנה הוא מחייב אותו מצד הצדיקו משפטי השם · ואח"כ ירחיב מליצה בנוראות פעולות השם · ולמה שהית' אחת מהסתירו' שסתר אליהו את איוב על בקשתו שיתערב השם עמו להתוכח פנים אל פנים, ואמר כי לא ידבר אל עם אדם בהקיץ אך בחלום ידבר בו, ויגל אזנו למוסר, על זה בא מענה מאת השם בעצמו אל איוב, כסותר דברי אליהו ומשים קנצי למליו ·

במענה השם את איוב, איננו בא לחייב את איוב ולהאשים אותו, אחרי שאמר ותסיתני בו לבלעו חנם · גם לא בא כמתנצל על ענותו אותו, כי מה אנוש כי יפקד על דרכי ה' והשב עם קונהו לבקש מאתו דין וחשבון על מעשיו, אבל מה שיטעון השם עליו, הוא שיחשבהו לרמת רוח באדם המבקש להדור בעצת ה' ובמנהגו את העולם, ולזה יפתח כל אוצרות היצירה לפניו · וישים לפניו שאלות משאלות שונות בפלאי היצורים להראותו את גדל תפארת חכמתו ועמק העיון וסתרי תעלומותיו הנשגבות, אשר קצרה שכל אנוש להשיג מהם אחת מני אלף, וכי הכל מסודר על סדור הטוב והמועיל, ואולת היא מאדם לחקור משפטי השם ודרכיו מקצר המשיג ועמק המושג · והוא מה שאמר המליץ ותכלית מה שנדע שלא נדע וכו' כי זה חלקנו מכל עמל ההשתכלות, וידיעת ההשקפה · ובזה נתח הקשר הגדול אשר נאחז בסבך החבל הגדול האחוז בתרין ראשין, הידיעה מקצה מזה וההשגחה מקצה מזה · נעם הוד יופי מליצת הספר מרגש בלב אך בפה אין לבטא באמר ודברים ·

ה) מי כותב הספר ובאיזה לשון נכתב

כל חקירה והקירה אשר נשתדל לדעת בספר הזה יש בה ספקות ודעות חלוקות, אשר אין להכריע בהחלטה גמורה ·

גמורה · מי מן הדעות צדק · וכן הענין בחקירה הזאת מי כתב ספר איוב ובאיזה לשון נכתב · דעת החכמים בתל' (בב"ב יד) משה כתב ספרו וספר איוב · ולא יכל זה להיות דעת מסכמת, כי לפי האומר איוב בימי אחשורוש היה, וכדומה מן המאחרים מציאותו, אי איפשר להסכים שמשה כתב ספרו ·

אמנם אם לחכמה נקרא, ולתבונה נתן קול, ואל הרגשתינו נשמע, אשר כלם יעידון ויגידון על קדמות הספר ועל עתיק ימיו, ובימים הקדמונים האלה לא נמצא איש ראוי ומכשר לכתוב ספר יקר כזה, ובמליצה נשגבה כזאת יותר ממשה איש האלהים · ויאות הספר הזה להתיחס עליו ·

אפס אם היה משה מחברו מעיקרו, וממשל משליו, בגוף לשון עברית, או לא היה הוא מחברו, כי אם מעתיקו מלשון ללשון, הוא שאלה אחרת · ואשר מביא למעיין על הספק הזה · א) אל והיה משה מחברו מעיקרו, היה בוחר בבני יעקב בחיריו לשום הדברים האלה בפיהם · ולא באנשים אשר לא מבני ישראל המה · וכן לא היה יכול להתאפק מהזכיר בו דבר מאבות העולם ומחקי האלהים ותורותיו · ב) אלו היה גוף הספר לשון עברית, אי מזה ערב רב מלות ערביות אשר השתרגו עלו במליצות הספר, אשר זה מורה כי לא נעשה הספר על טהרת לשון עברית ·

ומה שנראה נכון כי גוף הספר היה כתוב בלשון ערבי או בל' ארמית הקרובה לה, ומשה היה המעתיק הספר הזה אל לשון עברית, מעשה ידי אמן, ורק הוא ולא אחר היה יכל לאמן את ידיו, לכוין המליצה המורקת משפה אל שפה ולא פג טעמה וריחה לא נמר, ואולי היא יותר צחה ונשגבה מגוף הספר · ושכל את מליצתו כל כך עד שאין להכיר בה העתקה, וגם הרב ר' אברהם בן עזרא, נטה דעתו לאמר על הספר הזה שהוא העתקה · וכתב (איוב כ' יא) „והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירושו כדרך כל ספר מתורגם„ ומלשון התל' אין להביא סתירה על זה, כי כבר שניתי ושלשתי בחבור הזה, כי באמרם בתל'

פלוני

פלוני כתב ס׳ פלוני אין דעתם שהוא מחברו מעקרו, אבל הכוונה שהוא המסדר הספר ומכוונו לחבור שלם, וכן כאן כאשר אמרו משה כתב ספר איוב כוונתם שהוא מעתיקו ·

ומה שנראה לי עוד בזה, כי למה שבספור שבראש הספר ובספור שהוא מאסף לספר, לבד נזכר שם הוי״ה אבל בתוך הספר, נזכרו כל השמות· אל, אלוה, שדי, וכו׳ ושם הוי״ה לא נודע בו, שפטתי משפט צדק· כי הספור שבראש ובסוף הוא שכתב משה בעצמו, ע״כ יזכיר השם הוי״ה · כי הוא ידע את שמו· אבל בתוך הספר שהיו המדברים אנשים לא מבני ישראל המה, והמה לא ידעו שם השם, וגם את שמו לא נשאו על שפתם: ועם זה נשלם מה ששערתי לשים מבוא לספר הזה :

יום ו׳ כב אור תקסט

דניאל

א) מציאות דניאל ומקומו.

השלם דניאל, אשר הספר נקרא על שמו, הוא אחד מן הגולים הראשנים בימי יהויקים, אשר כפי עדות ספרו, (דניאל א, א) היה בשנת שלש ליהויקים. ולפי שהחשבון הזה סותר לחשבון הקודם בירמי' (כה, א) בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשנית לנ"נ, אמרו בסדר עולם פכ"ה, וז"ל. בשנת שלש וגו'. איפשר לומר כן, והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים? ומה ת"ל בשנת שלש ליהויקים? אלא שנת שלש למרדו. כי (שם פכ"ד) שנה ראשנה (למלכות נ"נ) כבש נינוה, שנייה עלה וכבש את יהויקים, ויהי לו עבד שלש שנים. ומרד בו ג' שנים, ובשנת ג' למרדו (שהוא שנת ח' לנ"נ) כבש אותו, והגלה הרבה מזרע המלוכה ומרבי העם ודניאל בתוכם. אבל הראב"ע כתב כפי פשט הכתוב, בשנת שלש ליהויקים. הנזכר בראש הספר כמשמעו. ואין זה סותר להחשבון הנזכר בירמיהו, כי שנת שלש בין ג' וד' והיא השנה הראשנה לנ"נ. הגלה יהויקים בבלה ודניאל עמו, ועמד שם שנה, ונכנע מפניו ושב לארצו, ועבדו ג' שנים ומרד בו ג' שנים, וכבשו שנית, ויהי' לפי"ז דניאל גולה בשנת אחת לנ"נ. ואמר עוד, כי דניאל בן ט"ו שנה באשר נבחר להיות מן הילדים העומדים בהיכל המלך. ושם ילדים כמו והוא נער, על בן שבע עשרה שנה. וכל מה

שסופר

ששפר ממנו, לא נודע שם אבותיו ויחס שבטו ועיר מולדתו זולתי שהוא ושלשת חבריו, חנניה מישאל ועזריה, נשאו מכל בני גילם, באשר עשר ידות להם בכל חכמה ומדע, ומכלם התנוסס דניאל, וכאשר עמד לפני המלך נשא חן בעיניו, והסב שמו בלטשאצר, כמנהג מלכי קדם (בראשי׳ מט, מה, אסתר ב, ז, ד״ה א לו ד)· ובשנת שלש הוקם על מלאכת עבודת המלך· ובשנה הרביעית, היה ראש המשנים למלך· והצליח בימי ג׳ המלכים האלה, נ״נ אויל מרדך, ובלשאצר· וגם אחרי נפסקה מלכות בבל ועמדו מלכי פרס על בבל, הוקם על כל מלכות בבל (דניאל י, ד) ועוד בשנת שלש לכרש מלך פרס (שם י, א) נזכר החזון אשר נראה אליו, ויהיה אז לפי חשבון ס״ע (אשר גלה בשמונה לנ״נ) בן עח שנים, ולדעת מפרשי הפיש״ט בן פה שנים, אחרי ההנחה שהיה בן טו שנים בזמן גלותו, כי מלכות בבל משנת א׳ לנ״נ עד שנת א׳ לכרש ע׳ שנים כמבואר במה שיבוא· ועד אנה האריך ימים? ואיך מת ואנה נקבר, לא ידענו מאלה דבר, כי לפי סברה הישרה, לא עלה עם הגולה ברשיון כרש, ע״י זרבבל מפני זקנותו, כי לא היה מחריש הסופר מהעלות בין שמות העולים שם האיש המפאר בכל אנשי דורו ביראה ובחכמה, כאשר מזכיר יחזקאל שמו לשם ולתהלה למשל ולמופת בחכמה וביראה, והיו שלשה האנשים האלה נח דניאל ואיוב (יחזק׳ יד, יד) הנה חכם אתה מדניאל (שם כח, ג)·

ב) עניני הספר והדברים הנכללים בו·

דע כי אין שווי ויחס וערך ודמיון בין הספר הזה, לספרי הנביאים שקדמו לו ישעי׳ ירמי׳ ויחזקאל לא בלשון ומליצה, ולא בענין· כי הלשון בלולה חצי מדבר יהודית וחצי מדבר כשדית, ומן המליצה לא תמצא זולתי תתפלה על אריכות הגלות· ובענין, לא תמצא בו, תוכחות, אזהרות, ויעודים, פורענות או נחמות, כבאלה שזכרתי· ונוכל לחלק את הספר לפי חלוק עניניו לשנים חלקים נבדלים· החלק הא׳ מראשו ועד פרשה ז׳ ענין לבד, והחלק הב׳ מפרשה ז׳ עד סופו ענין לבד, החלק הא׳ רובו ארמית כולל

דניאל

כולל ספורים מתיחסים על מלכי בבל, בבחינת מה שהם מצטרפים על דניאל ושלשת חביריו. והספורים האלה מקולעים במסות גדולות ואותות ומופתים אשר נעשו לארבעת בני אלהים האלה בקנאתם לאלהים, אשר לא נראו ולא נבראו לכל מלכי יהודה וישראל מידי שבתם על אדמתם. והספורים הבאים בו׳ פרשיות הראשונות, אינם כשאר הספורים, המתיחסים זה על זה בזמן וסבה, ובהמשך קדימה ואיחור, אבל כל פרשה ספור בפני עצמו, שאין לה התלות והמשך למה שקדם, ולא הקדמה והתחלה למה שאחרי כן. והחלק הב׳ מפרשה ז׳ עד סופו יקר ונשגב בעניננו, כי הוא כולל חזיונות, ומראות נבואות, רומזות על סתרי תעלומות ממקרי לאמים, והאותיות אשר תבאנה למרחוק, ואף כי החזיונות האלה מלבשות בציורים ובכנויים אשר יקשה לפתור חידת משליו, בפרטי הציורים והכנויים, עקר עניני החזיונות האלה, רומזות על ממשלת ארבע מלכיות, אשר עמדו זה אחר זה, בבל, פרס, יון, ורומי. ולאם מלאם יאמץ, כשזה קם זה נופל. ואשר מובה לספר ומרחיב יותר בפרטי עניניו, הוא קורות מלכי יון, כאשר חצו מלכות אלכסנדר הגדול אחרי מותו, והשתערות המלכים האלה ומלחמותם, ולחץ היהודים הפזורים בארצות האלה ע״י השערורי׳ הזאת, וראשי הצוררים אנטיוכס עפיפנוס, ותקומת העם ע״י לבישת רוח ה׳ את מתתיהו חשמנאי ובניו. ע״כ לא ימלט הקורא בספר הזה להבין דבריו, מבלתי העזר בקריאת דברי הימים לבני השמנאי, הנקרא מכבי, ודברי הימים האלה נעלמו מעיני עדת ישראל עד היום הזה, מאז נדחקו ונכלאו מבוא במספר ספרי הקדש, כשאר ספרים ממדרגה הזאת, והמפרשים אשר ידעו מהסורם, בקשו מפלט להם בספר יוסיפון. אשר כל דבריו לקוחים מספרי החשמונים הנזכרים, (ואם יחזק ה׳ חילי ויוסיף לי אמץ, אוציא לאור חבורי ימות עולם. מבריאת ש״ו עד הרבן בית שני, שם יבואו כל ספורי הענינים האלה בהרחבת ענינים, והמה יפיצו לך אור לבאור דברי הספר הזה). ומלבד זה, יבוא בו תפלה זכה ההפלל הקדוש על איחור

תשובתי

תשובת הגולה ובנין הבית אשר הגיע קצו לפי חשבונו אשר הבין מיעוד הנביא ירמי׳ · והמלאך מודיעו אמתת הקץ ·

ולפי שהחזיונית האלה צופות למרחוק, ומגידים תעלומות סתרי הקורות הבאות אחרי שנים רבות, והמה כתובים בתכלית ההעלמה והסתר ורמזים וכנויים, ע״כ מקריהם כמקרה כל משל וחידה, הרבה פותרים קופצים עליהם לפתור אותם על ענינים מענינים שונים · וכל מעשה ממעשי עולם היקרים אשר היה בזמן מן הזמנים, יבקשו לו יתד או פנה בדניאל, לתלות הענין בו אשר ירמז עליו · וכן יבקשו בו קץ וגאולה האחרונה, וכל אשר יעבור תחת שבט הזמן עד סוף הדורות, וכאשר העיד הוא בעצמו: יתנשאו רדים להעמיד החזון יתגדדו ויתלננו וגו׳ והמשכילים יבינו (שם יב, י) ·

וגם מבלעדי אלה, נבדל החלק הראשון בספר מן החלק האחרון הבדל גדול · וזה כי נחפשה דרכי הספורים הבאים בו׳ פרשיות הראשונות ונחקרה אותם בהשקפה עיונית, יעלו שאלות וספקות עליהם בלבבנו · ונלאינו למצא פתח כל תשובה לישב אותם להשקיט רוחנו · משא״כ בו׳ פרשיות האחרונות ·

א) פתח הספר בל׳ עברית ומשנה לשונו לל׳ ארמית (מן פרשה ב׳, ד, עד פ׳ ח), ואח״כ הוזר ללשונו העברית? היאמר אומר כי הספורים המתיחסים למלכי בבל יספר בל׳ ארמית, הלא חבר הספר ליהודים, היה לו לכתוב אל היהודים ככתבם וכלשונם!

ב) מה זה היה לנבוכדנאצר מלך גדול וחכם גבור נוצח, אשר לבבו כה נהפך פתאם, לבקש מאת חכמיו, להגיד לו החלום אשר שכח, כי אשר הסכן הסכינו מעולם, לפתור לו חלומותיו אשר יגיד להם, ולא שידע ואת אשר בלבבו? ומלבד השאלה אשר לא מחכמה שאל, כטפש, הוא בא עליהם בעקיפין, לבלתי נתון להם זמן, אך באם לא יגידו לו עד בוא השמש יבתר אותם לבתרים ובתיהם ישרף עליהם באש, הנה ייחס לו ב׳ תכונות אלה מלך אכזר עריץ וטפש, אשר כל הספורים הבאים עליו זולת זה בלתי מסכימים עליהם ·

ג) הספור

ג) הספור בפרשה ג׳ מן צלם הזהב אשר עשה גבהו ששים
אמה ועביו שש אמות, אין זה ערך לפי הכמת
חשעור והמדות, ורבים יתמהו על זהב הרב אשר יעלה לצלם
יותר מאלף ושלש מאות פעמים אלף אלפים דנרי זהב 1300,000,000 :
ד) בג׳ לשינות שהלשינו שרי המלך לא נזכרו, כי אם חנניה
מישאל ועזריה, שלא רצו לסגד לצלמא,
ודניאל היכן היה? הלא הוא מן היושבים ראשנה במלכות, ועיני שרי המלך נשואות יותר אליו את אשר יעשה, והאיש אשר לא התגאל בפת בג המלך אף כי יסגד לצלמא· והחכם הראב״ע הרגיש בזה, ואמר כי פחדו להזכירו אחרי אשר ידעו, כי המלך הקריב לפניו ניחוחין כאשר יעשה לאלהיו· הן לו יהי כדבריו, הלא יפלא על דניאל אשר שמע על שלשת חבריו, שהם בסכנה גדולה, והמה מוצאים להשרף, והוא כמחריש, ולא עמד על נפשם להציל אותם, בגדלו ותקפו אשר לו בעיני המלך· ומה שהוא מן התמה ג״כ על נ״נ, הלא הוא אשר אמר בפרשה הקודם, מן קשט די אלהכון הוא אלה אלהין, ואיך נהפך לבבו עתה לבקש נפשות האנשים הקדושים עובדי אלהי אלהים, על אשר לא סגדו לפסל? מכל זה נראה כי היה בלבל המחשבה גם טרם נטרד מן האנשים·

ה) בפרשה הד׳ יסופר: כאשר ראה נ״נ שנית חלום מבהיל
ומבעית מאד, והיה חרד מאד לדעת פתרונו,
והיה מצוה להביא לפניו ראשונה כל חכימי בבל, ויספר להם חלומו ואין פותר אותו, ובאחרונה בא דניאל ופתרו לו· הלא נפלאת היא בעינינו, האיש אשר ידעו מלפנים לשם ולתהלה וליתרון מעלות ידיעתו על כל חכמיו ע״י פתרון החלום הראשון· ואשר שמו רב סגנין על כל חכימי בבל, אותו עזב ושם פניו לשאר חכמיו, עד לאחרונה, שלא מצא מענה בפיהם: הלא שאל ישאל אותו בראשונה? ואם נפשנו לומר כי גזרת המלך בסתם, מני ט״ס טעם להנעל קדמי לכל חכימי בבל· ודניאל מובן בכלל דבריו להיותו הראש, אם כן בוודאי הגיעה מצות המלך ראשונה אל הראש הממונה, והיה לו לבוא כראש הקרואים כמנהג ונימוס,

ונימוס, ואיך באו החכמים האלה לבדם ודניאל רב חרטמיא כל עמם? — והזרות אשר באו בספור החלום, איך אילן אסור בכבלי ברזל, ואוכל עשב הארץ. ולבב אנש טר ממנו. אך בחלום אין זה זרות כי החלומות שוא ידברו. וירכיבו מושגים נמנעי הרכבה במציאות, אך אשר יספר כי נ"נ נטרד ז' שנים מאנשים ואין עורר במשך השנים האלה על כסא ושבט, אשר פנוי זמן רב כזה, ואיך השיבו אח"כ על כסא ממלכה, איש אשר היה כעיר פרא, גם המה לנפלאות הספור יחשבו.

ו) בפרשה ה' יספר: בלשצאר שלח יד בכלי בית אלהים לשתות בהם. והנה יד שלוחה מן השמים, כתבה באצבע אלהים שלש מלות לקבל נברשתא, עליהם פחדו ורעדו המלך והשרים, ובא דניאל ופתר אותם על מפלת בבל, והלבישו אותו ארגמן והבריזו עליו לשלט בשליש מלכות. והכל היה בלילה אחד ובלילה ההוא כבש כורש את העיר (כמסופר במבוא לס' ישעי') ונהרג בלשצאר ודריוש קבל המלכות. ועתה מה כל החרדה הזאת, ולמה כל הנפלאות האלה ללא דבר? אם להזהיר הלא כבר נגזרה הגזרה שימות. אם לענש הלא נהרג בו בלילה. ומה יסכן להודיע דבר שתים ושלש שעות לפני בואו? ואם להודיע בו יד ה', אם זה יהיה פרי הפלא הזה, הלא עיקר חסר מן הספר? ומתי הכריזו הכרוז, ומתי ישלט דניאל, אשר כל אלה כקיקיון דיונה אשר בן לילה היה שליט ובין לילה אבד בלשאצר.

ז) הספור אשר בפרשה ו': פתו שרי המלך את דריוש, ויפת לחת דת, אשר בכל מאה ועשרים מדינות המלך, כל שלשים יום לא יתפלל איש לאלהים ולא יבקש דבר ממי שיהיה בלתי אם מאת המלך לבדו, וכ"ז להכשיל בו דני' מקנאתם בו על גדולתו. מלבד שהוא קשה, כי יצא דבר מלכות כזה מפי מלך כשר וחכם אשר מפרסם בחם הזקן הזה, הדת בעצמו במעט נמנע הקיום. ואיכה כל איש אשר יהיה לו דבר מקצה הארץ ועד קצהו, אשר יכל לשאל מאת רעהו ומשכנו הקרוב אל ביתו, הוא יבוא לפני המלך ולשאל מאתו? ואיך ישמע המלך כלם,

כלם, ואיכה יוכל למלאת משאלות כלם. — ואיך לא יירא המלך מחטוא לאלהים ומענשו במנעו רבבות עם מהודות לו ומהתפלל אליו שלשים יום, ואיך המלך הזה, אשר בטח באמונה באל עליון באמרו לדניאל. אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך. והוא ימנע מהתפלל אליו, הלא זה סתירה בעצמו.

והנה כל הנסים והנפלאו' והאותות והמופתים הבאים בו תכופים זה אחר זה, אשר אין ספר מספרי הנביאים ולהו מרבה בהם, ואם הוא גדול יתר הרבה מאד מזה, לא המה נפלאות הם בעינינו, כי היד ה' תקצר! אך הסבות אשר הסבו אותם המה דלו מלב אנוש נעו מהשיגם. ואל נא תשים אשם נפשי, באשר הבאתי שאלות על בלי מצוא היתום די ספוקם, כי טבע העיון הביאני לזה, לפתוח פתח למעיין אולי ימצא תשובות עליהם, כמאמר אריסט"ו בספרו שמים ועולם, עלינו להודות לראשונים המתחילים בחקירות, אף שלא עמדו על האמת הנה עמדו על הערת הספקות. ולולא הם המתחילים בחקירה לא היינו אנחנו משלימים אותה ע"כ.

אפס כל זרות וקושיות חדלו עם התחלת פרשה ז' והלאה, כי כל עניניו, אם שהם כוללים תעלומות סתרי המעשים, אשר אין לאל יד כל אדם להבינם, מפני יוקר הדברים הנשגבים אשר לא נתנו לגלות לכל איש. מפני עומק המושג, אבל דברים מתנגדים אל השערת השכל הישר אין בהם, כי ענין אחר לדבר חדל הידיעה מפני קוצר המשיג ועומק המושג, ובין דבר נגלה נדמה מתנגד להשערת השכל הישר.

ועתה אחרי הבחינות האלה, הדין גוזר ומחייב אותנו לחקור איכה היה הדבר הזה, אשר דברי ספר אחד קצתו קשה זר, וקצתו ישר ומקובל. אך להשקיט דעתנו בזה צריכים אנחנו לדרוש ולתור, מי כותב הספר ומי חבר עניניו. אם כלם מידי סופר אחד יצאו ואם אין. וכדרכנו מאז כן דרכנו גם עתה לשאל ראשנה את פי התלמוד, אמרו (בב"ב י"ד) אנשי כנה"ג כתבו יחזקאל ת"ע דניאל ע"כ. הנה שמו מסדר הספר הזה זמן רב מאוחר אחרי מות דניאל. ואיך נבין זאת כאשר יאמר פלוני כתב

ספר וולתו אשר קדם לו זמן רב, אין זאת כי אם מצא כתבים ולקוטים כתבם המחבר עצמו או ענינים מתיחסים עליו, וחבר אותם יחדו וסדר אותם לספר אחד, וכאשר זכינו לדין כי דניאל בעצמו לא סדר ספרו כאשר הוא בידינו, אם נשוב נחקור אם כל הפרשיות המה לשונו וכתב ידו, ונמצא, כי מה שהוא לשונו וכתב ידו הוא מפרשה ז׳ ואילך, אבל מה שהוא מפרשה א׳ עד ז׳ איננו לשונו ולא כתב ידו, אבל צרף המסדר אותם אל ספרו בעבור שהם ענינים מתיחסים עליו, ממקוים אשר קרו לו וממעשים אשר עשה · והמופת הגדול המאמת זה, כי מראש הספר עד פרשה ז׳ הכל בל׳ נסתר, אבל מפרשה ז׳ והלאה בא הכל בל׳ מ״ב אנה דניאל (ואם יעלה בלבך לטעון על פרשה ז׳ על לשונו כי נמצא נה לישנא משתמע לתרי אפי, וגם על אשר כתובה ארמית, הלא מפרשה ח׳ ואילך המופת חותך וצודק בלי תנאי) ואחרי בררי כל אלה, יחשוב החושב מה שיחשוב בז׳ פרשיות הראשונות אשר מראיהן עמק מן האור, לו יהי׳ מקצר בחינת המבחין אשר בעיניו עמד הנגע, לא יפגע בכבוד דניאל איש המוהות, ולא יקצר בו דבר, ובעל הספר נקי · כי איש קדוש אשר רוח אלהים דבר בו ומלתו על לשונו כל היוצא מפיו נקי · ושמץ דבר לא ימצא בו, והדברים הנטפלים ישפט השופט מה שישפוט — ואולי בעבור החלק הראשון הזה עלה גורל הספר לבוא במדרגת הכתובים, כי לפי מעלת החלק האחרון שבו היה ראוי במדרגת הנביאים, כי אין בכל הנביאים מגיד מראשית אחרית והאותיות אשר תבאנה למרחוק כמוהו ·

אני טרם אכלה לדבר, ראיתי להעיר עוד על ב׳ ענינים, אשר לא ימלט כל קורא אשר יעבור את הספר מהבוך בהם, אם לא ידע דעות הקדמונים כפי אשר הסכימו עליהם ואשר בירו אותם, הא׳ · לכוין חשבון השנים הנזכר בספר הזה, לפי מה אשר רמז עליו ירמי׳ הנביא ע״ה, באמרו לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד, ועל איזה אופן טעה דניאל אשר נדמה לו כי עבר הזמן, כי על כן היה בוכה ומתנפל, על איחור הגאולה, ומה יביאו לידי טעות בחשבון · הב׳, לדעת מספר שמות מלכי פרס? ואיכה

ואיכה מלכו זה אחר זה, כי שמות דריוש, כורש, אחשורש, באו לפעמים כנויים למלכים שונים. וזה מה שמבלבל הכוונה על בלי דעת, כמה מלכים עמדו לפרס ואיך מלכו זא"ז ועל איזה מלך ועל איזה זמן הענין מכוון.

אמנם המבוכה הא' איננה קשה ההתרה כ"כ, כי כזה יסכימו סדר עולם (אשר התלמוד נמשך אחריו) עם ספר הזכרונות דברי הימים למעשי עולם, כי מתחלת מלכות נבוכד נאצר הגדול עד שנת אחת לכרש שבעים שנה, אך נוטים במספר המלכים ושמותם אשר מלכו בקרב הע' שנה האלה. לפי דעת סדר עולם מלך נ"נ מ"ה שנה, אויל מרודך בנו כ"ג שנה בלשצאר ב' שנים הרי ע' שנה לבבל. ולדעת סופרי דברי הימים מלך נ"נ ג' שנים בחיי אביו ומ"ג שנה לבדו, אויל מרודך בנו ב' שנים, ואחריו נריגלאסר, ואחריו אֶסָר אֶחָד, והימים אשר מלכו המלכים האלה בכלל ז' שנים ואח"כ מלך נבונאדי הוא בלשאצר ט"ז שנים הרי ס"ח, ב' שנים צר כורש על בבל עד אשר לכד אותה הרי ע' שנה. ודניאל כאשר ראה כי באה פקודת בבל ע"י פרס חשב שהוא זמן קץ לתשובת הגולים ובנין הבית, כי הוא מנה תחלת שבעים של גלות, מאז גלה יהויקים בראשונה, שהיתה בשנת א' לנ"נ. אך לפי השבון המכוון, היתה התחלת שבעים שנים מזמן חרבן הבית. שהיתה י"ח שנים אח"כ. הא כיצד, בשנת ג' ליהויקים היתה גלות הראשון של יהויקים, ומלך אח"כ עוד ח' שנים, צדקיהו מלך אחריו י"א שנים וחרב הבית. הרי משנה א' לנ"נ עד חרבן הבית בין י"ח וי"ט שנה, נמצא משבטלה מלכות בבל היו נ"ב שנים לחרבן הבית. כרש שלח הגולים הפשי והחלו בבנין הבית בשנת הא', ושבתו בשטנת צרי יהודה ובנימין, והיה הבנין בטל ג' שנים של כרש, י"ד של אחשורש, ובשנת שתים לדריוש בנו, (לדעת ס"ע) השלימו הבנין. תן שנה לזה ולזה, כי ג' שנים של כרש מקוטעות, הרי שלמו ע' שנים לחרבן הבית. ולזה באה הודעת המלאך מספר של שבעים שבועים שהם ת"ץ שנה, מזמן חרבן בית הראשון עד חרבן בית

שני

שני, כי ע׳ שנה חרב הבית הראשון ות״ך שנה עמד הבית השני אשר חרב ע״י מלכי רומא ·

אך המבוכה השניה היא יותר קשה ההתרה, כי יש הבדל גדול במספר מלכי פרס, בין סדר עולם והתל׳ הנמשך אחריו, ובין סופרי הזכרונות ממעשי עולם · לפי דעת הס״ע והתל׳ לא היו לפרס כי אם ד׳ מלכים, והם דריוש המדאי, כרש הפרסי, אחשורש, ודריוש בן אסתר, אותו כבש אלכסנדר מוקדן ובטל מלכות פרס, וסמכו זה על מה שאמר דניאל (יא, ב) הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס, מלבד דריוש · ועל השנות השמות פעמים הרבה, כמו ארתהשסתא, ארתחששתא, אמרו (בס״ע פ״ל, ובתל׳ ר״ה ג) · כי שנים מן השמות תארים לשם עצם פרטי דריוש · אכן לפי סופרי העמים בדברי הימים למלכי מדי ופרס, עמדו י״ד מלכים לפרס, וכלם נקובים בשמותם, בספריהם, וגם בהבורי ימות עולם למלכי יהודה וישראל (נכון בידי להוציאו לאור בקרוב אם יגמור השם בעדי) תמצאם מפרשים ואיכה יתישבו על סדר הזמן הנזכר במקראות · ולפי שהדרוש הזה יותר הכרח הברור לספרי עזרא ונחמיה · ע״כ קצרתי בו הנה ׳ והנני מורה מקום לקורא אל מבוא לספר עזרא · שם ימצא את אשר אותה נפשו לדעת בברור ענין הזה, לפי מה שיחייב אותו הענין שם ·

יום ג׳ כב טבת תקסט ·

עזרא

א) יחס עזרא ותכונתו.

עזרא אשר הספר הזה נקרא על שמו, הוא מראשי יחסי הכהונה, כאשר זכר הוא עצמו שלשלת היוחסין שלו (עזרא ז, א—ה) מדור אל דור לפניו עד פינחס בן אלעזר בן אהרן. ואשר יש מקום עיון בזה, כי כמו שנזכר כאן שלשלת היחס מאחור לפנים ר"ל מן שרי' אבי עזרא עד פינחס, ליחס תולדות עזרא. כן נזכר שלשלת היחס הזה בעצמו. (ד"ה א ו, ד — טו) מהקודם אל המאוחר, ר"ל מפינחס עד שרי' ליחס תולדות יהוצדק בנו אבי יהושע הכהן הגדול, אשר יש לשפוט מזה בהשקפה הראשנה, כי עזרא ויהוצדק אחים בני איש אחד שריה. וזה מתנגד לסדר זמן מציאות עזרא, כי שריה מת בכבוש ירושלי' ע"י נ"נ (מ"ב כה, יח — כא). ויהוצדק בנו הלך בגולה (ד"ה א, טו). ואיך יתכן לפי סדר השנים, כי עזרא אשר עלה מבבל בשנת שבע למלכות ארתחשסתא (עזרא ז, א). שיהיה הוא בן שריה, כי לפחות שבכל החשבונות (אשר אזכיר להלן) מחרבן ירושלים עד שנת שבע לארתחשסתא יותר מע"ד שנים, אף כי לחשבונות אחרות אשר רוב הסופרים מסכימים עליהם, יהיה יותר ממאה שנה. ולמעוטי בניסא עדיף משנאמר שהי איש ק"נ שנה או ר' שנים אם לא הזכירו הכתוב בפירוש. לזה הנכון

לומר

לומר כי לא היה בן שריה ממש אבל בן בנו או בן בן בנו, וזה ממנהג הלשון ליחס איש יקר אחר אבי אב או אבי אבי האב ויותר, בהיותו איש מפאר, ומבליע ב׳ או ג׳ דורות בינתים׳ ודוימתו מרדכי בן יאיר בן קיש, כמה דורות נבלעו ביניהם· וכן כתב הרד"ק בחגי (א׳ א) פסוק: אל זרבבל בן שאלתיאל, וז"ל· זרבבל לא היה בן שאלתיאל, אלא בן פדיה, ופדיה בן שאלתיאל כמ"ש בד"ה (א, ד, יח)· אך בני בנים הרי הם כבנים, וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה, וכן הוא אומר זכריה בן עדוא והוא בן ברכי׳ בן עדוא ע"כ· וזה מה שמסיע לקיום הדעת כי עזרא לא היה בן שריה ממש· *) ועם זה מיושב ג"כ השנוי אחר אשר נמצא בין ב׳ מקומות היחס האלה, והוא כי בד"ה ו׳ דורות יותר, מבעזרא אשר קצר במספרם· או מפני השתוות השמות עזרי׳ אמריה, נפקדו הדורות בין אמריה הראשון ובין עזריה השני עיין עליו·

השם אשר האיש הזה מתאר בו, נבדל ומיוחד לו מכל זולתו, כי לא יכנהו בשם הרגיל לכנות עזרא הכהן, אבל מוסיף לו תאר מיוחד סופר מהיר וככה יכנהו המלך באגרת תקף שלו ספר דתא, והתאר הזה מעורר אותנו לפאר את האיש היקר הזה על מעשיו הגדולים אשר עשה לעמו, והתועליות הגדולות אשר הועיל להם· ואם לא היה לא נביא ולא בן נביא, הלא הוא המחזיק והמקיים דברי הנביאים הראשנים והאחרנים· ומידו היו הם לנו, ולולא האיש המופת הזה, מי יודע אם לעת כזאת היה זכרון לנו מהם ומספריהם, או אלו היה לנו ספרים· לא היו מחוקים

---

*) ועם זה נסתר ממילא השאלה אשר נמצא בהמיוחס לפירש"י ד"ה א טו, וז"ל ותם שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול, ובן אחיו יהושע בן יהוצדק כיהן, וזהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה שנים קודם עזרא ע"כ. ולפי דעתי אין כאן קושי׳, והכותב הזה לא חש לקמחי׳ לשית אל לבו כי לא יתכן היות עזרא אח ליהוצדק עפ"י חשבון השנים — וכבר נודע לכל מעיין כי הפי׳ המיוחס לרש"י על ד"ה, איננו אמת, אבל איזה תלמיד תלה באילן גדול, ואין כאן המקום לגדר זה·

מחזקים משמירת הטעות והשנוי והזיוף, וכדומה מן המקרים אשר יקרו לכתבים ישנים, הנעתקים מיד ליד מדור ודור, כמנהג סופרי העתים רושמים הדברים כפי הרצון, ולא כפי האמת תמיד · ודרכם לשבח ולגנות כפי נטיות לבבם, אל האהבה או אל השנאה לדבר · מכל פגעי התמורות האלה נשמרו ספרי הקדש אשר בידנו היום, על ידי עזרא סופר דתא כי ידיו רב לו בתורת ה׳ התמימה ועם נביאיו הקדשים נאמן · כי כתב וסדר הספרים האלה, וקבע דבריהם כדרבנות, ומסר אותם בסדור טהור ונקי ביד אנשי כנסת הגדולה שנמשכו אחריו, והמה נמסרים מדור דור · ומלבד אלה, הפליא לעשות תקנות וסיגים וגדרים לשמירת הדת, קבע תפלות וסדר מנהגים אשר על פיהם אנו חיים עד היום הזה · ולע״ז בא מתאר (עזרא, ז, י) כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט ·

ב) מי זה ואיזה מלך ממלכי פרס הוא אשר בימיו עלה עזרא מבבל ·

אמנם מכל המעשים הגדולים האלה אשר עשה איש המופת הזה, לא נמצא זכר לו, מיום עלות הגולה הראשון בימי כורש, עד שנת ז׳ לארתחשסתא, אשר עלה עם שארית בני גולה מבבל · ויש אשר סוברים כי הוא היה גם בתוך הבאים בראשונה מבבל ירושלים, אלא שלא נתפרסם שמו ומעשיו עד המעלה השניה, ולהלן אבאר מה שיש מן הראיות על כל אחד מב׳ הסברות, ומה שיש להכריע ביניהם, כי לא יתכן לגזור משפט בזה, בלתי אם יתברר בראשונה, מי הוא זה ארתחשסתא אשר עזרא עלה בימיו, וכמה יש מן השנים מן עליה הראשונה שבימי כרש עד ז׳ לארתחשסתא, כי אזי נראה למי מב׳ הסברות חשבון השנים יותר מכוון ·

ואני טרם אחל לדבר בדרוש הזה, במחלקות מספר מלכי פרס, צריך אני להקדים דבר מכרח הידיעה מאד, אשר זולתו פתיחת הספר הזה כמעט סתום ועמום לקורא הספרים על הסדר, לדעת דברי הימים, ואיכה התגלגל הדבר שיצא העם

משעבוד, אשר היה לו תחת מלכי בבל, לגאולה ע״י מלכי פרס, ויקשה לו, מה ענין פרס לבבל. כי פתח הספר: ונתנה אחת לכורש מלך פרס, והספר אשר סים לפניו אם הוא דניאל. לא נזכר בו כי אם: ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא: ודריוש מדיא קביל מלכותא (שם ה, ו). ואם הוא ד״ה אשר קדם לקרות לפני עזרא, גם שם לא נזכר כי אם: ויגל את השארית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו עבדים עד מלוך מלכות פרס. ואשר לא ידע דברי הימים למלכי מדי ופרס, ואיכה הוסבה ממלכת בבל אל פרס, לא ידע חבור והמשך בין הענינים, והיה ראוי להשלים חסרון הידיעה הזאת ע״י ספור המלחמה שהיתה בין בבל לפרס, ואיכה נלכדה העיר בבל בתחבולת כורש, לולא כבר קדמתי להרחיב הספור בענין זה במבוא לספר ישעיה סי׳ ג׳ תדרשנו משם ותמצא כל מבוקשך, ואינני צריך לשנותו הנה, כי אם להוסיף מה שמיחס לענין הס׳ הזה, כי כורש אשר לכד את בבל הוא היה בן בת דריוש מלך מדי. אשר עליו נאמר (דניאל ו, א) ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר ס״ב שנים, ולא האריך אח״כ ימים יותר משנה, ונתנה כתר בבל על ראש כורש נכדו. והוא אשר אמר: ונתנה אחת לכורש. ועתה אשוב לדרוש ולתור אחרי דעות הקדמונים במספר מלכי פרס, מכורש ואילך ועד מלוך אלכסנדר הגדול, אשר כבש ממלכת פרס.

הן זה מחלוקת ישנה בין הסופרים הקדמנים ובעלי אסופות במספר מלכי פרס ושמותם ושנות מלכותם. אחד מרבה מספרם עד י״ד ואחד ממעיט אותם עד ו׳ ועד ד׳. וטרם אבנים, ואשי בין הרי המחלקת האלה, אגיד, כי ד׳ שמות שונים נמצא במקרא מיוחסים למלכי פרס, דריוש, כרש, אחשורוש, ארתחשסתא. וג׳ מהם כפולים במציאות אחשרוש, ודריוש וארתחשסתא, כי נמצא אחשורוש אבי דריוש (דניאל ט, א) ואחשורוש השני שאחר כורש (עזרא ד). וכן דריוש המדי (דניאל ט, א) ודריוש בונה הבית (עזרא ד, כד). וארתחשסתא לפני דריוש השני (שם ד, ז). וארתחשסתא שאחר דריוש השני (עזרא ז׳ א). ועתה דע כי ארתחשסתא איננו שם עצם פרטי,

כשאר השמות אבל הוא שם תאר מורכב מב׳ מלות פרסיות. ארת מורה גדול, חשסתא. מורה נצחן, ובהרכבה נצחן גדול.

ועתה נשית פנינו ראשנה אל חכמי התלמ׳ כי להם משפט הבכורה, הנה הם הממעיטים במספר מלכי פרס לא יותר מארבעה, וכה שמותם ומלכותם וסדר זמנם, דריוש המדי שנה, אחריו כורש ג׳ שנים, אחריו אחשורש בעל אסתר י״ד שנים, ואחריו דריוש בנו הנקרא ג״כ בעזרא ובנהמי׳ ארתחשסתא. בשתים למלכו החלו בבנין הבית ונשלם בשנת שש. ובשנת שבע עלה עזרא מבבל. ובשנת עשרים עלה נחמיה ירושלם ועשה שם י״ב שנים מתקן החומות, ושב אל המלך ולקץ ימים נשאל לשוב ירושלים. זהו העולה מס״ע ומהתל׳ הנמשך אחריו. אך הזרות אשר יפלו לפי החשבון הזה.

א) אם דריוש וארתחשסתא גוף אחד, למה זה מחיר ביד הסופר כותב ס׳ עזרא, אשר עד פרשה ז׳ מזכיר אותו בשם דריוש לבד, ומשם ואילך בשם ארתחשסתא לבד? וגם לשון הכתוב (עזרא ז, א) ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא, איננו נופל כי אם בהיות הדבור מגוף אחר, (ואף כי לפי מה שנאמר להלן, כי עד פרשה ז׳ דברי סופר אחר שלפני עזרא, יפלו ב׳ קושיות האלה. כי אין סגנון אחד עולה לב׳ סופרים, אך לפי דעתם לא ימצא מקום לדעה הזאת). ועוד מלשון שנאמר (שם ו, יב) ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס, בוי״ו המחלקת. נשמע כי כל אחד מלך לבד. ועיין ראב״ע (דניאל יא, ב). ועוד מאמר הכתוב (עזרא ד, ו־ז) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו׳, וביומי ארתחששתא כתב בשלם וגו׳. מי זה הוא ארתחששתא ואיזה הוא?

ב) מה שיש לו התלות והמשך עם הדעת הזאת במנין המלכים, והוא זר וקשה כמוהו, הוא אמרם בס״ע פ״ל, ובתל׳ (ע״ז פ״ק דף ט) ל״ד שנה משמש מלכות פרס בפני הבית. וכוון המספר הזה לא יתכן כי אם משנת שתים לדריוש. עד ל״ב שנים המפורשים בנחמיה, והוסיפו לו ד׳ שנים מדעתם. ויהיו אלו ד׳ שנים שעשה מלחמה באלכסנדר אשר מת בה. וגם דבר זה

מסכם

מסכם מהם, כי שמעון הצדיק יצא לקראת אלכסנדר בחלחמן עם דריוש, ויהי׳ לפי״ז שמעון הצדיק דור שני לעזרא ולנחמיה, וכך הוא מונה אותם הרמב״ם ז״ל בהקדמתו לסדר זרעים· וספר הקבלה להראב״ד, וכל הנמשכים אחריהם· הר״ש מקינון בס׳ הכריתות, והר״ב אברבנאל בהקדמת נחלת אבות, אך מה יעשו איפוא במקרא מלא הנמצא בנחמיה (יב, י), וישוע (הוא יהושע בן יהוצדק) הוליד את יויקים ויויקים הוליד את אלישיב, ואלישיב הוליד את יוידע, ויודע הוליד את יונתן (נקרא למטה ג״כ יוחנן) ויונתן הוליד את ידוע· והוא ידוע אבי שמעון הצדיק: וכל אלה היו כהנים גדולים· וכן פירש״י שם כל אל׳ שבמקר׳ זה היו כהנים גדולים· ואיכה נבליע ששה דורות מאבות לבנים בזמן מצמצם של ל״ד שנה, האם קמטו בלא עת! וכמו כן יקשה מתשעה דורות מנויות ליכני׳ מלך יהודה (ד״ה א, ג יז - כד) וכלם היו במשך מלכי פרס, כי ימי עזרא ונחמי׳ לא הגיעו לצמיחת קרן אלכסנדר· כמבואר כ״ז בארך בס׳ מאור עינים פל״ט ועיין במבוא לס׳ ד״ה· ומלבד כל אלה, אם נניח כי דריוש בן אסתר הי׳ המלך האחרון לפרס, יעות עלינו משפט אל· כי כורש אשר ברוח פיו לבד הרשה לבנות הבית ובטל בנינו אח״כ בשטנת הכותים, אמר עליו כה אמר ה׳ למשיחו לכרש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (ישעי׳ מח)· ודריוש בן לאותו צדקנית אסתר, והוא עזר ונדב להשלמת בנין הבית, וסעד בחסד יד עזרא לעלות ירושלים לחורות את עמו בדת אל, והקים את נחמי׳ לפחה וישלחהו ירושלים לבנות חחומות· וכל הצדקות האלה לא עמדו לו במלחמתו· והוא ואשתו ואמו ואחותו נפלו שדוד ביד צר אלכסנדר מוקדון· היש נספה בלא משפט גדול מזה·

ועתה טרם נפנה אל הסופרים הקדמונים, נדעה נרדפה לדעת דברי גדולי מפרשי המקרא, ונשמעה מה בפיהם גם הם· הרב ר׳ זרחי׳ הלוי בפ״ק דר״ה על מאמר למלכים למאי הילכתא, כתב בסיום דבריו וז״ל, זהו העולה בידינו לפי מדרש חכמים אבל הפי׳ הנכון לפי הפשט ז״ש, מטעם כורש דריוש ואחשחשסתא שלשה מלכים היו, כרש המתחיל ודריוש המשלים

בנין הבית · וסמך ליה ארתחשסתא בונה חומות ירושלים, ואין זה הראשון אשר כתבו שטנה בימיו, ע״כ היוצא מכלל דבריו חמשה מלכי פרס · הרד״ק בסוף פי׳ חגי (ב ו) בפסוק אני מרעיש כתב וז״ל המלחמות האלה היו בימי דריוש או בימי ארתחשסתא המולך אחריו · ע״כ, והראב״ע בפי׳ דניאל (יא, ב) הביא בשם ר׳ משה כהן כי ו׳ מלכים היו לפרס · דריוש הזקן המדי, כרש הפרסי, אחשורוש, ארתחשסתא, דריוש השני שנבנה הבית בימיו, וארתחשסתא אשר בימיו עלו עזרא ונחמיה, הרי גם גדולים האלה ראו את הלחץ במעוט המספר ע״כ הוסיפו עליו ·

ואחר גגיש יוסיפון לרומים · העולה מדבריו, כי דריוש וכור לבדו בבל · ובמות דריוש מלך כורש לבדו, ובשנת הא׳ שלח הגולים חפשי והחלו בבנין הבית ובטל בשטנת צרי יהודה ובנימין · ואחריו מלך קמביזוס בנו ו׳ שנים · ובמותו גברו משפחת המגו״ש ועכבו מלוך מלך שנה אחת · וימלך דריוש היס״דאספי, בונה הבית · ואחריו מלך גסירסי הוא ארתחשסתא אשר עלה עזרא בימיו · ואחריו אחשורוש ארתחשסתא בעל אסתר · ובפ״ז שלו מזכיר דריוש האחרון אשר מת במלחמת אלכסנדר · הרי ז׳ אשר פרט, לפי שאין דרכו למנות מלכי פרס כמה היו · זולתי מה שמתיחס לספוריו ·

הסופר המפורסם לפרסים מונה מלכי ארצו על הסדר הזה, דריוש וכורש ב׳ שנים · ואחרי מות דריוש מלך כורש לבדו כ״ב שנים, אחשורוש הוא ארתחשסתא הראשון כ׳ שנים ולו שני בנים כורש ארטבאגו ודריוש ארוך היד, ורם על המלוכה ז׳ חדשים, וגבר דריוש ארוך היד ומלך ל״ז שנה · ואחריו דריוש מימני״ן הוא ארתחשסתא הגדול נ״ה שנים ואחריו ארתחשסתא אוהו כ״ו שנים · ודריוש האחרון ו׳ שנים · סך הכל עשרה ·

והעולה באחרונה, המרבה לספר חרי זה המשבח, איזביוס · סופר המפאר הוא מונה י״ד מלכים לפרס, ואחריו החזיקו כל הסופרים האחרונים, ואסדר לפניך שמותם ושנות מלכותם, (ואשר לא עלת׳ לו שנתו לא אביא במספר כי לא מעלה ולא מוריד) · כורש הפרסי ל׳ שנה, ולד״ק ז׳ שנים, קמביזוס

שמונה שנים. כ' האחים מגו"ש ז' חדשים והם נמנים לשנה. דריוש היסדאספוס ל"ו שנים, בימיו נשלם הבית, אשר עכבוהו הצרים מ' שנה. אחשורוש קסרקסס בנו כ' שנים. ארתחשסתא ארוך היד מ' שנה. דריוש נוט"ו י"ט שנה. ארתחשסתא מימנון בעל אסתר מ' שנה. ארתחשסתא אוחו כ"ו שנים. ארסים בנו ד' שנים. דריוש האחרון ו' שנים. ואתה כשתדקדק בדברי ג' סופרים האלה תמצא בעקר הענין דבריהם מכוונים, תממעיט אסת עשרה מלכים. ולו נתפוש הלשון האחרון, ונחשוב משנת א' לכורש עד שנת ז' לארתחשסתא ארוך היד שבו עלה עזרא הם מאה שנה. ועד נחמיה קי"ג שנה, וע"ז יתישב מה שנאמר (נחמי' ה, טו) והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם, רומז באצבע כי כמה פחות היו לפניו:

ג) מי כותב הספר הזה.

אשר נשאר עוד לברר, הספר הזה הנקרא על שם עזרא, אם נקרא כן לפי שהוא הכותב אותו. או נקרא כן על שם הענינים הנכללים בו מדברי עזרא ומעשיו אשר עשה, כמו שזכרנו במבוא לספר דניאל. והנה בתל' נמצא על זה שני מאמרים מתנגדים זה אל זה. במקום אחד אמרו (ב"ב י"ד עב) עזרא כתב ספרו ויחס של ד"ה עד לו. ובמקום אחד אמרו (חלק לג עב). מכדי כל מילי דעזרא נחמי' בן חכלי' אמרינהו. ולו נתפוס המאמר הראשון אינו מן החכרח לומר, כי הוא הכותב כל הדברים המקובצים בספרו, כי זה דבר הנראה בעליל, כי זכר שמו ומעשיו רק מתחלת פרשה ז'. מאז עלותו מבבל, ולא היה נמצא בכל הדברים הנזכרים ונעשים בפרשיות הקודמות. על כן אף אם נאמר כי הוא כותב ספרו אשר מזכיר בו מעשיו, הדעת נותנת כי הדברים הנזכרים ונעשים בירושלים לפני בואו שמה, משטנת צרי יהודה ובנימין וחסד דריוש בתתו רשיום להשלים בנין הבית, כל הענינים האלה מצא רשום מידי סופר אשר כאן נמצא וכאן היה בכל המעשה, וספח אותם אל ספרו ושם אותם הקדמה לענין ספוריו ומעשיו. על כן העמיד אותם

ככתבם

ככתבם וכלשונם בל' ארמית· אבל מה שכתב בעצמו בא בל' עברית ובלי מ"ב· וכל זה מה שאמרתי ממציאות העתק ידי סופר אחר נופל רק על החלק שמפרשה ד' ועד ז'· אבל בג' פרשיות הראשונות יש לי סברות אחרות בהן, וזה, פרשה הא' המתחלת ובשנת אחת לכורש, בוי"ו מוסיף על ענין שלפניו, דעת רש"י בזה כי חוי"ו מוסב על ספר דניאל· על מה שנאמר ובשנת אחת למלכו· ואינני צריך להעיר על הדוחק שבסברא הזאת, אבל דעתי לומר כי הכותב הלק שני של דברי הימים הוא כותב הפרשה הזאת, כי שני פסוקים הראשונים שמתחיל הספר עזרא בהם, הם שני פסוקים האחרונים של ספר ד"ה· והכותב כאשר סיים ד"ה, לחמשיך הספור בסדר הזמן כפל ב' פסוקים האלה (ולמקצת הימים אחרי כתבי זאת, מצאתי כי כוונה דעתי בזה לדעת החכם דון יצחק אברבנאל, בהקדמת פירושו לס' שמואל, כי כוונה הראשונה של עזרא שיהי' ספרו המשך לספר ד"ה), ג"כ בעדות ב' פסוקים האלה· אשר נעוץ תחלתו של עזרא בסופו של ד"ה· ואם נקח דעת התלמוד (ב"ב י"ד עב) שאמרו ומאן אסקיה (ר"ל מי סיים ס' ד"ה) נהמי' בן חכליה, יצא לנו משפט כולל מתישב על הדעת, כי נהמיה אשר היה תכף אחר עזרא ספח ס' עזרא לחלק ראשון אל ספרו· ועשה הפרשה הראשנה התחלה לכלל הספורים הבאים בב' הספרים, והוא ספור העליה הראשונה מבבל ברשיום כורש· ויתישב לי בזה למקצת המאמר הנזכר בחלק·

אבל שני דברים קשים לי והם צריכים עיון גדול לישבם·

הא') יהיה כותב הסופר מי משניהם, למה זה הפרשה השניה מספור יחוס העולים מבבל, כלה באה כפולה בספר נחמי' (ז' ו' - עג) בשנוי לשון קצת והבדל המספרים, כמנהג הרבה בענין אחד בא כפול בב' ספרים מספרי הקדש, (כמו שירת דוד בש"ב כ"ג ובתהלי' יח· ודברים השנויים בספר ד"ה מספרי שמואל ומלכים)· ויותר תימה אם כותב ב' הספרים איש אחד כדעת התלי' (בחלק)· הב' והוא יותר נפלא עזרא אשר כתב כל מעשיו הגדולים אשר עשה, מה זה כי חס מהזכיר

המעשה

המעשה הגדול מכולם, והוא קריאת התורה לפני העם. בר״ח וחג הסוכות, ולמה זה החשה והיה כמחריש ולא הזכיר ממנו דבר, עד בוא נחמיה והעלה הספור ההוא בספרו (ח, א). היאמר אומר כי מעשה קריאת התורה לעיני העם, לא היה כי אם בזמן עלות נחמיה משושן לירושלים. ב׳ תשובות בדבר זה, הא׳ לו יהי כן, המעשה המיוחס לעזרא ראוי לבוא בעזרא. הב׳ היתכן או היעלה על הדעת, שיתאפק עזרא הסופר זמן רב כזה, משנת שבע למלכות ארתחשסתא עד שנת עשרים בו זה שלש עשרה שנה, לבלתי קרוא ספר תורה לעם, הלא זה הדבר אשר שלחו המלך להורות את עמו בדת אלהיו (עזרא ז, כה).

ומה שנראה לי בזה, כי עכ״פ ערוב פרשיות יש בכאן. כי כשתעיין במקראות, תמצא הלשון הזה ב״פ. וכל ישראל בעריהם: ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד ירושלים. פעם אחד בעזרא ג, ופ״ב בנחמי׳ ז ח. ובב׳ המקומות נפסק המאמר לב׳ פרשיות, אך בעזרא התחלת הפרשה ויגע החדש השביעי, ובנחמי׳ התחלת הפרשה ויאספו העם. ועם זה ההמשך שבס׳ עזרא ענין אחר, ושבספר נחמי׳ ענין אחר. ויש א״כ מקום עיון, מה המביא להסופר או להמסדר הספר, לתלות בענין אחד מתיחס על זמן ידוע, הבא כפול בב׳ מקומות, לתלות בכל מקום המשך אחר? ואם יאמר אומר כי פרשה ח׳ שבס׳ נחמי׳ איננה המשך לזמן אשר לפניו, אבל הוא ענין בפני עצמו, ומאמר ובני ישראל בעריהם הוא הפסק ספר היחש אשר אמר עליו (פרשה ז, ה) ואמצא ספר היחש וגו׳, זה לא יתכן מב׳ פנים. הא׳) כי לאיזה תכלית, הביא כאן כל רשימת היחס הזה, ופוסק, על בלי הגיד מה הנרצה, כי עקר הכוונה היתה לישב עיר ירושלים באנשי יחס, והיה לו לספח אליו פרשה י״א שהיא המשך הספור של יישוב ירושלם. הב׳) כי ענין קריאת התורה הנזכרת בפרשה ח׳ היתה באמת בחדש השביעי בחג הסוכות. ואם לחשך אדם לומר כי החדש השביעי שבנחמי׳ הוא זמן אחר מאוחר הרבה מחדש השביעי הנזכר בעזרא. גם על זה יש

ב׳

ב׳ תשובות. א) על מה זה נמשך פרט הזמן הזה שבנחמיה, אחרי שבכל הענין שלפניו לא נזכר לא שנה ולא חדש ולא שבת? וב׳ מי לא חלי ולא מרגיש בסתירה אשר יפול במקראות. כי בעזרא (ג, ד) נאמר: ויעשו את חג הסכות ככתוב וגו׳. ובנחמיה (ח, יד - יז) נאמר אחרי אשר קרא עזרא בתורה: וימצאו כתוב וגו׳ אשר ישבו בני ישראל בסכות וגו׳, וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל וגו׳. הרי משמע כי רק אחר קריאת התורה של עזרא הסופר חגגו הסכות פעם ראשונה, ואיך אמר בעזרא ויעשו חג הסכות ככתוב. שהיה זמן רב לפניו?

ומפני כל הקושיות האלה והסתירות האלה יביאני הכרח העיון לומר, כי כל הענין הנכלל בג׳ פרשיות ח׳ ט׳ י׳ שבספר נחמיה, אין שם מקומו וזמנו, אבל מקומו בס׳ עזרא, ז׳ אחר פסוק ט, אחרי שנזכר כי באחד לחדש החמישי בא אל ירושלים, נמשך ענין ויגע החדש השביעי וגו׳ ויאספו כל העם וגו׳, ויאמרו לעזרא להביא את ספר וגו׳, ואחריו שייך פסוק, כי עזרא הכין לבבו לדרש וגו׳ (עזרא ז, י) ויביא עזרא הכהן את התורה וגו׳, כל הענין עד פרשה י״א בנחמי׳. ועל זה ההמשך בעזרא ט׳ א׳ וככלות כל אלה. (ר״ל קריאת התורה וקבלה באלה ובשבועה לקיים המצות). נגשו השרים לאמר לא נבדלו העם, ומה שנאמר נחמי ט׳ ב׳ ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר וגו׳, הוא כלל שאחריו פרט. וכל הענין מן: וזה פרשגן הנשתון וגו׳ (עזרא יא, עד): ואת בית האלהים (שם ח-לו) מקומו אחרי פסוק ו אשר בפרשה ז, אחרי שאמר ויתן לו המלך וגו׳, וזה פרשגן וגו׳ אשר נתן לו המלך וגו׳ עד פרשה ט, ומתחיל ויעלו בני ישראל וגו׳ (עזרא ז, ז-י) וההמשך משם בנחמיה ח׳, עד פ׳ י״א. ואח״כ ההמשך פרשה ט שבעזרא. ועד״ז כל הענינים על מקומם יבואו בשלום.

ואם ישיב לי איש אמורים. על אשר אמרתי כי כל הענין מן פרשה ח׳ שבס׳ נחמי׳ עד פרשה י״א כלו מיוחס לעזרא וכלה היה בשנה הראשונה לעלותו מבבל בשנה השביעית לארתחשסתא. אם כן איפוא מה לשם נחמיה שנזכר פעמים בענין ההוא, ראשנה (נחמי׳ ח, ט) ויאמר נחמיה הוא התרשתא.

ועזרא

ועזרא הכהן וגו', ושנית (שם י, ב) ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וגו'. והלא נחמי' לא עלה עד שנת כ' לארתחשסתא? גם אני אשאל אותו לאמר הודיעני, מה לשם התרשתא הנזכר בפ' אלה בני המדינה העולים (עזרא ב, סג, נחמי' ז', סה) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו וגו'? והספור הזה זמן רב לפני עלית עזרא ואף כי לפני נחמיה? ואם ישיבני, כי זה התרשתא הוא איש אחר, ולא בן חכליה, גם אני אשיב לו, כי נחמיה התרשתא, הנזכר בקריאת התורה (נחמי' ח, ט) איש אחר ולא נחמי' בן חכליה, ואם ישוב יתפלא בי לאמר, הלא המקרא השני (שם י, ב) יאמר בפי': ועל החתומים נחמי' התרשתא בן חכליה? גם על זה אשיב לו, כי זה נראה בעליל לכל קורא בעין שכל כי כל המקראות, מן: ועל החתומים וגו' עד ושאר העם הכהנים, (נחמי' י, ב-כט) הוא מאמר מוסגר ותוספת ידי סופר מאוחר, אשר בא, או להוסיף החתומים שבימי נחמי' על החתומים שבימי עזרא, או לפרט מאמר ועל החתום בסברא שנחמי' התרשתא הוא נחמי' פחה בן חכליה, ואך לפי"ז יקשה למה חתום נחמי' ולא עזרא עמו, כי לדעת זה שניהם ראשי המדברים בדבר). אך האחת אשר נשארה לי בתמיה, מבלי מצוא דרך לישבה, עשית חג הסכות הנזכר פעמים בעזרא ובנחמיה כאשר הבאתי לעיל סתירתם. ואם אמנם לפי דעת חכמי התלמוד במספר מלכי פרס ובשני הדורות, יתכן לומר כי עזרא עלה בשנה הראשונה בעליה הראשונה ואז היתה קריאת התורה ועשית חג הסכות הנזכרת בנחמי', ויהי' זה פרט למה שנזכר בעזרא בכלל ויעשו חג הסכות ככתוב. אבל לפי דעת סופרים האחרים שהבאתי הוא דבר נמנע מפני רחק הזמן.

ועתה דע כי בכל אשר אמרתי, לא רציתי להכריע בהם דבר לאמר קבלו דעתי, וכי אגרה אמנה היא אלא דרוש וקבל שכר. ומי יודע לישב הדברים האלה על אופן יותר נאות ממני יבוא ויגיד לעם נולד אשר עשה. כי בכל ענינים ישנים נושנים כאלה, מי זה ערב לבו לגשת לומר אנכי אערבנו מידי תבקשנו לברר לך אמתת הדברים, אשר אין עליהם ראיות אחרות כי

אם

אם מקראות מורים פנים לכאן ולכאן· כי כמו שיש פנים להקדים מעשה עזרא קריאתו התורה והרחקת הנשים נכריות זמן רב לפני עלית נחמי' משושן, כאשר הוריתי בעדות המקראות, כן יש פנים לאחר המעשים האלה זמן רב אחר עלות נחמי' ג"כ בראיות כתובים· כי נחמיה (ב' נא') אמר ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו ויבנו את שער הצאן ובעזרא (י' ו') אמר· ויקם עזרא וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב· ואתה קורא, אם לא ייטיבו דברי בעיניך קום אתה וישב את הדברים אם בעל נפש אתה·

כז טבת תקסט·

נחמיה

נחמיה בן חכליה· אשר לדעת קצת הוא המתאר ג"כ בשם התרשתא, לא ידענו משפחתו ושבטו, ואף שהיה הוא כותב ענינו, לא חש לפרט שלשלת יוחסין שלו, כמו שעשה חברו עזרא אשר בקראו שמו התיחס עד הראש לבית אבותיו· ויש רוצים ליחסו אל שבט הכהונה, לפי שמצאו לו מקום במספר הכהנים (נחמי׳ י, ב) אבל אין זה ראיה, כי שם בא במקום הזה להיותו ראש ופחה, וגם מאמרו (שם ז, יא) ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי׳, נוכח סותרו·

לפי הנגלה ממשמעות הכתובים, חיו עזרא ונחמי׳ בזמן אחד, ובימי מלך אחד עלו ירושלים, זה מבבל וזה משושן· אך י"ג שנים קדם עזרא לנחמי׳ כי עזרא עלה בשנת ז׳ לארתחשסתא ארוך היד, (כמ"ש במבוא לעזרא) ונחמי׳ אשר היה משקה למלך ההוא, עלה בשנת עשרים, אל השמועה אשר שמע, כי עמו בארצם ברעה גדולה מפני שטניהם השמרונים, וישאל מאת המלך וישימהו פחה על יהודה ועל ירושלים, ועשה שם י"ב שנים לתקן חומות העיר, ושב אל המלך, ולקץ ימים נשאל מאת המלך לשוב ירושלים, לתקן מעוותות רבות אשר פרצו כעם, ומנהו והלאה לא ידענו מה היה לו כמה ימי חייו ואנה מת ונקבר·

ונקבר· לבד לדעת היוסיפון לרומיים לא ראו איש את אחיו, כי בעלות נחמיה משושן כבר מת עזרא· ואין לתפוס עליו מהכתוב (נחמי׳ ח, ט) ויאמר נחמי׳ הוא התרשתא ועזרא הכהן הסופר וגו׳· כי על דעתו אין זה נחמי׳ הפחה· ואדרבא יש ראיות מוכיחות לדעתו, כי לא מצאנו שישתף איש את חברו במעשיו אשר עשה לטובת עמו ולשימרת דתו·

הספר הזה מצד התחלת לשונו נראה כספר בפני עצמו, אך מצד הדבקו לספר עזרא אשר הוא בלי סיום, נראה שהוא כהמשך לספר שלפניו· ודעת התל׳ נראה כי ב׳ ספרים האלה לספר אחד יחשב, וזהו מבואר מב׳ פנים· הא׳) מאמרם תה כלה מתקבעת נכ״ד קשוטים אף ת״ח צריך שיהי׳ נקי נכ״ד ספרי קדש· וכה מספרם· בתורה ה׳ ספרים, במגלות ה׳ ספרים, בנביאים ראשונים ד׳ בנביאים אחרונים ד׳ (כי ת״ע לספר אחד יחשב) בכתובים ו׳ ספרים, ואם תפריד בין עזרא לנחמי׳ יהיו כ״ה· והב׳) מאמרם בחלק (לג עב) מכדי כל מילי דעזרא נחמי׳ נ״ת אמרינהו, מ״ט לא אקרי ספרא על שמיה, ואף שהמאמר הזה נראה כסותר למאמר אחר שקדם לו (ב״ב יד עב) עזרא כתב ספרו, כבר ראיתי לפשר בין המאמרים במבוא לס׳ עזרא· דהיינו נחמי׳ סדר הדברים אשר מצא כתוב מידי עזרא והוסיף עליהם איזה דברים·

אמנם הדברים המיוחסים לו לנחמיה, הנה זה דבר מחלט אין אומר השב, כי מראש ועד פר׳ ז׳ ד׳· כלו ענין אחד ומאמריו קשורים וסדורים בזמן ובענין, והמה דברי נחמי׳ בעצמו כי בא בו הלשון מדבר בעדו· וגם הפרשה האחרונה פ׳ יג גם היא כתב ידי נחמיה· ואין להעיר בהם זולתי, ממה שכתב (שם ה, יד) גם מיום אשר צוה אותי להיות פחס וגו׳, משנת כ׳ ועד שנת ל״ב וגו׳, נראה כי לא אסף וכתב הדברים האלה כי אם זמן רב אחרי המעשה מתקון החומות· והנה בל׳ יום נשלמו ההומות, וסתם לן ולא פרש מה עשה כל י״ב השנים האלה·

אך מקום העיון והתחלת הספקות הוא מפסוק ה׳ שבפרשה ז׳ ואילך· וכבר עוררתיך במבוא לס׳ עזרא, על כפילת ס׳ היחס שבא בס׳ הזה כפול מן ואלה בני המדינה עד פרשת ח׳

ועל

ועל שנות השמות והערך הסכמת המספרים · וגם הגדתי לך שם דעתי בג' פרשיות, ח' ט' י' למי משני ספרים האלה הם ראוים לצרף · וכי פרשה הי"א הוא המושך הענין לפסוק ה' שבפרשה ז' ואינני צריך לשנות הדברים הנה · ועתה אעירך על מבוכות אחרות · כי אתה כשתעיין במאמר הנאמר בנחמיה (יא, ד) ובירושלם ישבו וגו', ונשנה בד"ה א (ט, ב) ותראה כמה הן השנויים וההבדלים אשר במאמר אחד הבא כפול בב' ספרים · ולדוגמא אציג לפניך מעט מזעיר, בנחמי' (יא, י) מן הכהנים ידעי' בן יהויריב יכין · ובד"ה (ט, י) ומן הכהנים ידעי' ויהויריב ויכין. נחמיה (יא, יב) ואחיהם עשי המלאכה עד ועדיה, חסר בד"ה · וכן בשאר · ובפרשה יב' מתרבות המבוכות יותר · א) בפסוק י' מונה ששה דורות כהנים מן יהושע בן יהוצדק ועד ידוע, והם ישוע, יויקים, אלישיב, יוידע, יונתן, ידוע · וכל אלה היו כהנים גדולים דור אחר דור, וכן כתב רש"י שם · וידוע הוא אבי שמעון הצדיק אשר הי' כ"ג בימי אלכסנדר כשנלחם עם דריוש קדמנוס, ואיך יתכן שיהי' נחמי' כתב היחס הזה · כמה דורות אחריו, כי כפי הנשמע מדבריו היה בימי אלישיב כנזכר בפרשה ג' פסוק א · וצא וחשוב שנות מלכי פרס משנת ל"ב לארתחשסתא ארוך היד עד דריוש קדמנוס (במבוא לעזרא) · ורחוק יהי' שיהי' נחמי' מאריך ימים כ"כ · ב) פתח הפרשה בכהנים ולוים שעלו בימי יהושע בן יהוצדק, והולך ומונה כ"ד משמרות כהנים, וללוים לא השלים המנין · ב) בפסוק יב, מונה הכהנים שבימי יהויקים (בן יהושע) · ולא השלים מנין כ"ד (עיין רש"י) · והלוים לא הזכיר כאן עד אח"כ בפסוק כ"ד · ג) בפסוק כב · הלוים בימי אלישב, יוידע, ויוחנן (הוא יונתן הנזכר למעלה) וידוע וגו' · הנה מלבד מה שמדלג והם מלהזכיר הכהנים שבד' הדורות האלה, אין לפסוק הבנה כלל · וכן הפסוק הבא אחריו יהא מונח עד שיבוא אליהו וידרשם · כי בס' ד"ה לא נזכר מהם דבר · ד) פרשה יג מתחלת ביום ההוא נקרא בספר משה, מתיחס על זמן ידוע שלא נזכר לפנים, ומי לא יראה כי חסר איזה ענין לפניו? ומכל אלה נראה, כי מפרשה יב עד פסוק ו' פרשה י"ג אינם

מידי נחמי'. וידים מוכיחות לזה, ב' מקראות. הא) (שם יב, כו) אלה בימי יויקים ובימי נחמי' הפחה. והב (שם שם מז) וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמי' נותנים מנות. וכל אלה מורה כי מידי סופר אחר יצאו מאשר ידענו כל אשר כתב נחמי' דבר בל' מ"ב. וע"ז נשלם מה שראיתי להעיר בס' הזה בשלוח, מלבד מ"ש בעזרא, ומה שיבוא עוד בר"ה.

יום ו' ג' שבט תקסט.

דברי הימים

א) תוכן הספר ומהלקתו לפי עניניו ?

הספר הזה, כפי אשר הסכימו עליו חכמי התלמוד, התחילו עזרא, ונחמיה השלימו, כאמרם (ב"ב יד, עב) עזרא כתב ספרו ויחס של ד"ה עד לו כו' ומאן אסקיה נחמיה בן חכליה. ואין דבר מתנגד וסותר למאמר ההוא, אבל אין הכוונה ליחס לנחמיה סיום דברי הספר, כי לפי מה שיבורר במה שיבוא, כל הספר מקצה ועד קצהו כתב עזרא, אך נחמיה הוסיף בו דברים בתוך הספר, ענינים מאוחרים לעזרא, ואולי איש יותר מאוחר לנחמיה ג"כ. והוא נחלק הלוקה כוללת לשני ספרים. דברי הימים א' יכיל כ"ט פרשיות, דברי הימים ב' יכיל ל"ו פרשיות, אך לפי הבדל הענינים יתכן שיחלק לשלשה חלקים כוללים. החלק הראשון מן (א — י) כולל ס' היחס והשתלשלות הדורות מאדם ועד י"ב השבטים, ויחס בתי אבות לכל שבט ושבט באחד מרבה ובאחד ממעיט. זולתי שבט יהודה שיחס שלו הולך ויורד בכל צאצאי בית דוד עד דור עשירי ליכניה מלך יהודה ושביעי לזרובבל נשיא הראשון לעולי בבל. החלק השני מן (ד"ה א, י — ד"ה ב — ט) כולל חיי דוד ושלמה. החלק השלישי מן (ד"ה ב, ט — לו) כולל דברי מלכי בית דוד מן רחבעם עד צדקיהו.

ואף

ואף כי רבי דברי היחס. שבדורות הראשונים הבאים בראש הספר וספור מחלקות הערים ומגרשי הלוים ועריהם לקוחים מספר התורה וספר יהושע׳, בכל זאת נמצא ועיר שם ועיר שם תוספות ענינים, נראה הוציאם הסופר מספרי זכרונות אחרים אשר לפניו זולתי כתבי הקדש אשר בידינו · כי הספור (ד״ה א, ז, כא) מבני אפרים שהרגום אנשי גת בורדתם לקחת מקניהם היה שנים רבות לפני צאת ב״י מארץ מצרים, לא נזכר במקרא ממנו דבר · ואמרו עליו בתל׳ כי בני אפרים טעו בחשבון הקץ והקדימו לצאת ל׳ שנים, והם נהרגו מבני גת · והרד״ק רוצה לאתר המעשה הזה לזמן היות ישראל במדבר ·

אמנם בלוחות יחס השבטים אשר תחלת היחס אבי כל שבט ושבט, אינו נוהג בהם מנהג אחד ולא ערך אחד במספר הדורות· אבל יש שבט שמאריך בשלשלת היחס שלו, ויש שהוא מקצר בו, ולות הארוך מכלם יחס בית דוד שנשתרבב ויורד עד דור שביעי לזרבבל (ד״ה א, ג, יז — כד) · ואחריו יחס כהנים ולוים משתלשל ויורד עד גלות ירושלים (שם ו א — טו) · ויחס שבט שמעון נמשך רק עד אחר חזקיהו · (שם ד׳ מא, מב) · אמנם בשאר השבטים יקצר לוח היחס שלהם מאד, כמו ראובן, גד, וחצי שבט מנשה (שם ה, א — כה) · והסבה בזה, כי רוב לוחות היחס אסף הסופר מפתקי הכהנים וספרי זכרונות אשר רשמו הלוים הנקראים בשם שטרים, יחס הדורות והמשפחות ובתי אבות וגנזום למשמרת בתאי חצר בית המקדש · ומאז נקרעה ממלכת בית דוד לשנים קרעים, וחדלו עשרת השבטים אשר למלכי ישראל, לעלות לרגל, חדלו הסופרים ג״כ לרשם יחוסי משפחותם לבית אבותם, ע״כ קצר ספר יחס שלהם ג״כ ·

ועתה אשוב להוכיח מה שאמרתי, כי אף על פי שעקר כותב הספר מראש עד סוף היה עזרא, לא יתכן מבלי שלוט בו יד סופר מאוחר לשלב בתוכו דברים שאחרי עזרא וזמן רב · וזה כי כמו שהוכחתי במבוא לספר עזרא נחמיה שהשתרגו עלו בו שלשלת של כהנים גדולים, עד ו׳ דורות ליהושע בן

יהוצדק

יהוצדק שהיה מעולי הגולה, כן נמצא בספר הזה. שלשלת צאצאי זרובבל, נשתרבב ויורד עד שבעה דורות · והם זרובבל, חנניה, שכניה, שמעיה, נעריה, אליועני, ועני (ד"ה א, ג, יח — כד) · ולפי יסוד מוסד שהבאתי כבר, כי חשבון שנות דור ל' שנים, יעלה לשבעה דורות ר"י שנים · והוא הזמן אשר מן זרובבל אשר היה מעולי הגולה עד ענני · וכבר הוכחתי ג"כ, הסכמת דעת גדולי המפרשים במספר מלכי פרס, וכי ארתחשסתא הנזכר בעזרא (ז) אשר עלה עזרא מבבל בשנת ז' למלכותו הוא ארתחשסתא ארוך היד · ומעתה צא וחשוב משנת אחת לכרש שבו עלה זרובבל עד שנת ז' לארתחשסתא ארוך היד הרי ק' שנה · ולו תוסיף עוד מ' שנים לעזרא, בכ"ז נשארו עוד ק"פ שנים עד ענני · ואם תאמר כי נחמיה כתב היחס הזה, שחי עוד בשנת ל"ב לארתחשסתא הנ"ל · ולו היה בעליה הראשונה בשנת כ' לארתחשסתא בן עשרים, ובעליה שניה בן ל"ב, הוסיף לו עוד מ' שנים והיה בן ע"ב שנים, הרי קס"ה שנים, הנה גם בזה לא הועלת כלום · כי נוספים לך לחשבון ז' דורות מ"ה שנים · ואולי תשיב לי אמרים ע"ז כי הנחה הזאת של חשבון של ל' שנים איננה חק קבוע אשר אין להשיב עליה, ותמנה כ' שנים לדור, ויעלה לך לז' דורות ק"מ שנים · כן אמנם כי זה דבר איפשר, אך בכל זאת לא יצאת מידי הרחק, כי ממה שנאמר (נחמי' ג, כט) ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה, והוא היה הדור הרביעי לזרובבל, ולו נניח כי היה נחמיה אז בן עשרים שנה (אשר זה דבר דחוק) הלא נשארו עוד ס' שנים לשלשה דורות, ויהיה נחמיה יותר מבן שמונים בכתיבת ספרו · זולת מה שיסבב לנו מבוכות חשבונות וסכסוכים, על כן יכשר לנו בשגגיה כי שלטה בו יד סופר מאוחר להוסיף היחס הזה באשר הוכחנו כבר על מציאות מוסף מאוחר לנחמיה משלשלת הכהנים הנזכרים בנחמיה עד שמעון הצדיק · וכן הסכים אחד מן המפלגים בחכמה ומעמיק העיון בחשבון הדורות ואמר „כי לא להרחיק, כי איזה גברא רבא די רוח יתירא ביה הוסיף ידו בכתבי הקדש האלה„ וטרם אכלה לדבר בחלק הכולל

ספר היחס אעירך על זה · כי לא יקשה בעיניך כאשר יצר צעדך בלכתך בין טורי הפרשיות האלה · כי ינגף רגלך פעם בשמות שהם משתנים מן הנזכרים בשאר ספרים ופעם במספר הסותר למספר האחר · כי אין נקל הבלבל והטעיות יותר, מענין אשר לא יכלל כי אם כמות רב משמות ומספרים · ומה גדלה המבוכה אשר נבוכו בה כל גדולי הראשונים והאחרונים בפסוק: וכלב בן חצרון (ד"ה ב, יח׳ ובעבור זה הוצרכו חכמי התלמוד לשנות עלינו סדרי בראשית· ואמרו (סנהדרין פ׳ בן סורר ומורה) דורות הראשנים הולידו בני ח׳ שנים ·

ב) כוונת הספר ומה סבת השנויים בענינים אשר נאמרו כבר בס׳ שמואל ומלכים וחזרו ונשנו בספר הזה?

אין ספר בכל ספרי הקדש אשר ימעטו קוראיו ומתרשלים בלמודו כספר הזה· אם למעוט ערכו בעיניהם למה שחלק ממנו כולל רק כמות של שמות בלי ספור מעשה, והשאר הוא כפילת דברים של שמואל ומלכים, או לקושי הבנתו, או לסבה זולתם · על כן מעטו ג"כ המפרשים עליו, כי שני המפרשים הרש"י והרד"ק לא ימצאו כן די באר הודות שבו· ורבים מטילים ספק בפי׳ המיוחס לרש"י, אם לא אחד מתלמידיו· העלה את שמו בשם רבו, ויש פנים המחזיקים ידי המסתפקים בדבר · וראיתי לעורר על ארבעה שאלות מכרחות השאלה, ומחויבות הישוב ·

השאלה הראשונה, מה היתה כוונת עזרא הסופר בספר הזה? ומה ראה על ככה, לחזור ולשנות דברי דוד ושלמה ומלכי יהודה, אחרי אשר המה כתובים על ספר שמואל ומלכים?

השאלה השניה איכה יצוייר בשנים סופרים, אשר נשוא ספריהם ענין אחר, שיהיו נוטים זה מזה בתוספת ובגרעון, באריכות ובקצור? וביותר כשהסופר האחד זמן רב

אחר

אחר הסופר האחר אשר היה בזמן המעשה או קרוב לו, איכה הוסיף המאוחר דברים על הסופר המוקדם · ולמה גרע ממנו, להביא קצת ולהשמיט קצתם, ומדוע שנה מלשון הסופר שלפניו ·

השאלה השלישית מה שהוא יותר זר, הלא הוא סותר לפעמים אל ספר שמואל ומלכים שקדמו לו ·

השאלה הרביעית עוד זרה ממנה, במה שהספר בעצמו מכפיל דבריו לפעמים ושונה ענינים שלמים, וקצתו סותר את קצתו ?

ולברר כל השאלות האלה אביא ראיה על כל אחד מהם, מה שהוא מוסיף על הספרים שלפניו (ד"ה א, יב) מספר הגבורים אשר באו אל דוד צקלג · וראשי החלוץ אשר באו חברונה להמליך את דוד · (שם טו) קבץ דוד בני אהרן ולויים וסדרם למשוררים ולשוערים להעלות את ארון הברית, ומספרם משפחותם לבית אבותם · (שם יו) והשיר אשר שר דוד הודו וגו' (שם כא) וספור כניסת הגרים אשר בארץ להעמיד חוצבים ולהצוב אבני הגזית, ומה שהכין מהברזל ומהעצים לבנין הבית · (שם כב) ודברי חכמה ומוסר שדבר לשלמה בנו במצותו על הבנין · ומשקל ומספר אשר הכין לכסף ולזהב ולנחשת ולברזל · (שם כז) וספור הראשים ושרי הצבא אשר מנה לכל חדש וחדש על אוצרותיו וכו' · (שם כח) והדברים אשר דבר המלך לכל שרי ישראל, בדבר בנין הבית ושנתן לשלמה תבנית הבית והאולם והנדבה שהתנדבו השרים, כל אלה דברים יקרי הערך באו בספר הזה נוספים על הספורים שבס' שמואל · ויהי להפך בשמואל מרבה ספורים אשר גורע מהם בד"ה · (ש"ב א, ב, ג, ד) משיחת דוד ראשונה למלך על יהודה ואחרי ז' במלחמה את איש בשת נמשח שנית על כל ישראל · ובד"ה (א, יא) לא נזכר כי אם המשיחה הכללית על כל ישראל אחרי מות שאול · וכן דברי מיכל בת שאול (ש"ב ו) בהיותו דוד מפזז ומכרכר לפני הארון · וכן מעשי דוד ואוריה (ש"ב, יא, יב) ומורת רוח אשר לו עם בניו באמנון ותמר, ובאבשלום · ובשבע בן

בכרי (ש"ב יג — כא) בכל אלה הספר הזה במחריש ולא מזכיר מהם דבר · ומה שהוא שני לשון בענין אחד אשר לפעמים זה מקצר וזה מאריך ולהפך · אציג לפניך דוגמא מאיזה ענינים זה לעמת זה ·

ש"ב ה	ד"ה א יא
(ו) וילך המלך ואנשיו ירושלם אל היבוסי יושב הארץ ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים לאמר לא יבוא דוד הנה :	(ד) וילך דויד וכל ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי יושבי הארץ : (ה) ויאמרו יושבי יבוס לדויד לא תבוא הנה :
(ז) וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד : (ח) ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העורים שנאי נפש דוד על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית :	וילכד דויד את מצדת ציון היא עיר דויד : (ו) ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש :
(ט) וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה :	(ז) וישב דויד במצד על כן קראו לו עיר דויד : (ח) ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יחיה את שאר העיר :
(י) וילך דוד הלוך וגדול ויהוה אלהי צבאות עמו :	(ט) וילך דויד הלוך וגדול וגו' :
	ד"ה יד
(יח) ופלשתים באו וינטשו בעמק הרפאים :	(יט) ופלשתים באו ויפשטו בעמק הרפאים :
(כא) ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו :	(יב) ויעזבו שם את אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש :

ש"ב ו	ד"ה א יג
(ב) וילך דוד וכל העם אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון אלהים אשר נקרא שם שם יי צבאות יושב הכרבים עליו :	(ו) ויעל דויד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים יהוה יושב הכרבים אשר נקרא שם : (יג)...

ש"ב ו

(יג) ויהי כי צעדו נשאי ארון יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא : (יד) ודוד מכרכר בכל עז לפני יי ודוד חגור אפוד בד : (טו) ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון יי בתרועה ובקל שופר :

ד"ה א טו

(כו) ויהי בעזר האלהים את הלוים נשאי ארון ברית יי ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים : (כז) ודויד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנשאים את הארון והמשררים וכנניה השר המשא המשררים ועל דויד אפוד בד : (כח) וכל ישראל מעלים וגו' :

ש"ב ז

(ו) ואהיה מתהלך באהל ובמשכן :

ד"ה א יז

(ה) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן :

ש"ב כד

(א) ויסף אף יי לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה :

ד"ה א כא

(א) ויעמד שטן על ישראל ויסת את דויד למנות את ישראל :

הנה בכל הדוגמאות שהבאתי תמצא אריכות וקצור שנוי וסתירה · ולפעמים הוא מפרש בד"ה מאמר סתום בשמו׳ · כי הלשון בעלי יהודה (ש"ב ו, ב) סתום · ותחתיו : בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה מבואר וכן : ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח, יח) סתום · ותחתיו : ובני דויד הראשנים ליד המלך (ד"ה א, יח, יח) מבואר וכן : ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים (ש"ב ח, א) סתום · ותחתיו : ויקח את גת ובנותיה מיד פלשתים (ד"ה יח, א) מבואר וכן : משחקים לפני יי' בכל עצי ברושים (ש"ב ו, ה) אין לו ענין בזה · ותחתיו : משחקים לפני האלהים בכל עז ובשירים (ד"ה א, יג, ח) מכוון יותר : וכן : וזאת תורת האדם (ש"ב ז, יט) איננו לשון מבואר, כלשון : כתור האדם המעלה (ד"ה א, יז, יז) :

וכל

וכל המקרים והשנויים אשר קרו לספורים הבאים פעמים בשמואל ובד"ה, הם אשר קרו להספורים הבאים כפול במלכים ובד"ה · כי גם בספורי מלוכת שלמה הוסיף הסופר דברים בספרו מה שנעדרו בס' מלכים והשמיט דברים מה שנמצאו שמה · אך זאת ראוי שתדע כי בכל מקום שהוסיף הסופר היו ענינים שמורים תפארת בית דוד ומגדלים מעלת אנשיו, וכל מקום שהשמיט היו ענינים המספרים בגנותם · ולכן השמיט רבוי הנשים אשר לשלמה, וכי הן הטו את לבבו לעת זקנותו ובדומה לאלה הענינים · וזה לנו אצבע מורה מה כוונת הסופר בספר הזה, כאשר אבאר להלן · וכן בספורי מלכי יהודה, משמיט ספורי מלכי ישראל, ולא יזכיר אותם כי אם במקום שהצורך מביא אליו למלאת ספור מלכי יהודה · בעבור שהם מצטרפים וע"ז במעשה מן המעשים · ולמה לי זה להביא עוד גם בספר הזה משלים ודוגמא על שנוי הלשון ואריכות וקצור במקום שכל הספר משל, ויספיק לך הדוגמה מפרשת המלכת יואש, במה שהם נוטים בספוריהם

ד"ה יג	מ"ב יא
(א) ובשנה השביעית התחזק יהוידע ויקח את שרי המאות לעזריהו בן ירוחם ולישמעאל בן יהוחנן ולעזריהו בן עובד ואת מעשיהו בן עדיהו ואת אלישפט בן זכרי עמו בברית : (ב) ויסבו ביהודה ויקבצו את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבואו אל ירושלם : (ג) ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך ויאמר להם הנה בן המלך ימלך כאשר דבר יי על בני דוד · (ד) זה	(ד) ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים ויבא אותם אליו בית יי ויכרת להם ברית וישבע אתם בית יי וירא אותם את בן המלך :

מ"ב יא ד"ה ב יג

(ה) ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית מכם באי השבת לשמרי משמרת בית המלך : (ו) והשלשית בשער הסור והשלשית בשער אחר הרצים ושמרתם את משמרת הבית מסח : (ז) ושתי ידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי אל המלך : (יט) ויקח את שרי המאות ואת הכרי ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירדו את המלך מבית יי ויבואו דרך שער הרצים בית המלך וישב על כסא המלכים :

(ד) זה הדבר אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשערי הספים : (ה) והשלשית בבית המלך והשלשית בשער היסוד וכל העם בחצרות בית יי : (ו) ואל יבוא בית יי כי אם הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי קדש המה וכל העם ישמרו משמרת יי : (כ) ויקח את שרי המאות ואת האדירים ואת המשלים בעם ואת כל עם הארץ ויורד את המלך מבית יי ויבאו בתוך שער העליון בית המלך ויושיבו את המלך על כסא הממלכה :

ונטיות הספורים האלה ירבו מאד, עד שלפעמים נראים, כי סותרים דבריהם · כי במלכים (א, טו, יו) אמר : ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם : ובד"ה (ב, טו, יט, יו, א) לא היתה מלחמה עד שנת ל"ו לאסא · במלכים (א, כב, מט) מספר שבקש יהואחז להתחבר עם יהושפט בשתוף האניות ולא אבה יהושפט · ובד"ה (ב, כ, לה) ספר שנתחבר עם יהואחז · ומה שאמרתי מכפילת הענינים הבאים בספר הזה בעצמו, כי מן ; ונגבעון ישבו וגו' (ד"ה א, ח, כח) עד: כל אלה בני אצל (שם לח) · כפול שם פרשה, (לה — מד) : ומה שהוא מן התימה, כי קרה לכפילת הפרשה הזאת מה שקרה לפרשת ואלה בני המדינה (עזרא ב) הכפולה בנחמיה ז' בענין מה, אך שם פסוק סיום הפרשה אחת ונתלה בכל אחד מהם ענין אחר, וכאן פסוק שלפני הפרשה הכפולה שוה · ופרשת

ויושבים

והיושבים הראשונים וגו' (ד"ה ט, ב) כפולה בנחמיה (יא, ג)
אך בשנויים רבים ובתוספות ובחסרון :

אך לישב כל השאלות האלה אשים לפניך שתים הנחות צודקות · ההנחה הראשונה · שתים נקודות היו מטרת כוונת כותב הספר הזה · הנקודה האחת לחבר ספר יחס, כי כאשר ראה הסופר השלם הזה, כי השבטים אשר גלו אשורה ספו תמו מן בלהות ; ונותרה בת ציון אשר הגלה נבוכדנאצר מלך בבל, והיה שבט יהודה ובנימין והכהנים והלוים הם אשר גלו בבל ואשר שבו ירושלים ברשיום כרש, על כן השב מחשבות ליחס משפחות השבטים האלה אם לכבוד בית דוד אשר נצר משרשיו עוד פרה בימי בית שני ואם לכבוד בתי כהונה ולויה, אשר הוא אחד מהם · וכאשר אמרו בתל' (ב"ב יד, עב) לא עלה עזרא מבבל עד שיחס את עצמו · ולתכלית הזאת התחיל היחס מאדם ראש גזע האנושי, ומקצר בדורות הראשונים בתכלית הקצור, עד שהגיע לדורות מלכי יהודה, הוא מרחיב היחס, של בתי כהונה ובתי מלכות, עד זמן רב תוך ימי בית שני · והעיקר בהם, במלכי יהודה, משפחת זרובבל, ובבתי כהונה, משפחת יהושע בן יהוצדק · ונקודת הכוונה השניה, ספור חיי דוד וצאצאיו ועניניהם ומעשיהם מחוטר הראשון של גזע ישי עד אחר זרבבל, ועניינים העוברים עליהם ועל עמם מבנין בית שני ואילך · ולזה הקדים לשנות הענינים אשר אירעו מאז ישב המלך דוד על כסא מלכות ישראל · והיה הולך בספורו, עד גלות בבל, ואח"כ המשיך הספורים המצטרפים עליהם בזמן בספר עזרא · והיתה כוונה ראשונה ממנו שיהיו שני הספרים האלה דבוקים יחד לספר אחד, אך מפני גדול כמותו שהשתרעו הספורים, יותר מאד, משעור הראוי לספר אחד · על כן הפריד אותם לשנים והפסיק ספר דברי הימים בספור גלות בבל, ומתחיל ספר עזרא בעלית העם · ושלא להפסיק חוט ההמשך לכן נעץ תחלתו בסופו, וכפל בס' עזרא שנים פסוקים בראש הספר אשר הם בד"ה הסוף · והענין אחד אם עזרא משלים

ספר

ספר ד״ה או נחמיה, כאשר הבאתי במבוא לס׳ עזרא ונחמיה, אבל יספיק לי, כי המשלים ספר ד״ה הוא המתחיל של ספר עזרא ·

ההנחה השניה, כי מלבד ספרי שמואל ומלכים, אשר בהם נזכרים כל דברי דוד ושלמה ומלכי בית יהודה, היו לפני עזרא עוד ספרי זכרונות אחרים, כוללים הספורים האלה, וההנחה הזאת מקויימת מפי הסופר בעצמו ומפי כתבו, במה שהוא רומז עליהם וקורא בשמותם במקומות רבות מספרו · (ד״ה ב, ט, כט· יב, יו· יג, כב· כו, כב· לג, לב) ·

וראוי שתדע כי כל ספורי הזמן, ודברי הימים · הנכתבים מסופרים יותר מאחד, יתכן שיהיו ספורי זמן אחד מתחלפים בענין, כי כאיש כן ספוריו, ר״ל כפי משמרת פקודתו, יהיה הענין אשר יבחר להרחיב הספור בו מתולדות הימים שלו · אם סופר ד״ה הוא יועץ המדינה, ירחיב הספורים בתחבולות העצות וההתחכמות הממשלה בהנהגת המלוכה · אם הוא סוכן פקיד נגיד אוצרות המלך וגנזי המדינה, ירחיב הספורים בהוצאות והכנסות המדינה, ועל איזה אופן התרחב המסחר והמרכלות והתפשטותה לכל קצוי ארץ וכדומה מן הענינים · ואם הוא שר צבא או שליש, רובי ספוריו דברי המלחמות, והשתערות המלכים זה בזה, ומספר המערכות והנצחונות אשר עשה ונעשו בימיו · ואם הוא כהן או אחד מתופשי התורה, המפקדים על עבודת בית האלהים, ירחיב הספורים ימן התקנים והמנהגים אשר נעשו, במלאכת עבודת ה׳, ועניני הדת, והחנוכים, וההגיגות והשירים והתהלות אשר נהיו בצורך השעה והזמן · וממה שידענו היה עזרא הכהן הסופר ממין האחרון הזה ·

ואחרי אשר שלחתי ההנחות האלה לפניך לחורות דרך הישוב, לישב השאלות אחת אחת ··

אם השאלה הראשונה, יתישב לך בהנחה הראשונה, כי כוונת הסופר לשים לפני אנשי דורו ספר היחס לבתי אבות העלו מגולה, על אופן היותר שלם כפי מה שיסבלהו הענין,

הענין, וכפי אשר תמצא כקן ידו לאסוף כאסוף ביצים עזובות לוחות יחס המשפחות אשר מפקדים למשמרת הדורות ביד הכהנים אשר בבית המקדש. ועל השנות המעשים הנזכרים בשמואל ובמלכים, אלו היה שונה אותם מלה במלה. היתה השאלה הזקה, אבל ממה שידענו שהוסיף והשמיט בענינים אין זה כפילת דברים ללא צורך.

ואם השאלה השניה, על איזה אופן יוכל סופר מאוחר לחוסיף דברים על המוקדם לו בספור נשוא אחד בעצמו, ולמה השמיט הרבה ענינים ממה שקדם לו. ע"ז נשיב על ראשון ראשון וכו'. ונאמר כי למה שהסופר המאוחר היה לפניו כתבים מכתבים שונים, ודברי זכרונות מסופרים שונים, וכבר אמרתי כי מנהג הסופרים להתהלך בענינים אשר יבהרו להרחיב הספור בו, והיה הסופר הא' בוחר בענינים לפי דרכו אשר יקרו בעיניו, ועזב השאר, אם שלא יקרו בעיניו כ"כ, או שלא השיגה ידו לדעת הענינים על שלמותם. והסופר האחרון, הרבה עליו ספורי סופרים אחרים, והוסיפם בספרו. ואתה כשתעבור על פני כל הספר מקצה ועד קצהו, ותשקיף על כל הענינים אשר הוסיף על ספרים הראשונים, וכל הענינים אשר השמיט מספרו מן הנזכרים באלה, עד מהרה יבקע כשחר אורך לדעת ולהבין כוונת הסופר ותכליתו בספר הזה, כי כל פנת יקר מוסר ספורו, לספר מעלת בית דוד ושלימותו, וגדולתו וחכמת אנשיו. וכל הספורים המורים גדולות בית דוד ומגדילים שם תהלתו הנזכרים בס' שמואל מאז נמשח הטר מגזע ישי למלך (כי לא היתה כוונתו לספר חיי דוד מיום היותו על האדמה) העלה בספרו, והוסיף עליהם ספורים ומעשים ודברים, המכתירים עוד שמו ומקשטים מעלתו ותפארתו, (ורובי התוספורת האלה בעניני עבודת ה' ובנין בית המקדש והערכות והתיקונים בלוים ובכהנים ובמשוררים, הלא זה הדבר אשר אמרתי. כי כאיש כן עניני ספוריו, כי עזרא להיותו כהן מיחסי המשפחות השתדל מאד לאסוף הענינים האלה ולפאר ספוריו בהם זכרה לו אלוה לטובה

על

על זאת) · ולהיות עקר חפצו לתת יקר לבית דוד, למה יפלא איפוא בעיניך אשר השמיט מיני הספורים המכהים זהר הדרת יקרו, או כל דבר המטיל מום בקדשים, או אשר יתן דפי וגנות לו ולזרעו אחריו · ממעשה בבת שבע ומורת רוח בניו וכדומה מן הענינים, מהריש החטא ומעלים העונש · ולצדק יחשב לסופר השלם הזה, כי טוב לכפול שבח אדם עשרת מונים מהזכיר גנות אחד פעמים · ועל פי הכוונה הזאת תכין לך הדרך בסדר הספור בספר הזה, כי ברצותו להודיע על איזה אופן הוסבה המלוכה משאול לדוד, לבל יחשוב חושב כי ביד חזקה לקח המלוכה, זמרי הורג אדוניו, מתחיל ופלשתים נלחמו בישראל · וכי מתו שאול ובניו במלחמה ע״י הפלשתים, ועי״ז נקבצו ישראל להמליך אותו, ויהי כמחריש מז׳ שנים שמלך על יהודה, כי לא נחשבו בעיני עזרא למאומה להעלותם בין שנות היקר · ועל המסלה הזאת הולך בכל ספוריו עד צדקיהו; כל ספור המעלה טינא ומטיל שמץ בבית המרומם והנשא בעיני ה׳ ועמו הליט פניו באדרת השתיקה, וישם ערפל השכחה חתולתו · ומצאתי אונים לי על הכוונה הזאת, כי גם רש״י ז״ל לא יהיה כמחריש לתת סבה וטעם במקומות רבות בספר הזה, אשר נדמה לקורא כי הענין המסופר לא לכבוד דוד וצאצאיו יהיה ·

ואולי תשוב תהפך השאלה על הכותב ספרי שמואל ומלכים מדוע השמיטו הדברים הטובים והמעולים שבד״ה?

גם ע״ז יש להשיב כי רבי הענינים מדברים מתקוני הבית ומערכותיו הכהנים והלויים והמשוררים והשערים והדברים אשר דבר בענינים האלה, והנדבות שהתנדב הוא והעם וההכנות אשר הכין לבנין הבית, כל אלה ענינים מיוחסים לכהנים המשתדלים לרשום כל אלה בתכלית הדקדוק· והסופר שהיה מאריך לספר בעניני המלכים ומלחמותיהם ותוכנותם וקורותם ומעשים הנוגעים בהצטרפות שביניהם ובין העם, עזב לספר ענינים האלה, ועזרא שהיה ממשפחת הכהנים ומלא ידו

בידיעות

בירִיעות הספורים האלה יותר, ועזב תחתיהם אריכות דברי המלחמות, איש ואיש לפי ענינו ·

ואם השאלה השלישית בענין סתירות. הספרים, למה שהסתירות אינם בשרשי המעשים, כי אם בקצות סעיפיהם · איפשר לצדד ולישב הדברים, באופן שלא יסתרו, וזהו השתדלות המפרשים לישב הזרות האלה ·

אמנם בהתרת השאלה הרביעית, מכפילת ענינים שלמים בספר ההוא בעצמו · כבר השתדל רש"י ז"ל לישב המראה הזר הזה ביישוב אין טוב ממנו · כתב (ד"ה א, ח, כח) וז"ל וזהו שמפרש בסוף מגלת ירושלמי (הבאתי בהקדמה הכללית בשם מס' סופרים ג"כ בשנוי לשון קצת) ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מעונים וספר זאטוטי וספר היאים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים · וכן מצאו הכתב ספרי היוחסין כשמצאו ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובה, וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון וגו' הוצרך לכתוב ב' פעמים שאין סדר ייחוסן שוה · אך יותר דברי רש"י שם מה שרוצה ליישב כפילת הדברים שבכאן ובספר נחמי' הם קשה ההבנה, מפני ערבוב הלשון שבו · אך בכל אלה לא יתישב חמשך הענינים, כי כל הענין מן : אלה ראשי האבות (ד"ה א, ח, כח) עד ושם אשתו מעכה הוא הפסק ענין, בין יחוס בנימין אשר רצה לשלשל עד שאול · וכן כל הפרשה מן וכל ישראל התיחסו (שם ט) עד סופה, אין לה ענין במקום הזה, וכן נופל גלוי עינים, החסרונות מן השמות · כי בפעם הא' כתיב (שם ח, כט) וצור וקיש ובעל ונדב ובפעם הב' כתיב (שם י לו) וצור וקיש ובעל ונר ונדב · וכן בפ"א (שם ח, ל) וגדר ואחיו וזכר : ומקלות הוליד · ובפ"ב (שם י, לו) וגדר ואחיו וזכריה ומקלות : ומקלות הוליד · הן כל אלה הן מן המקראות שאמרו עליהם בתלמוד שעתיד אליהו לדרש אותם ·

ואני טרם אכלה לדבר בענין זה מתיחס לספר הזה, ראיתי להעיר עוד על דבר מועיל לקורא, והוא אף שלפי סדרן של כתובים הקדימו עזרא ונחמיה לד"ה · מ"מ הרוצה

לקרות

לקוות הספורים על סדר הזמן והמשך הענינים, הלא טוב לו להקדים ספר דברי הימים לספר עזרא ונחמיה, למה שהספורים בד"ה מסיימין בגלות בבל, ובענין שסיים זה מתחיל ספר עזרא. כמ"ש במה שקדם, ועם זה נשלם מה ששערתי לשום מבוא לס' הזה:

יום ה' א' דר"ח אדר תקס"ט

שיר השירים

א) תכן עניני הספר וכוונתו.

אין ספר בכל ספרי הקדש, אשר ענינו שונה מחזיונו ופנימו הפך חיצונו כספר היקר הזה, כי חיצון הספר שיר ידידות ודברי דודים בין רועה ורעיה. אבל כבודה בת מלך פנימה' כבוד אלהים הסתר דבר בסתר מדרגת המשל הלא הוא כמוס במליצתה חתום באוצרותיה. כאשר העיד עליו התנא (ידי' פ"ג) אר"ע אין כל העולם כלו כדאי כיום שנתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים. אל תביט אל מראהו, כי אין בקליפתו החיצונה כל עיקר דבר חכמה או מוסר, כי אם בקרביו יקדש קדוש ישראל כמ"ש רש"י אמר ר' אלעזר ב"ע משל למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום וא"ל הוצא לי כך וכך סלת כך וכך סובין כך וכך מורסין, וסלית מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה, כך כל הכתובים קדש וש"ה קדש קדשים, שכלו יראת שמים וקבול עול מלכותו. ואל יפלא בעיניך כי לא נמצא בכל הספר שם משמות הקדש, כי כלו שמות קדשים, כמו שכתב רש"י ג"כ. כל שלמה האמור בש"ה קדש מלך שהשלום שלו. ואם לא נביא ולא בן נביא כתב אותו, וגם לא סדרו אותו בין ספרי הנביאים, בכל זאת יש בו נבואות יקרות לעתיד ולאחרית הימים. כמ"ש הראב"ע בהקדמתו שם וז"ל אחר שהעיד המקרא שהמקום נראה לשלמה פעמים מה תמה יש בו שיתנבא על דבר העתיד ע"כ.

אמנם

אמנם אמת הדבר כי תוך הספר הזה סתום וחתום מאד, על כן רבו כמו רבו הפותרים והמבארים והמפרשים מיום הוסדו ועד עתה, ואין ב׳ מפרשים מכוונים לענין אחד· כי כאשר לא יורה המאמר מה שיגיד הנגלה ממנו, אין תמה שיתחלף כוונתו כרצון איש ואיש· וכל אחד ישים לו פנים על פי דרכו, כמ״ש הר״י עראמה בהקדמתו· וז״ל בה יתהלל החכם בחכמתו המקובל בקבלתו· האלהי באלהותו והפילוסוף בהתפלסופותו· כמו שנתפרסם מן פירושיהם ע״כ· כי למה שדברי המשל מיוסדים על דברים שבין רועה ורעיה או אוהב ואהובתו, אלה יפתרו המשל על ווכוח שבין שכינה לכ״י, ואלה על ווכוח הגוף והנפש· ולא יפסידו עלינו רבוי פתרונים שונים, כאשר הם הולכים על מסילות המדע, להפיק בם רצון דעת תבונה למוד או מוסר, כי זה כח המשל, כל עוד שאין הנמשל הנרצה מפרט בו, הרשות לשום בו תוך לכוונו אל דבר מועיל ונעים, אבל באו עליו עקשי לב, וישימו לו פנים משחת מראהו לא תאר ולא הדר לו, והורידו את עדיו מעליו והופכים ללענה מתק מליצותיו· ולא בבני ישראל לבד רבו הקופצים להריק סורותיו, כי גם העמים אשר קימו וקבלו עליהם כתבי הקדש בקדושתם ישימו פתרונים לדברי הספר הזה ככל העולה על רוחם·

ועל כל פנים עלינו לשבח לחכמינו הראשנים מאנשי כנה״ג ומחכמי המשנה, אשר האירו עינינו בכוונת הספר בכלל· כי יסודתו קדש ואם לא גלו לנו סודו בפרט· ולולא פקחו עינינו על מעלתו וערכו, מי יודע אם לעת כזאת הגיע לידינו· הן ספר משלי שכלו מחמדי מליצות חכמה ומוסר, בקשו לגנוז מפני שדבריו סותרין זה את זה (שבת דף ל), לולא עיינו ואשכחו טעמא· ספר קהלת בקשו לגנז מפני שדבריו נוטים לדברי מינות (עיין מבוא לקהלת) לולא תחלתו וסופו דברי תורה· אף כי הספר הזה, אשר לפי מראה עיניו אין יש מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד עליו ישרו, לולא סגולתו הנפלאה הטמונה בו, משל למה״ר· ציור מלאכת מעשה ידי אמן מצאו הסר לב,

והיה בעיניו תבנית עצב נבצזה באש ישרף· בא מבין וחקרו כי לא יחשב פעל הכם יעמל עמל רב בעבור פסל אליל מעשה תעתועים· וחוה לו דעת כי בכל קו ושרד מציור הזה, רמז ענין נכבד, כמנהג הקדמונים בכתב החרטמים (בילדערשריפט) עיין באור נתיבות השלום (שמות ז יא) ותנח דעתו עליו· כן מה לחכם מכל אדם לצייר עצבי עגבים, ומה לשיר ידידות בין כתבי הקדש, אם לא תכלית אחרת הנרצה בו· ואל תאמר מה הטוב אשר עשו לנו כי השאירו לנו הספר הזה אחריהם ברכה, אם לא ידענו את התוך מה הוא· אך הפרח אשר נחמד למראה וטוב להריח, לא יגרע מערכו, אף כי לא נדע צרכו לרקחות ולטבחות, או טבעו וסגולתו במלאכת הרפואה· ויספיק לנו מה שידענו ומה שנהגינו ממנו אף שסגלתו העצמית נפלאת היא בעינינו׃

ב) מי בעל הספר ומי כתבו·

אף כי פתיחת הספר יעיד על שם מחברו, שיר השירים אשר לשלמה, יש מטילים ספק בו אם הוא לשלמה ואם אין, כי לפי פתרון הפותרים אף שהם שונים באיכות, הסכמה אחת להם כי שם שלמה משאל, ולא שמו המיוחד, א״כ בטלה הערות, ומה יורה לנו דעה מי מחברו· ואף כי לדברי רש״י ז״ל שהבאתי שכל שלמה האמור בש״ה השאל לשם השם הקדוש, יותר רחוק שיהיה שלמה מחברו, כי לא נאוה לחכם כמוהו להעלות שם הנכבד בשמו, מי איכא חברותא כלפי שמיא׃

והן לו יהי כדברי האומר שהכתוב הראשון כמשמעו הלא יעוררו ספקות עליו מפנים אחרים· א) סגנון הלשון מורה שלא כתבו שלמה, ולא איש בימיו, כי בימי שלמה הלשון עודנה באבה לא קטף· ובמליצות הספר הזה היתה כאלה נובלת עליה, כי נבלה בה מלות ארמיות· כמו רהיטנו ברותים (ש״ה א, ז) מן רהט· אחר נתלינו (שם ד׳ ט) שהוא ג״כ מלה נמצא בארמית, וכן שם פרדס (שם ד׳ יג) מלה יונית (עיין מבוא לקהלת)· אשר הוא מנהג הספרים הנכתבים בגטות שמש

שלות

שלות האומה לבוא (עיין במבוא לירמי' וליחזקאל) ומנהג שמוש שי"ן במקום אשר נמצא ג"כ רק בספרים המאוחרים זמן רב לשלמה. ב) ממה שנאמר (שם ו, ד) יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים, הנה תרצה כפל לשון של ירושלם, זה ממה שמורה שהיתה תרצה עיר ממלכה כירושלם. והנה בימי שלמה לא היתה איפשר זאת, כי רק אחרי התחלק הממלכה נעשתה תרצה עיר תרועת מלך ישראל בימי אחאב.

ומן התלמוד אין להכריע במקום הזה אחד מב' חלקי הסותר, למה שלא החליטו יותר (בב"ב יד) כי אם חזקיהו וסיעתו כתבו שיר השירים. זולתי על פסוק (מ"א ד' לב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף סמכו לומר שיר השירים חבר שלמה.

ואנכי אבוא אחריהם ומלאתי את דבריהם, ואומר כי אין טענת סגנון הלשון טענה חזקה לשלול בעבורה מליצת הספר משלמה. כי למה שהזרות הזה מתערובות מלות ארמיות איננו, הזדמנות קרה לספר הזה לבד, כי אם לכל שלשת הספרים המיוחסים לו. והזרות איננו זרות רק בהיותו פרטי יוצא מן הכלל אבל מה שהוא כללי חדל להיות זרות. וסבת השתמש במלות ארמיות במליצות כאלה כתבתי במבוא לקהלת. וגם הטענה השנית איננה חזקה לסתור מאמר מסכם. כי מי יכריחני לאמר כי תרצה נעשתה עיר יפה ומפארה אחרי היותה עיר מלוכה, אולי נבחרה בעבור זאת לעיר מקדש מלך מפני היותה עיר יפה מאד. ולכן תפס אותה המשורר לדוגמא ביופי כמו ירושלים.

ג) מה הסדור הנמצא בשירי הספר.

בכל שלשת הספרים המיוחסים לשלמה ע"ה, אין לבקש אף אין למצוא בהם חבור המשך וסדור. אמנם למה שקיימו וקבלו חכמי התל' (ב"ב שם) כי כל שלשת ספריו לא היה הוא הכותב כי אם חזקיהו וסיעתו. באופן הזה לא יהיה העדר הסדור טענה, כי בספר שאין בעליו בעצמו כותבו אין לבקש בו סדר, כאשר שניתי ושלשתי זה כמה פעמים בחבור הזה, במבוא

לישעי' ולירמיה וכו' · וגליתי אוזן כל קורא בתל' פלני כתב ספר פלני, מה כוונתם, שלא על סגנון הלשון ידברו· כי אם על לקוטי מאמריו המפוזרים, ובעבור זאת יחסר חסרון המלוקט ע"י אחר· וחמקוה הזה בעצמו קרה לשלשת ספרי שלמה, למה שלא מצאו אחד מהם מסודר ומחובר במלאו· כי לולא זאת לא ידעתי מה איפוא הביאם לגזור אמר על כל שלשת ספריו· כי חזקיהו וסיעתו כתבום· ואם בס' משלי מצאו מקרא מלא (משלי כה) גם אלה משלי שלמה העתיקו אנשי חזקיהו וגו', אבל בשאר ספרים מנא להו·

אפס בשנים ספרים האחרים משלי וקהלת, אין העדר הסדור ראיה למה שאמרתי, למה שחמר ענינם בעצמו לא יסבול חבור המשך וסדור, ספר משלי אשר כל מקרא ומקרא מאמר בפני עצמו, למוד בפ"ע· במוסר או בדרכי הנפש או בהנהגת האדם· מה זה איפוא התלות וחבור יהיה בין למוד ללמוד הסמוך לו· וכן בקהלת, למה שענינו לדבר מבחינות העולם והנהגתו, והיה רושם את הדברים, כפי הזדמנות הבחינות ושוטטות הרעיונים אנה ואנה, והמחקר או המתבונן בענינים האלה לא ישגיח אל סידור או על קדימה ואיחור במחקריו, כמבואר במבוא לקהלת ע"ש· אמנם הספר הזה, למה שהתוך אשר הוא עקר הענין הנרצה בו, הוא דבר שנעלם מאתנו· ובבחינה הזאת אין לשפוט על מציאות סדור בו ואם אין· ואנחנו רק על מה שיורה גלויו נדבר, וכאשר נשקיף אותו בבחינה הזאת יחסר לנו בו סדור וחבור והמשך·

וכדי לברר הענין הזה שאמרתי, הנה כשנשוטט בו מראשו ועד סופו נמצאו, שאיננו שיר אחד קשור ומחובר מראש ועד סוף, אבל הוא כולל פרקים פרקים, לפי מה שיורה הפסק ענין שלם, ופתיחת ענין אחר אחריו· שאין לו דבקות אל מה שלפניו, ויש מן המליצות כפולות בו שתים ושלש פעמים· והפרקים האלה, (לא לפי מחלקות הפרשיות כאשר הם לפנינו, כי אם) לפי מה שתמצא אותם הבחינה בהתבוננות ועיון מצד הבדל עניניהם הם חמשה במספר·

הפרק

הפרק הראשון תחלתו ישקני מנשיקות פיהו וגו'. עד פרשה ב' ה' החותם בשיר תנומה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וגו'.

הפרק השני תחלתו. קול דודי הנה זה בא וגו' פרשה ב' ו' עד פרשה ג' ה' החותם ג"כ בשיר תנומה הנזכר.

הפרק השלשי תחלתו: מי זאת עולה מן המדבר וגו' פרשה ג' ו' עד פרשה ה' ב' החותם בקול קריאה, אכלו רעים שתו ושכרו דודים.

הפרק הרביעי. תחלתו: מי זאת הנשקפה וגו' פרשה ה' ג' עד פרשה ח' ד' החותם ג"כ בשיר תנומה הנזכר.

הפרק החמישי תחלתו. מי זאת עולה מן המדבר וגו' פרשה ח' ה' עד סופו. והנה הפרקים האלה כל פרק בפני עצמו דבם מסודרי המאמרים והדרגת הרעיונים, תחלתו ראיה, והראיה מעוררת תשוקה, והתשוקה עולה לאהבה, וכן הוא מוסיף והולך, ועל המעט שיבוא מאמר בין הדבקים איננו הולם לכלל הענין. אך השנות המאמרים השלמים כמה פעמים. ומהעדר הסדור והחבור וההמשך ביניהם הוא מה שיבוקש עליהם סבה וטעם ולא נמצא, זולתי מה שכבר חכמים הגידו ולא כחדו המשכילים המבארים הספר הזה, על התרגום האשכנזי בהקדמה לבאורם שם עיין בדבריהם. שאר ענינים מהנדרשים עוד למבוא הספר הזה. והיו לי דבריהם למשיבת נפש.

רות

א) כוונת הספר בכלל.

הספר הזה כלו ספור מעשה אחד ממשפחה אחת משבט יהודה, וחותם בשלשלת יחס דוד ראש הגזע למלכי יהודה, ולזה ישוב להזכיר הדורות מן פרץ בן יהודה, והולך ומונה התולדות עד דוד, ובזה גלה הסופר כוונת ספרו להודיע יחס בית דוד, וכי שרש בית ישי גזע קדשים הם, כי בספור המעשה הזה, בעז איש חיל נקי כפים ובר לבב, ורות טובת טעם ויראת אל, ונצר משתילים כאלה כמוהם יהיה· וגם למה שיש לספור מעשה בעז ורות דמיון מה למעשה יהודה, בשניהם היו הנשים צדקניות, כסתה הצניעות פניהם· ותחת מסבות מתהפכות, אנה השם לעשות חדשות בארץ, נקבה תסובב גבר· וזה מורה על השגחה מיוחדת בנטע שעשועים האלה, אשר היה לנס עמים· מלבד מדות החמודות וענות צדק ומוסר, יורנו המעשה הזה, בימי תם האלה, אשר אין הון נפרץ, ואהבת בצע ורכוש לא גברו עוד בארץ, ולא העריכו האנשים לפי כבד זהב ונטל כסף, כי אם לפי ישרו ומדותיו, על כן לא בש בעז נגיד קצין עמו ממשפחת רם, לפרש כנפיו על עניה דלה עזובה גלמודה, אשר לקטה שבלים אחר הקוצרים בשדהו, להיות לו לאשה, ולא לקלון יחשב בעיני הסופר, כי מדלי העם כאלה

נכונה

נבנה בית מלך רב. כי לא הנולדים מן המסלאים בפז והאמונים עלי תולע נתנו יקר לבעליהם, ייוקיר שאר נין ונכד לשם ולתהלה, כי אם אבות ישרים תמימי דרך מרבים כבוד בית אב.

אמנם מספר הדורות המנוים כאן מפרץ ועד דוד הוא מה שצריך כוון, כי כמנע הוא שלא יהיו דורות יותר מאלה הנזכרים באורך זמן רב כזה. כי נחשון בן עמינדב הנזכר בזה הוא הנשיא הראשון ליהודה במדבר בימי משה. ובתחלת בנין הבית בשנת ד׳ לשלמה נאמר (מלכי׳ א ד) ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה לצאת ב״י וגו׳, כל שנותיו של דוד ע׳ שנים, צא ע׳ לדוד וד׳ לשלמה מת״פ שנה, הרי ת״ז מי״מ עד לידת דוד, וא״כ איך איפשר שבין נחשון ובין דוד לא היו יותר מד׳ דורות והם שלמון, בעז, עובד, ישי. הנע עצמך מלידת פרץ עד נחשון חצי מספר השנים מונה ה׳ דורות, ומנחשון עד דוד בכפל מספר השנים מונה רק ד׳ דורות. הא כיצד מכירת יוסף היתה כ״ב שנים לפני רדת ב״י למצרים ופרץ נולד תכף אחר מכירת יוסף, ורד״ו שנים ישבו במצרים הרי רל״ב שנים. צא מהם ל׳ שנים לנחשון. כי לפחות יהי׳ בן ל׳ שנים בהיותו נשיא שבט בישראל הרי ר״ב שנים. וגם ראיתי את הלחץ ואת הדחק אשר נדחק הראב״ע לישב מספר הדורות עפ״י חשבון השנים. כי עפ״י דרכו נחשון צעיר מי״ה שנים בצאתו ממצרים, וכל אחד בן פ״ר שנים היה בהולידו בנים. הנה יגע לריק וילד רוח והיה בכזיב בלדתו את ההשבון הזה. מדוע עצר עצר בעד כל רחם לבית הישרים האלה. הלא צדיקים האלה כתמר יפרחו כארז בלבנון ישגו בבקר יזרעו זרעם עודנם באבם זרעם נכון לפניהם ולא אחרי בלותם תהיה להם עדנה.

והנה באמת אין כאן דבר תמה כלל, כי מנהג הסופרים הקדמונים, במנותם יחס הדורות, להזכיר רק האנשים המפרסמים במעלה, ולהשמיט בני בלי שם שבתוכם, כאשר עוררתי ע״ז והוכחתי אמתתו בכמה מקומות מחבור הזה. ויתכן א״כ שהיו הרבה דורות בינתים אשר לא הזכיר הסופר להיותם בלתי מפורסמים. וחחכם השלם מהרא״וו בהקדמתו לתרגומו וביאורו על רות, כאשר תגיד לו חד מן חברייא היישוב הזה. דחה

דחה אותו בשתי ידי', האחד אמנך כי זה יהיה נגד קבלת חז"ל. והשני אלו היו דורות יותר מאלה, לא היה עזרא הסופר הס מלהזכיר אותם ביחס דברי הימים (א' ב' י') לפה שכוונתו להודיע צאצאי איש ואיש בלי להעלים. ומה מאד חלושים וקלושים הדחיות האלה, והדחוי מעיקרא לאו דחוי הוא, כי מה שאמר שהוא נגד קבלת חז"ל הלא כבר מלתא אמורה, כי בעניני אגדה אין כאן קבלה כלל. כי אם דרוש, ורש"י בעצמו נגד דעתם בד"ה שם בטענות חזקות שא"א להיות אבצן בועז. ואל תהי צדיק הרבה מרש"י ז"ל. ומה שלא מביא עזרא יותר דורות בד"ה, הזה לפלא יחשב, אם רבי לא שנא ר' חייא מנא ליה, אם שמואל סופר הזה לא הגיד יותר מספר דורות מפרץ עד דוד מאין יבוא עזרא וימנה יותר. ואיזה דרך עבר רוח ה' לדבר אתו להודיעו ימות עולם ושנות דור ודור, כי עזרא לא כתב כי אם בספרים ספרים אשר מצא. עיין במבוא לד"ה. ואנכי אשוב אתפלא על החכם הנזכר, מדוע בהקדמתו לספר אסתר קים וקבל הסברא הזאת אשר מאן לקבל במקום הזה. על פסוק מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש. כאשר ראו כן תמהו ג"כ איך איפשר שלא יהיה ממרדכי ועד קיש יותר מד' דורות, אמר יאמר בעצמו „באמת היו יותר והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים כדרכו תמיד". וכאן טוב טוב לו להניח הדבר בתימה ממה שיקבל הסברא הזאת:

ב) זמן המעשה הנזכר בספר ומי כותבו.

אף יש מפרש במקרא בראשו שהמעשה הזה היה „בימי שפוט השופטים, לפני מלך מלך בישראל, אבל לא פרט לנו בזמן איזה שופט היה הדבר הזה, זולתי חכמי התלמוד פירשו אבצן זה בועז. והנה רש"י בד"ה טוען ע"ז כי לפי חשבונם ולפי הנחתם שאין בין נחשון לבין דוד יותר מד' דורות, יצא החשבון שבעז לבן שלש מאות שנה יולד, כי כך שנו בס"ע (פי"ב) נחשון מת בשנה השנית לצאת ב"י מארץ מצרים. שלמון היה מבאי הארץ ומת אחר יהושע ואלימלך אחיו של שלמון היה ע"כ נמצא לפי דבריהם חיה אלימלך בן נחשון. וא"כ ממיתת נחשון

עד

עד שפוט יפתח הם ג׳ מאות ול״ט שנים ו׳ של יפתח וז׳ של אבצן הם שנ״ב שנים · וישוה החשבון הזה מי שיוצה, אנכי לא ידעתי לכוין אותו, וגם לפי ההנהה ברבוי דורות יותר ממה שנזכר במקרא, יהיה הזוות. כי מה שנזכר בשופטים לא נזכר כאן ומה שנזכר כאן לא נזכר בשופטים· שם נאמר כי היה לאבצן שלשים בנים ושלשים בנות, ושם הבן הזה לא נזכר, וכאן לא מזכיר כי אם בן עובד, ושאר בניו ובנותיו אין זכר מהם, ולאיש אשר לו בנים רבים כאלה מדוע לא ברכוהו העם בבנין הבית כבית פרץ, רק בתולדת רות· אמנ לדעת יוסיפון לרומיים היה המעשה הזה אחר שמשון ואבצן איננו בעז· ובכל דרושים כאלה ראוי לתפוס המתישב לזמן ולענין ולא להכנס בדחוקים למען רבות מופתים חנם, כי עקר הנס היותו מאדי ובפרוץ הנסים אינם נסים·

אמנם כותב המעשה הזה באה הסכמה עליו בתלמוד (ב״ב יד) שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות· ואף שנראה כי בזמן כתיבת הספר הזה· כבר צמחה ממלכת בית דוד לשם ולתהלה, כי קודם שנודע דוד ויקר שמו, לא ידעתי מה הביא את הסופר לספר יחס דוד, יותר מאחר העם, לולא כבוד מלכים חקור דבר יחסם ותולדותם, ודוד לא מלך כי אם זמן רב אחרי מות שמואל· אך זה אין טענה לסתור בה כתיבת הספר משמואל, כי נביא היה והוא משח דוד למלך, וידע כי אשר עון לא היה עתיד להיות· ולא יבצר מאומה מכל אשר יזם לעשות, ע״כ הקדים לספר תולדות בן ישי, לא להזכיר ספר היחס כי אין חוששין לזרע האם· ועקר היחס הוא יחס הזכרים, כאשר חתם ספרו אלה תולדות פרץ· אבל המעשה הזה, להודיע ערוגת מטעי הבית היקר הזה, כי טובים וישרים היו וצאצאיהם כמעותם· ויפה נוף פרי טוב ישוה לו·

איכה

איכה

א) תכונת המגלה ומי כותבה׃

אין הקינה הזאת חידה אשר צריכה שובר, כי כל עניניה ערוכים בכל ומבוארים, כי היא קול נהי ויללה על הרעה אשר תמצא את האומה, מהשבתת הממלכה, ושלילת נזר וכסא, והריסת הערים ושריפת הבתים, והרבן הבית, וגלות האומה. כי לא כמהפכת סדום ועמורה, תהפך ארץ ומלאה מדינה ויושביה, ההפוכה כמו רגע ולא הלו בה ידים. כי אם אחת אחת צרה על צרה שבר על שבר יבואו עליה עד אשר אמללו הארץ ויושבי בה. חרב, אויב יהרוג גבוריה, ירטש עולליה׃ יצור על מבצריה. מחוץ תשכל הרב ומבית רעב וקטב מות ישוד האנשים מהדריהם. וככה יהרוס עיר ומבצר אחת אחת ישרף ארמנותיה, יחלל נזיריה ושריה בכל גבוליה מסביב ובבואו עיר הממלכה שם יכלה רעתו, יוריד מלך מכסאו ובשריו יבעט, היכל וארמון יתוץ, ומקדש ה׳ ישרף באש, ואוצרות העיר וסגלותיה יבוז, וכל מחמדי אציליה ישלל, וכל הונם יבוקו, הנשים תשגלנה, הילדים ירטשו ובחורים ובתולות ילכו שבי. ואת. כל הצרות האלה יקונן הנביא במגילה הזאת, במליצה מתארת, במשלים ודמיונים ותמונות וחזיונות המעוררים אבל ויגון בכי ומספד. והחכם המשכיל מהר״א וואלפסזון בהקדמת

תרגומו

תרגומו ובאורו למגלה הזאת, שכל את ידיו לבאר כוונת כל פרשה ופרשה מהמגלה הזאת על איזה זמן ועל איזה צרה מצרות השונות קוננה קינתה· כפי אשר יגידו לנו הספורים במלכים ובד"ה· וגם כעולל אחר בוצר לא אוכל להיות, כי ניקף זית הזה, לא השאיר אף שנים או שלשה גרגרים בראש אמיר, אשר לא קטף· ושנות דבריו הנה כפילת דברים ללא צורך·

כותב המגלה הזאת אין יש ספק, כי ירמיה הוא אשר ראה עני בשבט עברתו, הוא אשר הפך לאבל כנורו ועוגבו לקול בכים, ומי לא יראה כי בפרשה ג׳ מן פסוק נא עד סוף, בו מקונן הנביא את כל הרעות אשר עשו לו בני עמו כפי המסופר בספרו· צוד צדוהו כצפור וצמתו בבור חייו· ואין צרך לומר כי ברוך כתבו מפיו, כי רק בהיותו עצור בחצר המטרה השתמש בידי ברוך לכתוב, אבל כשהבר הקינות ידיו לא אסורות ורגליו לא לנחשתים הוגשו· וכבר הוכחתי במבוא לירמיה בהוכחות שיש בהן די, כי המגלה ששרף יהויקים לא היתה מגלת קינות· ואלה החושבים כי על מיתת יאשיהו חבר הנביא הקינה הזאת, מה החלום הזה אשר חלמו, להסב דברים מפרשים באר היטב על ענינים אחרים בלתי נזכרים בהם· כי כאשר אמרתי הרבן עיר ומדינה מלך ועם ושרים ודלים, אנשים ונשים זקן ועולל, בחורים ובתולות ומקדש וארמון, כלם יהמיה מר יבכה עליהם, וכל פרטי הצרות המפוזרות בד׳ פרשיות הראשונות יבואו בסך חכולל מסודרים בפרשה האחרונה·

קהלת

קהלת

א) הוראת שם קהלת ·

הספר הזה מתאר בשם קהלת, והוא איננו שם פרטי, כי למה שאמר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם, ולא מצאנו בן לדוד בשם הזה, ולא אחד מבני דוד שמלך בירושלם זולתי שלמה, א"כ השם ע"כ תאר לשלמה, ואולי היתה כוונתו לתאר הספר בשם הזה להורות על ענינו, כי הוא אסיפת דעות בני האדם ובחינות מעניני העולם, כמו שלדעת קצת שם אגור בן יקה, ג"כ נסתר בו שם שלמה המורים גם שניהם אסיפה וקבוץ, ומה שראוי לעורר מן ההפך שבשני ספרים שיר השירים וקהלת: כי שם נזכר שם שלמה ונסתר בו שם אחר, ויהי להפך בספר הזה, נזכר שם אחר ונסתר בו שם שלמה ·

ב) מי חבר הספר הזה ·

האף אמנם שהתברר במה שקדם כי שם קהלת הנזכר בראש הספר הוא שלמה בן דוד, וכל ספור מעשהו וענינו ומנהגו מעשה מלך רב, בכל זאת יש מטילים ספק בספר הזה אם מפי שלמה יצא ·

ואשר מביא אותם לספק באמתות הענין · א) מה שעוררו ג"כ בספר שיר השירים, כי סגנון הלשון ותערובות

מלות

מלות ארמיות, מורה שלא נכתב הספר ע"י שלמה ולא חובר בימיו, כי אם זמן רב מאוחר לו, אם בעת רדת גדולת האומה, וקרובה להשבתת המלכות, או אח"כ בזמן שהלשון אבדה ממנה שלמותה, והורד עדיה ונעם הוד יפי מליצתה. והראיות על מה שנזכר. מן תערובות מלות ארמיות, אלו (קהלת ד׳, י׳. ו, ו) בְּשֶׁל (ח, יח) הֹוֶה (ב, כב) עֶדֶן (ד, ב) כְּבָר (א, יא. ב, יב. י, ו) כִּשְׁרוֹן (שם ד, ד. ה, י) . רְעוּת רוּחַ, רַעְיוֹן רוּחַ (א, יז. ד, יו) אלו וכדומה נמצאים רק בספרי עזרא ונחמיה ואסתר אשר נכתבו בתהלת בנין בית שני, ושני שמות פַּרְדֵּס (שם ב, ה) פִּתְגָם (ה, יא) המה משפחות יונית. וכל זה ממה שירחיקו שיהיו נהוגים בלשון בימי שלמה, אשר היתה הלשון אז כצאת השמש בגבורתו.

ב) למה זה יאמר שלמה (שם א, יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם, כי בימיו לא היה עוד מלך אחר על ישראל בלתי אם הוא לבדו, ולא עיר מלוכה אחרת זולתי ירושלם?

ג) על מי יבוין מאמרו אשר אמר (שם ב, ז) והגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם, הלא הוא שלמה בן דוד היה המלך השני בירושלים ודוד אביו היה הראשון אשר כונן את ירושלם למושב מלכים, ואיך יכון לומר מכל? או כי תהיה תפארת למלך רב כמוהו שיתפאר ביתרון עשר וגדולה מאנשים הדיוטים שאינם מלכים? הלא מלך הוא במלכים יתקלס.

על פי הדברים האלה גזרו אמר ויקם להם, כי איש חכם אחר מחכמי הדורות חבר הספר הזה זמן רב אחרי שלמה, ולתת להכורו יקר יותר, ייחס אותו אליו. וישם דבריו בפי מלך חכם גדול ומפאר, כי ענין הספר יבקש שיהיה המדבר מלך רב, אשר לא קצרה ידו מהשיג כל תענוגי העולם, אשר נסה כל מעשי עולם, ויודע ערך הדברים שבחם וגנותם לפי מה שהם.

ואנכי כאשר הסבותי את לבבי להשיב על הטענות האלה, כדי להשיב את הספר אל בעליו, אשר על שמו מתיחס, ראה זה מצאתי, כי סגנון הלשון איננה ראיה לשפוט ממנה על

קדימת

קדימה ואיחור הזמן בספר, ולפי מה שאמרתי במבוא לשיר השירים, כי מה שנראה זרות בלשון, לא מקרה קרה לספר אחד בלבד מספרים המיוחסים לשלמה כי אם לכלם יחדו, כ"ש שאין הטענה הזאת טענה, וסבת התערבות מלות ארמיות בספרים האלה, הוא כי לא כל לשון מכשרת לכתוב בה כל הענינים בלי צרך עזר שמוש מלות מלשונות אחרות. ד"מ, כאשר יכתוב הסופר האשכנזי מעניני המלחמה, טכסיסיה וכלי קרב. לא יבצר ממנו מלהשתמש בשמות צרפתי למה שהונחו השמות בעצם וראשונה בלשון ההיא, והושאלו אח"כ ללשונות אחרות. והסופר הכותב ממסעות הים ומאניה וכליה, לא ימלט מהתערב בדבריו לשונות הולאנדי. למה שמלאכת האניה התעצמה בראשונה במדינה הזאת. כן איפשר בסופר העברי אף שימצא לשונו לשון מספקת לכל חפציה, אולי בדבור מעניני העולם ובחינות המעשים והנהגות האדם, מצא בל' ארמית מלות יותר מספיקות מבלשונו והשתמש בהן. ועוד מי מן האחרונים אשר ידע להבחין בברור גמור בין המלות הנמצאים בספרי הקדש, הארמיות כין העבריות, וא"כ הטענה מסגנון הלשון איננה טענה. ושאר הטענות אף שהם דומים טענות אבל אינם חזקים כל כך לסתור מאמר מסכם.

אך אחת היא אשר נפלאת בעיני, מדוע כל שלשת הספרים המיוחסים לשלמה, הנה אין גם אחד אשר יהיה הוא הכותב אותו בעצמו, כי אמרו בתלמוד (בב"ב יד) יחזקיה וסיעתו כתבו ישעיה שיר השירים משלי וקהלת. וכבר הודעתיך כוונת מאמרם פלני כתב ספר פלני, שהרצון בו סדור מאמריו לבד לחבור שלם. וא"כ השאלה מה המונע, אשר הבציר משלמה לסדר ולחבר ולהשלים מן הספרים אשר יזם לעשות, עד שהדורות שאחריו היו צריכים לאסוף דבריו אל חבור שלם. כי אין ענין ספריו. כענין ספרי הנביאים אשר נבאו לפוקים, על ענינים שונים ולזמנים שונים, ולא היה בידם לסדר הנבואות הם בעצמם, כי אם איש אחר אחרי מותם. אבל שלמה אשר שאב מי חכמה ממעיני לבו בכל עת שנתן לבו לחקור, מה יעצור

לו

לז להרכיב הדרושים אשר העלה במצודת רעיוניו ולסדר אותם · אבן כמו שנדמה בהשקפה הראשונה דבר זה לשאלה חזקה, כן תרפה ותחדל מהיות שאלה אחרי ההתבוננות, כי האיש אשר נאמר עליו (מ"א ד, לא, לב) ויחכם מכל האדם וגו' וידבר שלשת אלפים משל · ויהי שירו חמשה ואלף, אשר היה לבו כמעין המתגבר, והפיץ מעיני חכמתיו החוצה, ומי ישים חק גבול לים חכמתו לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף? והרבה שירים ומשלים כאלה שמעיד עליו הכתוב · וכל עוד נשמת רוח חיים באפיו לא ישים קנצי למליו · ורק אפס קצה נראה ממשליו ושיריו אשר עשה בימיו, ומעט מזעיר אשר אספו חכמי הדורות, מדברי חכמתו, אשר לקטו הנה והנה · ויותר מהמה רבים אשר אבדו מאתם, בארך הזמן · כי הדורות אשר יחיו בזמן אחד הגדולים, אינם מבחינים להכיר ערכו ולהוקיר דבריו כל כך, כדורות הבאים אחריו, ואין כל חדש תחת השמש, גם היום כל מחבר יקר אחרי בלותו היו לדבריו עדנה, ואחרי התפרדו כל עצמותיו בקבר שפתותיו דובבות בחבוריו · ע"כ אין ספר שלם ומסודר מספרי שלמה · אבל כלם לקוטים מאמרים מקטעים שריד הנשאר מהמון רב בכל ענין משלשת עניני ספריו, אשר אספו ולקטו אותם דור הזקיהו · ועפ"ז יתישב מאמרם על נכון ·

ג) תכן עניני הספר ·

כל ישע וכל חפץ הספר הזה, להגיד הבל חיי האדם ולשים עניני העולם הזה לאל ולאין · בו פתח (קהלת א, ב) הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל · ובו סיים (שם יב, ט) הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל · וע"פי הנהה הזאת הולך ומסדר הבחינות והנסיונות שעשה בחיי העולם, ומחוה השנויים וההלופים שיעברו על האדם בחיי הבלו · ופנה אל העסקים וההשתדלות והיגיעות והמרוצות אשר ירוץ אחריהם האדם, ומסדר זה לעמת זה, חריצות ובטלה, ענג וצער, שמחה ועצב · עמל ומנוחה, ושוקל הכל בכף מאזנים לשים ערך וקצב ושעור לכל, אם בבחינת

עצמו

עצמו ונסיונותיו או מאסיפת אחרים · מה טוב ומה רע, מה אמת ומה שקר, מה יש ומה מדומה מה קיים ומה עובר · וכל הבחינות כאלה אי איפשר שיהיו מסודרים על סדור מה, אך כפי ההזדמנות והעכרת הרעיונים, כי הוא משוטט בחוצות המצבים ומדרגות האנשים, ויפן כה וכה, ומדלג ממצב למצב ממדרגה למדרגה, מוליך ומביא בחינות מן המתים שכבר מתו על החיים אשר עדנה · מעלה ומוריד, ממלך להדיוט ומהדיוט למלך · יוצא ובא מכלל אל הפרט ומפרט אל הכלל, עד אשר יאסוף בחפניו תכונות האנשים למיניהם ורחף כרוח בחינתו בקצוי הבריאה · ולפעמים הוא שב אל בחינה אשר קדם לדבר בה · ועם זה שכל את דבריו להלביש בחינותיו בדרך טענה ומענה שואל ומשיב, כי זה הדרך לברר ענין לבוא בו על אמתתו להורות שני חלקי הסותר · השואל הוא איש רך וצעיר לימים חם המזג, ולפי מזגו דבריו, הוא לא תנוח דעתו בכל עניני העולם ובכל עסקי האנשים, ובכל אשר עינו להביט ישים, לא ימצא דבר על מכונו, בכל אשר יעשה ויסכן, ימצא הטוב מעט והרע רבה עליו ומבטלו · ועל מלא כף נחת מלא הפנים עמל ורעות רוח · ומלא קטב דבש אשר יטעם בקצה המשענת אשר בידו מהול כסאה ראש ולענה · והמשיב איש ידוע ונבון דבר, מכלכל דבריו במשפט, מבקש לתקן אשר עות השואל, אם בסתירת דבריו להראותו הענין על הצד ההפך אשר ראהו השואל בחום לבבו, או מורה ומאלף אותו לקחי דעת ומשלי זקנים · מנהג השואל לדבר בל' מ"ב אני כנשען על בינתו · והמשיב מדבר בענות נפש מורה, אתה · ועל אופן הזה סדור הספר דברי חליפות נושא ונותן · זה מתרעם ומתלונן מפריז ומכביר, לגזור דברים בלתי נכונים בחמת רוחו · והחכם באחור משביח שאון גלי המית הצעיר, וגודר פרצות השואל ומתקן הריסותיו · ולפי שאין ציונים ורשומים לדעת להבחין דברי השואל מדברי המשיב, ותחלת והפסק דברי כל אחד, ראיתי לסדר לפניך בלוח מקום התחלה והפסק דבריהם ·

	מן פרשה	פסוק	עד פרשה	פסוק
חוקר	א	א	ד	טו
מורה	ד	יז	ה	יא
חוקר	ה	יב	ו	יב סוף פרשה
מורה	ז	א	ז	יד
חוקר	ז	טו	—	—
מורה	ז	טז	ז	כא
חוקר	ז	כב	ז	כט ס״פ
מורה	ח	א	ח	ח
חוקר	ח	ט	ט	ו
מורה	ט	ז	ט	י
חוקר	ט	יא	ט	יח
מורה	י	א	י	ד
חוקר	י	ה	י	ז
מורה	י	ח	יב	ז

והשאר הוא חתימת הספר

ואף גם זאת שהחכם סדר דבריו דרך ווכוח שואל ומשיב, אין דברי המשיב משיגים די השיב על כל תלונות הטוען המתנגד. ע״כ ישובו לפעמים שאלות השואל לא על, ותשובת המשיב נשאר מעל. והיה זה מה שהביא הרבה לדבר בספר הזה ולהוציא עליו דבה רעה שהוא מרבה בגנות חיי האדם, בועט ובוזה בכל הנעשה תחת השמש, ובעסק האדם ישים ההלה. והוא מניח ספקות בהשגחה ובהשארת הנפש, דברים מפסידים לדת ולאמונה. ושאר יסודות יהרוס ולא יבנה. וגם בתלמוד נמצא קורץ עין לתת עצבות בו, וקרוב היה להסירו מטור כתבי הקדש. אמרו (שבת דף ל) בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה ובמ״ר (ויקרא, פ, כח) העיקו יותר. מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות. לולא תחלתו וסופו דברי יראה. וכדי שלא יקשה, מה יסכן דבש מתוק לחיך המתלהם בתוכו חמת תנינים וראש פתנים פי׳ רש״י וכ״ש באמצעו. אך בזה לא נרפא המחץ הנראה לעינים. אבל עקר היישוב על זה.

כי החכם הלך במחקרו כפי מה שחייבהו הענין שהוא בו, כי לא היתה השתדלותו בזה׳ להניח יסודות הגיוני ומופתי הנדסי׳ אבל דבר על נהוג שבעולם ואשר חזה בעמא דבר׳ ובעולם המתאוננים יותר מן המרוצים׳ והמתרעמים יותר מן המשופים׳ ורגזי לב רבו על רגעי לב, כי הפגעים והתמורות ספו על התענוגים והשעשעים והרעות מלבד שהן כרוכות בעקבי החמר העלול להפסד׳ ירבו עוד במבוכות האנשים וברוע מנהגם׳ ואולת אדם תסלף דרכו׳ ועל סדור העולם יזעף לבו׳ והמתבונן הזה׳ ישים הדברים בפי איש ואיש עפ״י שנות דרכו ותכונות אשר נתן לו׳ וכפי מציאותו בעולם המציאות׳ ומה זה איפוא התמה או התרעומות על החכם ועל ספרו׳ כי ישים פה לאיש שונים להדוף דברים נגד האמונה׳ כי אחז האנשים כאשר מצאם׳ אבל לא בא לגזור ולהחליט דבריהם׳ ולא להחזיק אותם בעדות נאמנת, ע״כ אין הדברים האלה מזיקים לדת ולא מפסידים לאמונה, ולא מקעקעים יסודי המדות והמוסר׳ והולך את חכמים יחכם׳ לקראת בתרגום ובאור הרב החכם נר דורנו ר׳ משה בן מנחם זצ״ל כי הוא הקל המסלה ופנה כל מכשול וכל אבן נגף מספר הזה׳

אסתר

א) מי זה מלך אחשורוש הנזכר בספר

המגלה הזאת כוללת ספור מעשה אחד קרה לאבותינו, בתחלת בנין בית שני, תחת ממשלת מלכי פרס, באו לסכנה גדולה· כי לרצון איש אהוב אחד צוה המלך להמית כל היהודים במדינות מלכותו חנם, ובתאר אשה יפת בטלה הגזרת· והיה היום ההוא לחק לעשות אותו יום משתה ושמחה·

כן אמנם נזכר בראש הספר שם המלך ושנת מלכותו ומקום המעשה· ובכל זאת כעור מגשש קיר נלאה למצוא הפתח, כן נלאו החכמים יודעי העתים ודורשי רשומות מעשי עולם, למצא זמן לספור המעשה ההוא, מי זה מלך אחשורש ואיזה מלך ממלכי פרס הוא זה? וסבת הספק הזה, מפני מבוכת הסופרים והעדר הסכמתם במספר מלכי פרס, ובשמותם ובסדורם זה אחר זה· כי אין שמות מלכי פרס, שמות עצם פרטי, אשר יאמר עליו כי הוא זה מלך פלני בשם פלני, מלך בזמן פלני אחרי מלך פלני, אבל רובם שמות התארים הם הכוללים כל המלכים, כמנהג בשמות המלכים כשם פרעה לכל מלכי מצרים, ושם אבימלך לכל מלכי פלשתים· וכן יש מהם מרכבים לתאר מושג מה, כמו נבוכדנאסר נבופלאסר נבוזראדן תגלת פלאסר· שלמנאסר· אסר חדן, בלאדן במלכי אשור ובבל,

וכן שמות ארתחשסתא אחשורוש במלכי פרס ומדי · והורכבת שם ארתחשסתא כארתי במבוא לעזרא, כן איפשר כי שם אחשורוש שם מורכב, למה שנמצא אחשתרנים אחשדרפנים · ע״כ אין להכיר שם מלך הנזכר בשם תאר זה, לפי שהוא כנוי ליותר מאחד · והפרטי אין להכיר כי אם בשמו המיוחד לו לבדו, אשר בו נבדל מכל זולתו · וע״כ תמצא העדר הסכמה בסופרים המונים מספר למלכי פרס, אשר יכנהו האחד בשם דריוש, יכנהו אחר בשם ארתחשסתא, ואחר בשם אחשורוש, ולמה שמחולקים הם בכמותם ג״כ כ״ש שתגדל המבוכה ·

אך לפי מה שהעליתי במבוא לעזרא ראשי הדעות החלוקות שנים המה, ועליהם לבדם ישים המתבונן עין בחינתו אחרי מי לנטות · הדעת האחד דעת חכמי התלמוד הממעיט מכלם למנות מלכי פרס לא יותר מארבעה, והדעת השני המורבה מכלם למנות מלכי פרס לא פחות מארבעה עשר · על דעת חכמי התלמוד אחשורוש שבספר הזה הוא, השלישי למלכי פרס, הראשון היה דריוש המדי אשר קבל מלכות בבל ומלך ב׳ שנים · אחריו כורש הפרסי ג׳ שנים · אחריו אחשורוש י״ד שנים ובשנת ג׳ למלכותו עשה משתה, ובשנת שבע לקח אסתר, ובימיו היה הבית בטל מבנינו, בעבור השטנה שכתבו השמרנים צרי יהודה ובנימין · וכבר כתבתי שם מן הטענות והספקות אשר כבדו מהכיל על פי הדעת הזאת, ופה מצאתי עוד טענה לחוסיף על פי הסדר הזה · הן אסתר אשר המלך אהב אותה מכל הנשים, וכל שאלתה ובקשתה לא חשך ממנה · ומרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש, וגדול ליהודים ודורש טוב לעמו · איככה יוכלו להתאפק ולראות ברע אשר ימצא לבית אלהינו שהוא בטל מבנין בחצי מלאכתו ולא עמדו לבקש מלפני המלך לתת להם רשיום על השלמת הבנין כאשר עשה בנו דריוש אחריו · ויותר כאשר אמר להם המלך ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם והמה כתבו בשם המלך והתמו בטבעת המלך לאבד כל חיל עם ומדינה הצרים אותם, זמי צרים להם יותר כשמרנים צרי יהודה ובנימין אשר כתבו שטנה לבטל

לבטל מלאכת הבנין · והיה להם לכתוב לאבד הצרים האלה, והבנין יוגמר כמצות המלך ? ואם ישיבני משיב מן הדרש בתל' (מגלה טו, א) עד חצי המלכות · אמר רבא עד חצי מלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות ומה הוא זה בנין בית המקדש ע"כ · הלא כבר אמרתי אין משיבין מן הדרש, ובפרט במקום שהדרש זר נראה מתנגד לפשט המקרא · כי בעת ההיא שאמר המלך לאסתר מה בקשתך עד חצי המלכות, לא ידע עוד כי מזרע היהודים אסתר אשר איננה מגדת את עמה, ולא יכלה לבקש אז על בנין בה"מ, ואיכה יכוון ע"ז דרש של עד חצי המלכות, ולא יפול רצון או מניעת בקשה במה שלא יבקש השואל ·

ועתה נחפשה דרכינו ונחקרה על הדעת המקבילה, אשר הסכמה מפי סופרים רבים, ואחריה נטו רובי מפרשי המקרא, למנות יותר ויותר מספר מלכי פרס · והנה על דעת הזאת, נעדר ההסכמה איזה מלך מיוחד אשר עליו תתיחס כל ספור המעשה הזה, ואשוב לשנות שמותם וסדור' ודעות הסופרים במלך אחשורוש · א) כרש הראשון מלך ז' שנים (ולד"ק ל' שנים) הוא שלח הגולים הפשי והרשה לבנות הבית, ובטל בנינו בשטנת צרי יהודה · ב) אחשורוש קמביזוס בנו מלך ז' שנים · ג) שני אחים בני מגוש ז' חדשים · ד) דריוש היסדספיס לו שנים, הוא התיר להשלים בנין הבית בשנת ב' למלכותו ונגמר בשנת ו' · ה) אחשורוש קסירקסים בנו כ' שנים, ולד"ק הוא אחשורוש בעל אסתר · ו) ארתחשסתא ארוך היד ל"ח שנים (ולד"ק מ' שנים) בימיו עלו עזרא ונחמיה לירושלים · ז) דריוש נוטו י"ט שנה : ח) ארתחשסתא מימנון מ' שנה, ועל דעת קצת הוא בעל אסתר · ט) דריוש אוחו כ"ו שנים · י) ארסים בנו ז' שנים : יא) דריוש האחרון ו' שנים · אלה השנים שזכרתי אשר הסופרים מחולקים בהם, ואין סברא או ראיה להוכיח מי מהם צדק ·

אך עוד מכשול אחד יש בדרך הזה צריך לפנותו · והוא כי לפי משמעות הכתוב (אסתר ב, ו) היה מרדכי מן הגולים שגלו עם יכניה מלך יהודה, שנאמר · אשר הגלה

מירושלם

מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה ועל הפחות שבמספרים, מגלות יכניה עד שנת שתים עשרה למלך אחשורוש שבו היה מרדכי משנה למלך, הם קנ"ד שנים, אף כי לדעת האומרים, כי כורש מלך ל' שנים, ואחשורוש בעל אסתר הוא מימנון, הם רנ"ד שנים · ולפי"ז חי מרדכי כג' מאות שנה · אמנם הזרות הזה מרבוי שנות מרדכי לא יקרה להמרבים במספר מלכי פרס לבד, כי אם גם לפי דעת חכמי התל' היה מרדכי זקן יותר מק"פ שנים · כדאיתא במנחות פ' ר' ישמעאל (דף סד ע"ב עיין תוס' שם) · ובירושלמי שקלים פ"ה · ומה שהוא יותר תמה, כי לדעת התרגום על אסתר (ב, ח) היתה אסתר בתולה בת ע"ה שנים כהלקחה אל בית המלך אחשורוש · והדבר היוצא מחק הטבע והמנהג הוא פלא, ואין לשער בו להבדיל בין רב לרב ממנו ·

אכן על דרך פשטי המקראות, אין צורך לתכנס בדחוקים, ובדברים היוצאים ממנהג, כי איפשר לומר כי מרדכי הוא לא היה מהגולים מירושלים, כי אם אחד מאבותיו הנזכרים במקרא, ואולי הוא קיש, מה שאמר אשר הגלה עם הגולה, כי קיש הנזכר כאן איננו קיש אבי שאול כאשר חשבו קצת, כי זה דבר נמנע שמקיש אבי שאול עד מרדכי שהם יותר מת"ר שנים לא יהיה כ"א ד' דורות, ופה לא יתישב ביישוב שזכרנו במבוא לרות · ובמקומות אחרים, שמונה רק החשובים ומשמיט שמות הבלתי חשובים, כי אם כן מדוע הזכיר קיש והשמיט שאול בנו החשוב ממנו שהיה מלך, כאשר הרגיש בזה החכם הרא"בע שאמר „ואלו היה קיש אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו„ (ועפי"ז תגדל התמיה שתמהתי על החכם מהר"א מ"ז, במבוא לרות, שדחה סברא במקום שראוי להולמה וקיים במקום שא"א להולמה) ע"כ הנכון הוא לומר כי קיש איננו אבי שאול אבל איש אחר חשוב, ומרדכי מצאצאי צאצאיו מהנולדים בגולה ולא מהגולים עצמם, ומרדכי הנזכר במספר העולים מהגולה איננו מרדכי הנזכר במגלה, ונפלו כל הזרות שזכרתי · וכבר אמרתי

כי

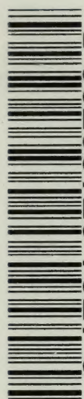
כי כל מה שאדבר בדרושים כאלה הוא סברא לבד לישב המקראות על אופנן ולא מאמר מוחלט ממני , ע״כ מי יודע ישיב עליהם ·

אמנם מי כותב המגלה הזאת ומתי נכתבה , כבר כתב על זה החכם המתרגם והמבאר את המגלה הזאת במבוא שלו דברים מה שיש בהם די עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ·

ה׳ ניסן תקסט

13

3 1761 07129729 5